

รายงานผลการวิจัย
เรื่อง

ระบบการศึกษากฎหมายและระบบการศึกษา
เพื่อประกอบวิชาชีพทางกฎหมายในประเทศไทย

Legal Educational System in Thailand : Past, Present & Future Needs

โดย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์นิภา สืบกนิร

รายงานผลการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนโครงการวิจัย
มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ พ.ศ. 2547

ISBN 974-9746-50-3

ชื่อโครงการวิจัย : ระบบการศึกษากฎหมายและระบบการศึกษาเพื่อประกอบวิชาชีพทาง
กฎหมายในประเทศไทย

ผู้วิจัย : ผศ.นิภา สืบกินร

สถาบัน : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

ปีที่ทำวิจัย : 2547

สถานที่พิมพ์ : มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

แหล่งที่เก็บรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

จำนวนหน้างานวิจัย : 96 หน้า

: มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

ลิขสิทธิ์ : สงวนลิขสิทธิ์

คำสำคัญ : ระบบการศึกษากฎหมายและระบบการศึกษาเพื่อประกอบวิชาชีพทางกฎหมายใน
ประเทศไทย

บทคัดย่อ

กระบวนการผลิตนักกฎหมายเพื่อประกอบวิชาชีพในประเทศไทยมีองค์กรหลักอยู่สอง
องค์กรที่เป็นผู้รับผิดชอบคือมหาวิทยาลัยและองค์กรวิชาชีพ ในขณะที่มหาวิทยาลัยมีบทบาทใน
ภาควิชาการโดยมีจุดมุ่งหมายคือการจัดการเรียนการสอนให้เป็นเลิศทางวิชาการ และองค์กร
วิชาชีพมีบทบาทในภาคปฏิบัติ

มหาวิทยาลัยในฐานะองค์กรผู้มีการกิจในภาควิชาการต้องแสดงทิศทางของตนเพื่อ
บรรลุเป้าหมายความเป็นเลิศทางวิชาการ ภายใต้เงื่อนไขการจัดการอันประกอบด้วย คุณสมบัติ
ของนักศึกษากฎหมาย หลักสูตรการเรียนการสอนและคุณลักษณะของอาจารย์ผู้สอนเป็นสำคัญ

ส่วนองค์กรวิชาชีพ ผู้มีบทบาทการจัดการเรียนการสอนในภาคปฏิบัติก็ต้องแสดง
บทบาทของตนภายใต้เงื่อนไขคือ เน้นการเรียนการสอนภาคปฏิบัติเท่านั้น

Name of Research : Legal Educational System in Thailand : Past, Present & Future Needs

Researcher : Assistant Professor Nipa Suebkinorn

Institution : Dhurakij Pundit University

Year of Publication : 2005

Publisher : Dhurakij Pundit University

Sources : Dhurakij Pundit University

No. of page : 96 page

Copyright : All right Reserved

Keyword : Legal Educational System in Thailand : Past, Present & Future Needs

Abstract

The process of cultivation of legal personnel (lawyers) for legal profession in Thailand comprises of two main organizations which are the university and legal profession institute. The university's role on legal education is to provide knowledge for academic excellence while the legal profession institute's role is to provide legal skills and practices.

The university has to prove its direction of academic function in order to meet the goal of academic which is mainly based on qualifications of students , course syllabi and qualifications of lectures.

While the legal profession institute aims at providing legal skills and practices, it has to keep path on its roles and fuctions.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเรื่องระบบการศึกษากฎหมายและระบบการศึกษาเพื่อประกอบวิชาชีพทางกฎหมายในประเทศไทย อันเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาเรื่องศาสตร์สาขานิติศาสตร์ในประเทศไทย โดยเป็นโครงการวิจัยที่จัดทำขึ้นเพื่อร่วมในโครงการ “การประชุมวิชาการทางการบริหารและการจัดการ” ภายใต้ความร่วมมือระหว่างฝ่ายวิชาการและฝ่ายวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์

งานวิจัยนี้จะสำเร็จลงมิได้ หากปราศจากคำชี้แนะจากท่านศาสตราจารย์ ดร.คณิต ณ นคร คณบดีคณะนิติศาสตร์ รองศาสตราจารย์ ดร.กมลชัย รัตนสากวงศ์ ผู้อำนวยการศูนย์บัณฑิตศึกษาทางนิติศาสตร์ รองศาสตราจารย์ ดร.สมบูรณ์วัลย์ สัตยารักษ์วิทย์ รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ รองศาสตราจารย์ ดร.สรชัย พิศาลบุตร รองอธิการบดีฝ่ายวิจัยและพัฒนา อาจารย์วันเพ็ญ พินเผือก รองผู้อำนวยการศูนย์วิจัย เจ้าหน้าที่ศูนย์วิจัยทุกท่าน และที่ขาดมิได้คืออาจารย์จันทร์ลักษณ์ โชติรัตนดิลก กับคำแนะนำมากมายสำหรับงานวิจัยนี้

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าผลงานวิจัยนี้คงจะเป็นประโยชน์ต่อมหาวิทยาลัย ในการปรับปรุงพัฒนาการเรียนการสอนวิชานิติศาสตร์ต่อไป แต่หากมีข้อผิดพลาดประการใด ผู้วิจัยขอน้อมรับไว้แต่ผู้เดียว

ท้ายสุดผู้วิจัยขอขอบคุณคณาจารย์ผู้สอนวิชากฎหมายแก่ผู้วิจัย ณ คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในฐานะนักเรียนนักกฎหมาย และขอขอบคุณมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ กับโอกาสในฐานะอาจารย์ผู้สอนกฎหมาย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์นิภา สืบกนิร
อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์

2548

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	1
1.3 สมมุติฐานการวิจัย	2
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	2
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	2
บทที่ 2 วิวัฒนาการระบบการศึกษากฎหมายในประเทศไทย	3
2.1 การศึกษากฎหมายในประเทศไทยก่อนการปฏิรูปกฎหมายและการศาล	3
2.1.1 สมัยกรุงสุโขทัย	3
2.1.2 สมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี	6
2.1.3 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น	11
2.2 การศึกษากฎหมายในประเทศไทยตั้งแต่การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	18
2.2.1 สมัยรัชกาลที่ 5 ตอนต้นก่อนการสถาปนาโรงเรียนกฎหมาย	25
2.2.2 สมัยโรงเรียนกฎหมายของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์	26
2.2.3 สมัยโรงเรียนกฎหมายมีฐานะเป็นโรงเรียนหลวงในสังกัดกระทรวงยุติธรรม	33
2.2.4 สมัยโรงเรียนกฎหมายภายใต้การกำกับดูแลของสภานิติศึกษา	41

	หน้า
บทที่ 3 ระบบการศึกษากฎหมายและระบบการศึกษาเพื่อประกอบวิชาชีพทางกฎหมายในปัจจุบัน	47
3.1 โครงสร้างระบบการศึกษากฎหมายและระบบการศึกษาเพื่อประกอบวิชาชีพทางกฎหมายในประเทศไทย	47
3.1.1 ระบบการศึกษากฎหมาย : ระดับปริญญาตรี	48
3.1.2 ระบบการศึกษาเพื่อประกอบวิชาชีพทางกฎหมาย : หลักสูตรสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา	76
3.1.3 ระบบการศึกษาเพื่อประกอบวิชาชีพทางกฎหมาย : หลักสูตรสำนักอบรมวิชาว่าความสภาทนายความ	78
3.2 ปัญหาจากการจัดระบบการศึกษากฎหมายและระบบการศึกษาเพื่อประกอบวิชาชีพทางกฎหมายในปัจจุบัน	79
บทที่ 4 แนวทางการจัดระบบการศึกษากฎหมายและระบบการศึกษาเพื่อประกอบวิชาชีพทางกฎหมาย	81
4.1 บทบาทของคณะนิติศาสตร์ในภาควิชาการ	81
4.1.1 คุณสมบัติของผู้ศึกษากฎหมาย	82
4.1.2 การจัดหลักสูตร : รูปแบบที่เหมาะสม	83
4.1.2.1 หลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิต 4 ปี	84
4.1.2.2 หลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิต 5 ปี	84
4.1.2.3 หลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิตควบคู่กับหลักสูตรปริญญาตรีสาขาวิชาอื่น	85
4.1.2.4 หลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิตเป็นหลักสูตรปริญญาที่ 2	85
4.1.3 อาจารย์ผู้สอนกฎหมาย	86
4.2 บทบาทขององค์กรวิชาชีพทางกฎหมายในภาคปฏิบัติ	89
4.2.1 กรณีประเทศอังกฤษ	89
4.2.2 กรณีประเทศสหรัฐอเมริกา	90
4.2.3 กรณีประเทศเยอรมัน	91
4.2.4 กรณีประเทศญี่ปุ่น	92
4.2.5 ทิศทางขององค์กรวิชาชีพทางกฎหมายในประเทศไทย	93
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	95
บรรณานุกรม	97
ประวัติผู้วิจัย	99

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นับตั้งแต่มีการจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลของประเทศไทย ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อผลิตบุคลากรทางด้านกฎหมาย จวบจนถึงปัจจุบันการศึกษากฎหมายของประเทศไทยได้พัฒนามาสู่ยุคของการจัดการโดยสถาบันอุดมศึกษาในนามคณะนิติศาสตร์ นอกจากมหาวิทยาลัยซึ่งเป็นผู้จัดการเรียนการสอนกฎหมายโดยตรงแล้วยังมีการศึกษากฎหมายโดยองค์กรวิชาชีพบางแห่ง เช่น การจัดการอบรมกฎหมายเพื่อการสอบเนติบัณฑิตของสำนักอบรมกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาและการจัดฝึกอาชีพทนายความของสำนักอบรมวิชาว่าความสหราชอาณาจักรเป็นต้น ระบบการศึกษาเพื่อประกอบวิชาชีพทางกฎหมายของประเทศไทยจึงแตกต่างจากในอดีตที่มีเพียงโรงเรียนกฎหมายองค์กรเดียว เป็นผู้จัดการระบบการศึกษากฎหมายและเพื่อประกอบวิชาชีพทางกฎหมาย อย่างไรก็ตามผู้ที่มีบทบาทโดยตรงในการจัดการระบบการศึกษากฎหมายในทางวิชาการยังคงเป็นมหาวิทยาลัย ในขณะที่บทบาทขององค์กรวิชาชีพคือการเน้นการเรียนการสอนทางด้านปฏิบัติเท่านั้น

เมื่อชัดเจนในบทบาทขององค์กรทั้งสองแล้ว ลำดับต่อมาคือมหาวิทยาลัยซึ่งมีภาระหน้าที่ทางวิชาการโดยตรงได้จัดการระบบการศึกษากฎหมายเป็นแนวทางใด เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ความเป็นเลิศทางวิชาการ และองค์กรวิชาชีพได้วางแนวทางของตนเป็นเช่นไรกับบทบาทการจัดการเรียนการสอนกฎหมายโดยเน้นที่ภาคปฏิบัติ

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ของการศึกษากฎหมายในประเทศไทย และเข้าใจในเหตุผลของการปรับปรุงกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
2. เพื่อวิเคราะห์บทบาทของมหาวิทยาลัยและองค์กรวิชาชีพในการจัดการศึกษากฎหมายในประเทศไทย
3. เพื่อศึกษาและกำหนดรูปแบบการจัดหลักสูตรการเรียนกฎหมายแก่มหาวิทยาลัยผู้มีบทบาทในภาควิชาการ

1.3 สมมติฐานการวิจัย

ระบบการศึกษากฎหมายในประเทศไทย มีวิวัฒนาการมาตั้งแต่ครั้งยังเป็นโรงเรียนกฎหมาย จวบจนถึงปัจจุบันที่สถาบันอุดมศึกษาและองค์กรวิชาชีพ เป็นผู้มืบทบาทในการผลิตบุคลากรทางกฎหมายให้แก่สังคม

บทบาทขององค์กรทั้งสองต่างมีภาระหน้าที่แตกต่างกัน กล่าวคือมหาวิทยาลัยต้องมืเป้าหมายเพื่อความเป็นเลิศทางวิชาการ ในขณะที่บทบาทขององค์กรวิชาชีพคือฝึกทักษะแก่นักศึกษาในภาคปฏิบัติเท่านั้น

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

1. ศึกษาประวัติศาสตร์ของสังคมไทย และวิวัฒนาการของระบบการศึกษากฎหมาย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน
2. วิเคราะห์บทบาทของมหาวิทยาลัยและองค์กรวิชาชีพในการจัดการศึกษากฎหมายในประเทศไทย
3. วิเคราะห์รูปแบบการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนกฎหมายของมหาวิทยาลัย

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อระบุดความแตกต่างในบทบาทขององค์กรผู้มีหน้าที่จัดการระบบศึกษากฎหมายในภาควิชาการและภาคปฏิบัติ
2. เพื่อเป็นแนวทางแก่มหาวิทยาลัยในการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนกฎหมายให้บรรลุวัตถุประสงค์ความเป็นเลิศทางวิชาการ

บทที่ 2

วิวัฒนาการระบบการศึกษากฎหมายในประเทศไทย

ความเป็นมาของระบบการศึกษากฎหมายในประเทศไทยสามารถแบ่งระยะเวลาเป็นสองช่วงที่สำคัญดังนี้

2.1 การศึกษากฎหมายในประเทศไทยก่อนการปฏิรูปกฎหมายและ

การศาล ซึ่งอาจแบ่งเป็น 3 สมัยคือ

2.1.1 สมัยกรุงสุโขทัย

เมื่อเริ่มต้นสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยขึ้นใน พ.ศ. 1781 โดยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ปฐมกษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัยด้วยการรวบรวมดินแดนที่เคยเป็นที่อยู่ของขอมและมอญในแคว้นสุวรรณภูมิเข้าด้วยกัน สภาพสังคมของกรุงสุโขทัยสมัยนั้นอาจศึกษาได้จากลายจารึกเหตุการณ์ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด และชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คนในช่วงระยะเวลาดังกล่าว

สังคมในสมัยกรุงสุโขทัยไม่สลัษัซบซ้อนมีการปกครองในลักษณะพ่อปกครองลูกอำนาจในการออกกฎหมายอยู่ที่พ่อเมือง หรือกษัตริย์ เมื่อราษฎรมีเรื่องทุกข์ร้อนประการใดก็มาร้องทุกข์ต่อพ่อเมืองได้โดยตรง ดังหลักฐานที่ปรากฏในศิลาจารึก พ่อขุนรามคำแหง บรรทัดที่ 31 ด้านที่ 1 ถึงบรรทัดที่ 2 ด้านที่ 2 ว่าที่กรุงสุโขทัย นั้น “...ในปากประตูมีกระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้ นั้นไพร่ฟ้าหน้าปกกลางบ้านกลางเมือง มีถ้อยมีความเจ็บท้องข้องใจ มันจกกล่าวถึงเจ้าถึงขุนบ่ไรไป ลั่นกระดิ่งอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองได้ยินเรียก เมื่อถามสวนความแก้มันด้วยชื่อไพร่ในเมืองสุโขทัยนี้จึงชอบ.....”¹ กฎหมายในสมัยกรุงสุโขทัยมีลักษณะเหมือนข้อบังคับในครอบครัวกล่าวคือ เป็นกติกาที่บังคับกันด้วยเหตุผลที่เกิดจากความรู้สึกผิดชอบชั่วดีของมนุษย์ซึ่งสามารถเข้าใจได้ง่ายและไม่ยุ่งยากซับซ้อน ในเบื้องต้นจะเป็นข้อบัญญัติที่กล่าวถึงอำนาจเด็ดขาดในการปกครองบ้านเมืองของพ่อเมืองซึ่งเป็นประมุขของราชอาณาจักร ต่อจากนั้นก็กล่าวถึงการรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองและสิทธิเสรีภาพของราษฎร จากลายจารึกในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงพบว่า ข้อบัญญัติอันเป็นกฎหมายที่บังคับใช้ในสมัยนั้นเป็นประเภทกฎหมายที่มีโทษอาญา อันหมายถึง มีลักษณะเป็นการห้ามกระทำการที่ก่อให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยใน

¹ ฉ่ำ ทองคำวรรณ, ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1

ชุมชน และมีกฎหมายแพ่งปะปนอยู่บ้าง เช่น ในศิลาจารึก หลักที่ 1 ด้านที่ 2 มีลายจารึกตอนหนึ่งว่า “...สร้างป่าหมากป่าพลู ทั่วเมืองนี้ทุกแห่ง ป่าพร้าวก็หลายในเมืองนี้ ป่าลางก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วงก็หลายในเมืองนี้ หมากขามก็หลายในเมืองนี้ ใครสร้างได้ไว้แก้มัน” นักกฎหมายปัจจุบันถือว่าเป็นการบัญญัติคุ้มครองสิทธิในที่ดิน นอกจากนั้น กฎหมายในสมัยกรุงสุโขทัยยังมีข้อบัญญัติอีกหลายลักษณะเช่น กฎหมายมรดก กฎหมายเกี่ยวกับการทำศึกสงคราม กฎหมายเกี่ยวกับเชลยศึก กฎหมายเกี่ยวกับการอพยพชาวต่างประเทศ กฎหมายเกี่ยวกับการร้องทุกข์ กฎหมายลักษณะโจร และกฎหมายวิธีพิจารณาความ กฎหมายในสมัยกรุงสุโขทัยได้รับอิทธิพลจากกฎหมายอินเดียโดยผ่านมอญและขอม เพราะอาณาจักรสุโขทัยอยู่ในแคว้นสุวรรณภูมิที่มีอาณาจักรทวารวดีและอาณาจักรขอมซึ่งมีอารยธรรมสูงมาก่อน วัฒนธรรมของมอญและขอมได้รับอิทธิพลมาจากอินเดีย ดังนั้น อาณาจักรสุโขทัยจึงได้รับวัฒนธรรมของอินเดียอีกต่อหนึ่ง ลายจารึกตอนหนึ่งของกฎหมายลักษณะโจรในศิลาจารึกที่ขุดพบ ณ วัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย ซึ่งมีความว่า “อนึ่งไซ้แม่นผู้ใด...ใหญ่ สูงและบ สงคินข้าท่าน และไว้...เลย ว่าท่านจัก...ด้วยในชานาน ในราชาศาสตร์ ธรรมศาสตร์ แลละท่านจักสอดสินใหม่ ดุจดั่งขโมยอันลักคนท่าน แลไปทันเอาออก จากเมืองนั้นแล และหนีไปไว้ในกลางเมือง” เป็นสิ่งที่ยืนยันได้อย่างชัดเจนว่ากฎหมายของอาณาจักรสุโขทัยได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของมनुสาราจารย์

สำหรับการศึกษากฎหมายในสมัยกรุงสุโขทัยนั้นไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สามารถอ้างอิงได้โดยตรงจะมีก็แต่เพียงตำรับตำราวศรีจุฬาลักษณ์เท่านั้นที่ได้พรรณนากล่าวถึง การศึกษาคำความของผู้คนในสมัยนั้น ดังนี้ “...หม่อมมนุษย์ก็ประกอบด้วยสติปัญญาโดยมาก ต่างจำเรียนสรรพวิชาต่าง ๆ... วิชาที่ผู้ชายศึกษาก็คือ การแต่งคำประพันธ์ดาราศาสตร์ แพทยศาสตร์ การช่าง ส่วนผู้หญิงเรียนเย็บปักถักร้อยและวาดเขียน เป็นต้น” แต่ก็มีได้มีเงื่อนไขที่กล่าวถึง การศึกษากฎหมายแม้แต่น้อย จากลักษณะของสภาพสังคมที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อนและค่อนข้างจะคงที่ ประกอบกับมีราษฎรไม่มากนักซึ่งมีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย พฤติกรรมของสังคมจึงถูกควบคุมด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิม โดยมีพ่อเมืองหรือกษัตริย์ทำหน้าที่ชำระความราษฎรด้วยพระองค์เองแบบพ่อปกครองลูกนอกเหนือจากการดูแลทุกข์สุขของราษฎร และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ่อเมืองหรือกษัตริย์จึงมีอำนาจตรากฎหมายหรือข้อบัญญัติที่มีลักษณะเป็นเพียงข้อบังคับในครอบครัวขึ้นใช้เพื่อควบคุมความประพฤติของผู้คนในชุมชน กฎหมายซึ่งเป็นเพียงข้อบังคับในครอบครัวคงมีลักษณะเป็นกฎหมายธรรมชาติที่สามารถเข้าใจได้ง่ายด้วยสามัญสำนึกซึ่งเกิดจากเหตุผลที่ถูกต้องเกี่ยวกับความรู้สึกผิดชอบชั่วดีที่มีอยู่ในจิตใจของมนุษย์แต่ละคนหรืออาจอยู่ในรูปของกฎหมายจารีตประเพณี เพราะฉะนั้นราษฎรโดยทั่วๆ ไปจึงเข้าใจสาระสำคัญของกฎหมายเหล่านั้นได้ไม่ยาก หรืออาจเนื่องจากราษฎรโดยทั่วๆ ไปไม่มีบทบาทหรือส่วนร่วมในการปกครองบ้านเมือง รวมทั้งอาณาจักรสุโขทัยได้ให้สิทธิเสรีภาพแก่

ราษฎรไว้อย่างกว้างขวางเป็นอันมาก ดังจะเห็นได้จากลายจารึกในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง หลักที่ 1 ด้านที่ 1 ว่า “เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้ดี เจ้าเมืองบเอาจกอบในไพร่ ลู่ทาง...เพื่อนจูงวัวไปค้า ชี่ม้าไปขาย ใครใคร่ค้าช้างค้า ใครจกใคร่ค้าม้าค้า ใครจกใคร่ค้าเงือนค้า ทองค้า ไพร่ฟ้าหน้าใส” ดังนั้น ผู้คนจึงสนใจแต่การทำมาหากินและค้าขายโดยไม่ค่อยสนใจ กฎหมายที่พ่อเมืองบัญญัติขึ้นด้วยเห็นว่าเป็นเรื่องไกลตัวห่างจากชีวิตประจำวัน ด้วยเหตุนี้ในสมัย กรุงสุโขทัยจึงยังไม่มี การเรียนการสอนกฎหมายอย่างเป็นระบบและมีแบบแผน²

ในส่วนของคุณสมบัติผู้ดำรงตำแหน่งตุลาการ ในศิลาจารึกด้านที่ 1 ได้กล่าวว่า “... ไพร่ฟ้าลูกเจ้าลูกขุนพิแล ผิดแพกแล่กว้างกันสวนดูแท้แล้วจึงแล่งความแก่ข้าด้วยชื่อ บ่เข้าผู้ลักมัก ผู้ช่อน เห็นข้าวท่านบ่อใคร่พิน เห็นสินท่าน บ่อใคร่เดือด...” แสดงว่าในสมัยกรุงสุโขทัยมี ข้อบัญญัติที่กล่าวถึงคุณสมบัติของขุนศาลตระลาการ แต่เป็นเพียงการจารึกไว้ในลักษณะคำ ตักเตือนในทางมรรยาทโดยมิได้มีบทกำหนดโทษแก่ขุนศาลตระลาการผู้ล่วงละเมิดโดยตรง (หาก ขุนศาลตระลาการกระทำผิดทุจริตต่อหน้าที่ แม้ยังไม่มีการกำหนดโทษไว้ก็คง เป็นหน้าที่ของพ่อเมืองหรือกษัตริย์ ที่จะทรงลงโทษตามที่เห็นสมควร) กล่าวคือ ขุนศาล ตระลาการในสมัยกรุงสุโขทัยต้องพิจารณาพิพากษาอรรถคดีด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและยุติธรรม ไม่ว่าคู่ความฝ่ายใดจะเป็นเจ้าขุนมูลนาย เป็นขุนนางมียศมีศักดิ์ หรือว่าเป็นเพียงราษฎรสามัญ ก็ ต้องไม่เอนเอียงเข้าข้างฝ่ายใด ต้องไม่พิพากษาโดยเห็นแก่ลาภสักการหรือสินบนรางวัลอย่างใด ๆ ทั้งสิ้น ทั้งนี้ย่อมแสดงว่าขุนศาลตระลาการนั้นมีมานานแล้ว จะเรียกชื่อผิดเพี้ยนกันไปอย่างไรไม่ สำคัญ แต่ละบุคคลผู้ทำหน้าที่นี้ต้องมีมานานแล้ว³

ดังนั้นนอกเหนือจากพ่อเมืองหรือกษัตริย์ที่ต้องชำระความของราษฎรด้วยพระองค์ เองแบบพ่อปกครองลูกแล้ว ยังมีขุนนางในตำแหน่งขุนศาลตระลาการทำหน้าที่เป็นผู้ใช้กฎหมาย อีกด้วย แต่ไม่ปรากฏหลักฐานใดๆ ที่แสดงให้เห็นความแตกต่างในการใช้กฎหมายชำระความ ระหว่างพ่อเมืองกับขุนศาลตระลาการ และการศึกษากฎหมายในสมัยกรุงสุโขทัยก็ยังไม่มียุทธศาสตร์ ทางประวัติศาสตร์ที่จะอ้างอิงได้เช่นกัน แต่อย่างไรก็ดี สิ่งที่พอจะสันนิษฐานได้ก็คือ การถ่ายทอด ความรู้ในข้อบัญญัติกฎหมายคงจะมีอยู่ เพียงแต่ดำเนินไปในลักษณะของการสั่งสอนหรือถ่ายทอด กันระหว่างตัวบุคคล เนื่องจากขุนนางผู้เป็นเจ้าขุนมูลนายซึ่งมีตำแหน่งหน้าที่การงานรับใช้ใกล้ชิด พ่อเมืองก็คงอบรมถ่ายทอดความรู้ที่ตนมีอยู่ให้แก่ลูกหลานของตนเพื่อจะได้สืบทอดตำแหน่งกัน ต่อไปในภายหน้า หรืออีกลักษณะหนึ่งก็อาจเป็นกรณีเจ้าขุนมูลนายซึ่งมีโอกาสได้เข้าเฝ้าเพื่อถวาย ข้อราชการแผ่นดินแก่พ่อเมือง จึงสามารถสั่งการต่างๆ ที่พ่อเมืองมีพระราชบัญชาเพื่อให้คนใน

² 100 ปีโรงเรียนกฎหมาย, สำนักอบรมกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2542, หน้า 7-8

³ หลวงสุทิวาหนฤพุด, คำบรรยายประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์), 2517 หน้า 147

สังกัดมูลนายของตนถือปฏิบัติ อันเป็นการถ่ายทอดข้อบัญญัติกฎหมายในลักษณะพระบรมราชโองการของพ่อเมืองซึ่งเป็นองค์รัฐอธิปัตย์โดยอ้อมก็ได้⁴

2.1.2 สมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี

กรุงศรีอยุธยาได้รับการสถาปนาเป็นราชอาณาจักรของไทยในสมัยพระเจ้าอู่ทอง หรือ สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 เมื่อ พ.ศ. 1893 ในสมัยกรุงศรีอยุธยาสภาพสังคมสลับซับซ้อนมากขึ้น เนื่องจากบ้านเมืองมีความเจริญและราษฎรมีจำนวนเพิ่มขึ้น พระมหากษัตริย์จึงไม่อาจมีพระบรมราชวินิจฉัยอรรถคดีด้วยพระองค์เองได้อย่างทั่วถึงดังเช่นสมัยสุโขทัย แต่จะทรงมอบอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการชำระอรรถคดีของราษฎรให้แก่พระราชครูปโรหิตาพฤตมาจารย์ ซึ่งเป็นมหาอำมาตย์พราหมณ์ในราชสำนัก เพราะพราหมณ์เป็นผู้รู้หนังสือและเป็นเจ้าตำรับกฎหมาย พราหมณ์จึงได้รับมอบหมายให้เป็นผู้รักษานิติราชประเพณีและเป็นทั้งผู้พิพากษาคณะ⁵ แต่ต่อมาเสนาอำมาตย์ฝ่ายไทยจึงได้เข้ารับหน้าที่สำคัญเหล่านี้จากฝ่ายพราหมณ์ ซึ่งรวมทั้งตำแหน่งลูกขุน ณ ศาลหลวงด้วย⁶ จะเห็นได้ว่าสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นการกระทำในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์และเป็นการชำระความที่ถือพระธรรมศาสตร์เป็นหลัก แต่อย่างไรก็ตามพระมหากษัตริย์ก็ยังทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจอันเด็ดขาดในอันที่จะมีพระบรมราชวินิจฉัยอรรถคดีชี้ขาดในอรรถคดี เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงใช้พระวิจารณ์ญาณวินิจฉัยอรรถคดีได้ด้วยพระองค์เองพระบรมราชวินิจฉัยในคดีนั้นก็นับเป็นแบบฉบับที่ศาลยุติธรรมพึงถือปฏิบัติในคดีอื่นๆ ซึ่งรูปคดีเป็นทำนองเดียวกันในกาลต่อมา⁷ พระบรมราชวินิจฉัยในทางคดีที่กลายเป็นกฎหมาย เมื่อภายหลังเหล่านี้เรียกว่าราชศาสตร์ หรือราชสัทถัม

จึงกล่าวได้ว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาพระมหากษัตริย์มีฐานะเป็นสมมุติเทพและสภาพสังคมมีกลไกต่างๆ ซับซ้อนขึ้น บ้านเมืองมีความเจริญและราษฎรมีจำนวนเพิ่มขึ้น ดังนั้นพระมหากษัตริย์จึงจำเป็นต้องพยายามหาหรือสร้างมาตรการเพื่อให้ได้มาและรักษาไว้ซึ่งพระราชอำนาจ มาตรการดังกล่าวก็คือ การสร้างกฎหมายเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการดำรงพระราชอำนาจและปกครองบ้านเมืองที่ใหญ่โต และสลับซับซ้อนมากขึ้นนั่นเอง

⁴ 100 ปีโรงเรียนกฎหมาย, หน้า 9

⁵ ธานินทร์ กรัยวิเชียร, ศ, การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช พิมพ์เนื่องในโอกาสครบ 100 ปี นับแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์ 1 ตุลาคม 2511, พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัชมุนตรี, 2511, หน้า 33

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34

กฎหมายในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้ถูกรวบรวมและบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษรขึ้นเป็นครั้งแรกในสมัยพระเจ้าอู่ทองหรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ต่อจากนั้นพระมหากษัตริย์ในรัชกาลต่อ ๆ มาก็ได้ทรงตราพระราชกำหนดบทพระอัยการต่าง ๆ ขึ้นใช้บังคับเป็นจำนวนมาก กฎหมายในสมัยกรุงศรีอยุธยาจะขึ้นต้นด้วย “ศุภมัสดุ” บอกวัน เดือน ปี แล้วบรรยายความว่า สมัยพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ไหน เสด็จประทับอยู่ ณ ที่นั่งใด ได้มีผู้ใดนำกรณีพิพาทขึ้นร้องเรียนขอพระบรมราชวินิจฉัยอย่างไรจึงให้ตรากฎหมายขึ้น⁸ นอกจากนี้กฎหมายบางฉบับอาจจะมีพระมหากษัตริย์พระองค์ใดพระองค์หนึ่งทรงริเริ่มตราขึ้นก่อน แล้วก็อาจจะมีพระมหากษัตริย์พระองค์ต่อ ๆ มา ทรงบัญญัติเพิ่มเติมต่อท้ายอีกตามความเหมาะสมในรัชสมัยของพระองค์ เช่น พระอัยการลักษณะรับฟ้องเริ่มตราขึ้นในสมัยพระเจ้าอู่ทอง หรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ต่อมาในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชก็มีการบัญญัติเพิ่มเติมขึ้นอีกเป็นต้น⁹ กฎหมายต่าง ๆ ที่ได้ตราขึ้นใช้ในสมัยกรุงศรีอยุธยาที่สำคัญมีดังนี้¹⁰

ในรัชสมัยพระเจ้าอู่ทองหรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ได้แก่ พระอัยการลักษณะพยาน พระอัยการลักษณะอาญาหลวง พระอัยการลักษณะรับฟ้อง พระอัยการลักษณะพิสูจน์ดำน้ำ ลุยเพลิง พระอัยการลักษณะลักพา พระอัยการลักษณะอาญาราชฎร พระอัยการลักษณะโจร พระอัยการลักษณะเบ็ดเสร็จว่าด้วยที่ดิน พระอัยการลักษณะฟัวเมีย และพระอัยการลักษณะตระลาการ

ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) ได้แก่ พระอัยการขบถศึก

ในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้แก่ พระอัยการตำแหน่งพลเรือน พระอัยการตำแหน่งนายทหารหัวเมือง นอกจากนี้ ยังได้มีการตรากฎหมายเพิ่มเติมขึ้นอีกด้วย

ในรัชสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช ได้แก่ พระอัยการลักษณะพิสูจน์ดำน้ำลุยไฟ

ในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม ได้แก่ พระธรรมนูญ ซึ่งกำหนดเกี่ยวกับคดีประเภทใดสมควรจะขึ้นศาลไหน ทั้งนี้ เพราะในสมัยกรุงศรีอยุธยามีศาลมากมายหลายศาลและชำระอรรถคดีแตกต่างกันไป จากพระธรรมนูญซึ่งบัญญัติขึ้นเป็นครั้งแรกฉบับนี้ทำให้ทราบว่า สมัยกรุงศรีอยุธยาโดยเฉพะอย่างยิ่งนับตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าทรงธรรมเป็นต้นไป มีศาลรวมทั้งสิ้น 14 ประเภท กล่าวคือ ศาลความอุทธรณ์หรือศาลหลวง ศาลความอาชญาหรือศาลราชฎร ศาลความอาชญาจักร ศาลความนครบาล ศาลความแพ่ง ศาลความมรดก ศาลความต่างประเทศ ศาลกรมนา ศาลกรมพระคลัง ศาลความพระภิกษุสามเณร ศาลแพ่งกลาง ศาลแพ่งเกษม ศาลความสังกัด และศาลความเวทมนต์ และความทางแพทย์

⁸ พัชรินทร์ เปี่ยมสมบุรณ์, การปฏิรูปกฎหมายของประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2411 ถึง พ.ศ. 2478, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516, หน้า 13.

⁹ 100 ปีโรงเรียนกฎหมาย, หน้า 12

¹⁰ ดูพัชรินทร์ เปี่ยมสมบุรณ์, การปฏิรูปกฎหมายของประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2411 ถึง พ.ศ. 2478, หน้า 14-16

ในรัชสมัยพระเจ้าปราสาททอง ได้แก่ พระอัยการพรหมศักดิ์ พระอัยการลักษณะ
อุทธรณ์ พระอัยการทาส และพระอัยการลักษณะกึ่งนี้ และกฎ 36 ข้อ

สำหรับการศึกษากฎหมายในสมัยกรุงศรีอยุธยาจะทำกันอย่างไร และมีระเบียบ
วิธีการเช่นไรไม่อาจจะกล่าวได้อย่างชัดเจน นอกจากจะศึกษาตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์
วรรณกรรม หนังสือจดหมายเหตุ เอกสารคำบอกเล่าของชาวต่างประเทศที่เดินทางเข้ามาในกรุง
ศรีอยุธยาสมัยนั้น¹¹

ตัวอย่างเช่นในจดหมายเหตุลาลูแบร์ได้เล่าไว้เกี่ยวกับการเล่าเรียนวิชาของกุลบุตร
ตามที่พบในรัชสมัยพระนารายณ์มหาราชว่า “...เมื่อได้เลี้ยงบุตรมาเติบโตใหญ่ถึงอายุ 7 ถึง 8
ขวบแล้ว ชาวสยามจะส่งบุตรของตนให้ไปอยู่ที่วัดกับพระภิกษุสงฆ์ พระสงฆ์อันเป็นอาจารย์ในวัด
สอนอนุชนเหล่านี้ให้รู้จักอ่านและนับจำนวนเลขเป็นสำคัญ แต่ไม่มีการสอนพงศาวดารกฎหมาย
และศาสตร์อื่นๆ ด้วย...”

หรืออีกตัวอย่างคือพระราชกำหนดบทพระอัยการเกี่ยวกับวิธีบัญญัติ ที่ปรากฏ
ร่องรอยอยู่ในกฎหมายตราสามดวง ทำให้ทราบว่าลักษณะการศาลไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา
การพิจารณาและพิพากษาคดีแบ่งเป็นหลายหน้าที่และให้หลายหน่วยงานทำงานร่วมกันเริ่มจาก
กรมรับฟ้อง ลูกขุน ตระลาการและผู้ปรับ กล่าวคือกรมรับฟ้องซึ่งเป็นกรมต่างหากมีหน้าที่รับฟ้อง
จากผู้เดือดร้อนทางอรรถคดี จากนั้นกรมรับฟ้องจะนำฟ้องนั้นเสนอต่อกรมลูกขุนที่เป็นกรม
ต่างหาก เมื่อลูกขุนตรวจฟ้องแล้วกรมรับฟ้องก็จะส่งฟ้องดังกล่าวไปยังศาลต่าง ๆ ที่กระจัด
กระจายกันสังกัดกระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ ศาลใดศาลหนึ่งแล้วแต่คดีความนั้นจะอยู่ในอำนาจ
ศาลใด เช่น ศาลกรมวัง ศาลกรมนา เป็นต้น แต่ละศาลจะมีตระลาการที่จะพัฒนาไต่สวนอรรถคดี
เอง
ปี น ข อ ง
ตนเอง โดยมีลูกขุนและผู้ปรับซึ่งอยู่ในกรมอื่นต่างหากทำหน้าที่ชี้ขาดและปรับสินไหมพินัยร่วมกัน
อยู่¹² ดังนั้นผู้ที่เชี่ยวชาญในทางกฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยาก็คือ ลูกขุน ตระลาการและผู้ปรับ ซึ่ง
เป็นขุนนางหรือข้าราชการตุลาการในสมัยนั้น การศึกษากฎหมายจึงเกิดขึ้นในราชสำนัก และเกิด
จากขุนนางหรือข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายเท่านั้น โดยสามารถศึกษาได้จากวรรณกรรมไทย
เรื่องขุนช้างขุนแผน ซึ่งบทเสภาตอนกำเนิดพลายงามที่แต่งโดยสุนทรภู่ได้สะท้อนภาพชีวิตความ
เป็นอยู่ของผู้คนในสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเนื้อหาของเสภาตอน
หนึ่งกล่าวถึงพลายงามผู้เป็นบุตรชายของขุนแผน เมื่อต้องเตรียมตัวเข้ารับราชการเป็นมหาดเล็ก
ในราชสำนักจากจมนครีเสาวรักษ์ดังนี้

¹¹ 100 ปี โรงเรียนกฎหมาย, หน้า 14

¹² 100 ปี กระทรวงยุติธรรม พิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ 100 ปีของกระทรวงยุติธรรม 25 มีนาคม 2535
(กรุงเทพมหานคร), หน้า 4

ครานั้นจมีนศรีเสาวรักษ์ราช
 จะเป็นข้าจอมรินทรปิ่นนคร
พระกำหนดกฎหมายมีหลายเล่ม
กรมศักดิ์หลักชัยพระอัยการ
 แล้วให้รู้สภษิตบัณฑิตพระร่วง
 ราชศัพท์รับสั่งให้บังควร
 ที่ไม่สู้รู้อะไรผู้ใหญ่เด็ก
 เสียตระกูลสูญลับอัประมาณ
 นี้ตัวเจ้าเหล่ากอทั้งพ่อแม่
 แล้วจัดแจงห้องหับให้หลับนอน
 ครานั้นพลายงามทราวมสวาท
 อยู่บ้านพระหมื่นศรียินดีครัน
 เธอเข้าเฝ้าเจ้ากัณ้บั้งไม้ตัด
 ค่อยรู้จักผิดชอบรอบคอบไป
ครันอยู่บ้านอ่านคำพระธรรมศาสตร์
 ค่อยชื่นชุ่มนุ้มตะกอดูฟ้อแพ้
 เข้าไปหามาสู้ไม่รู้เกี่ยว
 อุตสาห์เพียรเรียนดูจนรู้ครบ
 ครานั้นท่านพระจมีนศรี
 จึงจัดแจงแต่งรูปเทียนดอกไม้
 นุ่งสมปักชกกลีบจีบสลับ
 พวกข้าคนอลหม่านถือพานตาม
 ถึงพระลานวานเขาพวกชาวที่
 ถือพานทองรองรูปเทียนดอกไม้
 ให้พลายงามตามไปนั่งตรงตั้งของ
 ฝ่ายข้าเฝ้าเจ้าพระยาเวลาจวน
 นุ่งสมปักชกชายกรายกริดเล็บ
 พอเวลานาทีถ้วนสี่โมง
 ครานั้นพระองค์ผู้ทรงเดช
 สถิตแทนแวนฟ้าไอพาร

เรียกพลายงามทราวมสวาทสั่งสอน
 อย่างนอนเปล่าเปล่าไม่เข้าการ
เก็บไว้เต็มตู้ใหญ่ไขออกอ่าน
มณเฑียรบาลพระบัญญัติตัดสำนวน
 ตามกระทรวงผิดชอบคิดสอบสวน
 รู้จถ้วนถี่ไว้จึงได้การ
 มหาเดเล็กสามต่อพ่อลูกหลาน
 เพราะเกียดครันคร่ำคร่าเหมือนพรัมมอญ
 อย่าเชื่อนแซอุตสาห์จำเอาคำสอน
 ไม่อาวรณ์เธอช่วยเลี้ยงเป็นเที่ยงธรรมฯ
 แผลมฉลาดเลขผาปัญญาขยัน
 ทุกคืนวันตามหลังเข้าวังใน
 คอยฟังตรัสตรีกตราอัชฌาสัย
 ด้วยมิได้คบเพื่อนเที่ยวเชื่อนแซ
 ดำรับราชสงครามตามกระแส
 นางสาวเสีใสใจจะใคร่พบ
 แต่พอเหลือวเห็นผู้หญิงก็วิ่งหลบ
 รู้ชนบธรรมเนียมก็เจียมใจฯ
 ถึงวันดีได้ช่องก็ผ่องใส
 จะเข้าไปทูลถวายเจ้าพลายงาม
 ครันเสร็จสรรพสำราญขึ้นคานหาม
 เจ้าพลายงามตามหลังเข้าวังใน
 ที่ค่อยมีกิริยาอัชฌาสัย
 ยกเข้าไปเตรียมตั้งพอบังควร
 ตามทำนองพระหมื่นศรีสั่งถ้วน
 ต่างก็ชวนกันเข้ามาหน้าพระโรง
 ผักกราบเห็บแนบหน้าดูอ่าโง
 เข้าพระโรงพร้อมหน้าข้าราชการ ฯ
 มงกุฎเกศอูยยามหาสถาน
 ตั้งวิมานเมืองฟ้าสุราลัย

ห้ามแห่น้ำมันหนุลงมุนหมอบ	งามประกอบกิริยาอัชฌาสัย
ระเรื้อยรับขับร้องทำนองใน	สำราญราชหฤทัยทุกเวลา
ยามกลางวันนั้นก็ออกพระโรงรัตน์	มีแต่ตรีสรवलสันต์ทรงพรรษา
ทั้งเหนือใต้ไพร่ไม่มีมา	สำราญใจไพร่ฟ้าประชาชี
ด้วยเดชะบุญญาอนุภาพ	มีแต่ลาภมาประมุขพูนภาชี
แต่บรรดาข้าเฝ้าเหล่าเสนี	ใครทำดีได้ประทานถึงพานทอง ๖
ฝ่ายพระจมีนศรีเสาวรักษ์ราช	อภิวาทบาทมูลทูลฉลอง
ขอเดชะพระกรุณาฝ่าละออง	ดอกไม้รูปเทียนทองของพลายงาม
บุตรขุนแผนแสนสะท้านหลานทองประศรี	ความรู้มีเรียบบราบไม่หยาบหยาม
จะขอรองมุสิกภาพายาม	พลางกราบสามที่สดับตรับโองการ ๗
ครานั้นสมเด็จพระพันวษา	เหลือบเห็นหน้าพลายงามความสงสาร
จะออกพระโอษฐ์โปรดขุนแผนแสนสะท้าน	แต่กรรมนั้นบันดาลดลพระทัย
ให้เคลิ้มพระองค์ทรงกลอนละครนอก	นึกไม่ออกเวียนวงให้หลงไหล
ลืมประภาษราชกิจที่คิดไว้	กลับเข้าไปในแท่นที่ศรีไสยา ๘
อันเรื่องราวกล่าวความพลายงามสวาท	เป็นมหาดเล็กแล้วค่อยแก้กล้ำกล้า
อยู่ด้วยพระหมื่นศรีผู้ปรีชา	เฝ้าเวลาเข้าเย็นไม่เว้นวัน
มุลนายถ้วนหน้าก็ปราณี	มิได้มีใครรังเกียจเตี้ยดฉันท
ถึงว่าท่านจางวางทั้งสองนั้น	ก็ฝากตัวกลัวทันทุกคนไป ๙

จากบทเสภาขุนช้างขุนแผนดังกล่าวทำให้เห็นได้ว่าการศึกษากฎหมายในสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น บุคคลที่จะเข้าสู่ระบบราชการหรือราชสำนักจะต้องเริ่มด้วยการเป็นมหาดเล็กเพื่อฝึกหัดเป็นขุนนางต่อไป การศึกษากฎหมายจึงเกิดขึ้นได้เฉพาะในราชสำนักหรือที่บ้านขุนนางซึ่งรับใช้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาท ตัวอย่างเช่นพลายงามเมื่อจะเข้ารับราชการต้องมาศึกษากฎหมายต่าง ๆ ด้วยตนเองจากตู้หนังสือที่บ้านจมีนศรีเสาวรักษ์ ซึ่งเป็นเพื่อนของขุนแผน จึงทำให้เกิดธรรมเนียมที่จะมีการเรียนกฎหมายสำหรับผู้ที่จะเข้ารับราชการที่บ้านขุนนาง

เหตุที่เป็นเช่นนี้น่าจะสันนิษฐานได้ว่าตามโบราณราชประเพณีเดิมถือว่ากฎหมายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นสิ่งที่บัญญัติขึ้นจากหลักพระธรรมศาสตร์ซึ่งมีต้นกำเนิดมาจากคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาพราหมณ์รวมทั้งบางส่วนมีที่มาจากราชศาสตร์ ซึ่งเป็นพระราชอำนาจของ

พระมหากษัตริย์ที่มีฐานะเป็นสมมุติเทพ ดังนั้นจึงเกิดเป็นพระราชประเพณีที่จะห้ามมิให้ราษฎรอ่านกฎหมาย การศึกษากฎหมายจึงไม่อาจแพร่หลายออกไปยังประชาชนโดยทั่วไป¹³

นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ยืนยันข้อสันนิษฐานข้างต้นคือ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อหมอสอนศาสนาชาวอเมริกันได้นำเครื่องพิมพ์หนังสือไทยเข้ามาประเทศไทยเป็นครั้งแรก ก่อให้เกิดการพิมพ์หนังสือเป็นภาษาไทยเพื่อเผยแพร่ความรู้ และต่อมาเมื่อนายโหมต อมาตยกุล ได้พิมพ์กฎหมายตราสามดวงจากสำนักกฎหมายออกจำหน่าย ปรากฏว่าได้มีพระบรมราชโองการให้รับแล้วโปรดเกล้าให้เผาเสียเนื่องจากมิได้รับพระบรมราชานุญาต¹⁴ เหตุการณ์ประวัติศาสตร์ดังกล่าวจึงทำให้น่าเชื่อได้ว่าการศึกษากฎหมายในสมัยกรุงศรีอยุธยาไม่มีแนวคิดที่ว่ากฎหมายเป็นเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นผู้ที่ศึกษากฎหมายได้คือบุคคลที่จะเข้าสู่ระบบราชการ หรือราชสำนักเท่านั้น

สำหรับในสมัยกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชหรือสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมิได้ทรงปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงทางด้านกฎหมายเลย เนื่องจากเป็นช่วงระยะเวลาแห่งการกอบกู้อิสรภาพจากพม่าเกือบทั้งรัชกาลบ้านเมืองต้องทำศึกสงครามอยู่มิได้ขาด อีกทั้งรัชสมัยของพระองค์มีระยะเวลาอยู่เพียง 10 ปีเศษ กล่าวคือตั้งแต่ พ.ศ. 2310 ถึง พ.ศ. 2325 นอกจากนี้ ผู้มีความรู้ทางกฎหมายอาจเหลืออยู่น้อย เพราะถูกฆ่าตายบ้าง ถูกกวาดต้อนไปประเทศพม่าบ้างก็เป็นไปได้ ดังนั้น กฎหมายในสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงใช้เรื่อยมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ การเรียนการสอนในสมัยนั้นถ้าหากมีก็คงเป็นเช่นเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยานั่นเอง¹⁵

2.1.3 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ในตอนต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี เหตุการณ์บ้านเมืองยังไม่สงบเนื่องจากมีศึกสงครามพัวพันอยู่มิได้ขาด ตลอดเวลาเกือบ 22 ปี นับแต่พระองค์ครองราชย์ได้อาศัยบรรดาพระราชกำหนดบทพระอัยการที่เล็อรอดพ้นจากการถูกไฟเผาเป็นเถาถ่านเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่พม่า เมื่อ พ.ศ. 2310 ในการปกครองบ้านเมือง ประมาณกันว่าที่เหลือน้อยอยู่เพียง 1 ใน 10 ของกฎหมายที่ใช้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา พระราชกำหนดบทพระอัยการเหล่านี้ได้ถูกคัดลอกมาเพื่อประโยชน์ในการพิจารณาและพิพากษาคดีของศาล แต่เนื่องจากมีบทบัญญัติกฎหมายไม่ครบถ้วน พระองค์จึงทรงมีพระบรม

¹³ 100 ปี โรงเรียนกฎหมาย, หน้า 17

¹⁴ ร. แลงกาด์, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2526, หน้า 27-28.

¹⁵ 100 ปี โรงเรียนกฎหมาย, หน้า 18

ราชวินิจฉัยในทางคดีด้วยพระราชอำนาจของพระองค์เองเพื่อให้เกิดกฎหมายในรูปของราชศาสตร์ที่สอดคล้องกับจารีตประเพณีและความเจริญของบ้านเมืองในสมัยนั้น บางครั้งก็ทรงอาศัยหลักฐานที่ได้จากการสอบถามหรือฟังคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ เช่น ผู้ที่เคยอยู่ในระบบการศาลในสมัยกรุงเก่ามาก่อน เป็นต้น ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่ากฎหมายในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังคงอาศัยตัวบทกฎหมายต่าง ๆ แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นบรรทัดฐานสำคัญอยู่ แต่อย่างไรก็ตาม บางส่วนของตัวบทกฎหมายเหล่านี้มิได้สอดคล้องกับค่านิยมและจารีตประเพณีตลอดจนความต้องการใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ บทบัญญัติที่เคยเห็นว่าถูกต้องดีแล้วในสมัยก่อนอาจจะกลับกลายเป็นการขัดความรู้สึกในความยุติธรรมของสมัยต่อมาก็ได้ ดังเช่นคดีฟ้องหย่าเรื่องหนึ่งซึ่งเป็นมูลเหตุสำคัญทำให้เกิดการชำระกฎหมายครั้งใหญ่ใน พ.ศ. 2347 กล่าวคือ อำแดงป้อมฟ้องหย่านายบุญศรี ช่างเหล็กหลวง นายบุญศรีได้ต่อสู้คดีโดยอ้างว่า อำแดงป้อมภรรยาของตนได้ทำชู้กับนายราชาอรอด แต่ลูก ชุน ณ ศาลหลวงได้พิพากษาให้การสมรสขาดจากกันได้ โดยอาศัยบทบัญญัติกฎหมายบทหนึ่งซึ่งมีความว่า “ชายหาผิดมิได้ หญิงขอหย่า ท่านว่าเป็นหญิงหย่าชาย หย่าได้” นายบุญศรีจึงได้นำความขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเห็นว่าคำพิพากษาของศาลไม่ยุติธรรมเพราะฝ่ายหญิงนอกใจชายแล้วกลับมาฟ้องหย่าได้อีก จึงมีพระบรมราชโองการให้ตรวจทานข้อความในต้นฉบับกฎหมายฉบับศาลหลวงที่ศาลยกมาใช้กับข้อความในต้นฉบับกฎหมายอีก 2 ฉบับ คือ ฉบับหอหลวง และฉบับข้างที่ ปรากฏว่าข้อความตรงกันทั้งสามฉบับ คือ ฝ่ายหญิงขอหย่าเมื่อไรก็ได้ แม้ว่าสามีไม่มีความผิด พระองค์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อาลักษณ์ 4 คน ลูกขุน 3 คน และราชบัณฑิต 4 คน ชำระพระราชกำหนดบทพระอัยการซึ่งอยู่ในหอหลวง ตั้งแต่พระธรรมศาสตร์ไปให้ถูกต้องจัดเป็นหมวดหมู่ให้เข้าใจ การชำระกฎหมายดังกล่าวกินเวลา 11 เดือน เมื่อชำระกฎหมายเสร็จแล้ว จึงให้อาลักษณ์เขียนลงเส้นหมึกไว้ 3 ฉบับ สำหรับเก็บไว้ที่ห้องเครื่อง หอหลวง และศาลหลวง กฎหมายทั้งสามฉบับโปรดเกล้าฯ ให้ประทับตราพระราชสีห์ พระคชสีห์ และบัวแก้วเป็นสำคัญ และให้ถือว่ากฎหมายที่ประทับตราสามดวงนี้เป็นต้นฉบับตัวบทกฎหมายที่ถูกต้องของแผ่นดิน และใช้เป็นหลักในการพิจารณาและพิพากษาคดี

ฉบับที่เก็บไว้ที่ห้องเครื่องหรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า “ข้างที่” นั้นสำหรับพระเจ้าแผ่นดินทรงเปิดพลิกดูได้เสมอ ฉบับหอหลวงนั้นเป็นฉบับที่เก็บรวบรวมไว้กับหนังสือของทางราชการอื่น ๆ ส่วนฉบับที่ศาลหลวงเก็บไว้ นั้นเพื่อใช้ในการพิจารณาและพิพากษาคดีของศาล ด้วยเหตุที่ประทับตราดังกล่าว ฉะนั้น จึงเรียกกฎหมายฉบับนี้กันโดยทั่วไปว่า “กฎหมายตราสามดวง” กฎหมายตราสามดวงได้เป็นกฎหมายหลักของประเทศที่ใช้บังคับมาตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจนถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นระยะเวลาจนถึง 103 ปี จนกระทั่งมีการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลตามแบบประเทศ

มหาอำนาจยุโรป จึงได้เลิกใช้กฎหมายตราสามดวง ส่วนพระราชประเพณีเรื่องการจัดเขียนและเก็บต้นฉบับกฎหมาย 3 ฉบับไว้ ณ สถานที่ทั้งสามดังกล่าวนี้ก็ยิ่งถือปฏิบัติตลอดมาจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว¹⁶

ในส่วนการศึกษากฎหมายในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจนถึงแผ่นดินสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ไม่แตกต่างจากในสมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะความเป็นอยู่ของประชาชนตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมมีแบบฉบับเดียวกัน รวมทั้งยังมีระบบกฎหมายและการศาลเหมือนกับสมัยกรุงศรีอยุธยาด้วย¹⁷ ดังนั้นผู้ที่มีความรู้ในวิชากฎหมายก็เป็นเช่นเดียวกัน คือ ลูกขุน ตระลาการและผู้ปรับ ซึ่งเป็นขุนนางหรือข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับบรรดาคดีนั่นเอง

นอกจากนี้ยังมีความเห็นของเจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) จากเรื่องวิชากฎหมายของบางประเทศ ซึ่งบรรยาย ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้สนับสนุนสอดคล้องกับเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลายงาม กล่าวคือ “ยังไม่มีเครื่องตีพิมพ์ กฎหมายไม่แพร่หลายกว่าจะคัดได้แต่ละฉบับก็ยากเพราะหนังสือมาก จึงมักมีคัมภีร์เป็นลักษณะตามหน้าที่แห่งการงาน นอกจากของหลวง 3 ฉบับ เห็นจะน้อยแห่งที่มีความบริบูรณ์...เมื่อกฎหมายมีอยู่น้อยฉบับเช่นนี้ ข้าพเจ้าคิดว่าที่มาแห่งการศึกษานอกจากวัดซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยที่รวมใหญ่แล้ว คงมาจากพวกอาลักษณ์ ลูกขุน ราชบัณฑิต และผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องในทางคดี...” ดังนั้นผู้ที่จะมีโอกาสเรียนวิชากฎหมายในสมัยนั้นก็คือบุคคลที่จะเข้าสู่ระบบราชการ โดยเฉพาะผู้ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการศาล ในส่วนของการเรียนการสอนกฎหมายแก่ประชาชนโดยทั่วไปนั้น จากความเห็นของเจ้าพระยามหิธรดังกล่าวข้างต้น ประกอบกับการห้ามพิมพ์เผยแพร่กฎหมายออกไปสู่ประชาชนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเท่ากับการห้ามมิให้ประชาชนโดยทั่วไปศึกษากฎหมาย เพราะฉะนั้นคงยังไม่มีการสอนกฎหมายกันแพร่หลายอย่างแน่นอน¹⁸

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยมีการติดต่อสัมพันธ์กับต่างประเทศมากขึ้น มีชาวต่างชาติเข้ามาประกอบธุรกิจการค้ามากมาย อิทธิพลของอารยธรรมตะวันตกเข้ามาสู่ประเทศไทยมาก ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศตะวันตกในยุคต้นกรุงรัตนโกสินทร์ก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นไปในลักษณะเสมอภาค ทั้งนี้ เพราะรัฐบาลต่างประเทศได้แต่งตั้งคณะทูตเข้ามาเพื่อทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้ารวมทั้งขอตั้งสถานการค้าเท่านั้น ดังนั้น ในระยะแรกจึงยินยอมปฏิบัติ

¹⁶ 100 ปี โรงเรียนกฎหมาย, หน้า 18-21

¹⁷ ดู อานินทร์ กรัยวิเชียร, ศ. การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยมหาราช, หน้า 8-9 ประกอบ

¹⁸ 100 ปี โรงเรียนกฎหมาย, หน้า 26.

ตามระบบการค้า ข้อบังคับ จารีตประเพณี ตลอดจนตัวบทกฎหมายของไทย แต่ต่อมาเมื่อการค้าเจริญขึ้นชาวต่างชาติจึงเกิดความไม่พอใจโดยเห็นว่าระบบการค้าและการเก็บภาษีของไทยเป็นระบบผูกขาดที่กีดขวางความเจริญทางการค้า ตลอดจนเห็นว่ากฎหมายไทยป่าเถื่อน รุนแรง และไม่ยุติธรรม จึงคิดที่จะขอแก้ไขสนธิสัญญาที่ทำไว้แต่แรก ดังเช่นในตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อังกฤษได้ส่งเซอร์เจมส์ บรุค เข้ามาติดต่อขอแก้ไขหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างกรุงสยามกับกรุงอังกฤษที่ร้อยเอกเฮนรี เบอร์นีทำไว้เมื่อ พ.ศ. 2369 แต่ไม่ประสบความสำเร็จ โดยฝ่ายไทยอ้างว่าข้อเสนอของอังกฤษที่ต้องการให้มีการค้าเสรีและสิทธิพิเศษทางกฎหมายและการศาลนั้นกระทบกระเทือนต่อประเพณีดั้งเดิมของไทย¹⁹ ทำให้อังกฤษตกลงใจที่จะใช้กำลังอาวุธและแสนยานุภาพที่เหนือกว่าเป็นเครื่องบังคับ แต่พอดีเกิดการเปลี่ยนรัชกาลเสียก่อน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ดำเนินนโยบายในการติดต่อกับต่างประเทศอย่างอะลุ่มอล่วย เนื่องจากพระองค์ทรงตระหนักว่าลัทธิจักรวรรดินิยมได้เริ่มคุกคามประเทศเพื่อนบ้านของไทยและความสัมพันธ์กับต่างประเทศในเชิงการค้าได้แปรเปลี่ยนไปเป็นการแสวงหาอาณานิคมของประเทศมหาอำนาจยุโรป ดังนั้นประเทศไทยจึงไม่ต้องประสบวิกฤตการณ์อันรุนแรงจนต้องสูญเสียเอกราชดังเช่นประเทศเพื่อนบ้าน เพราะเมื่อเซอร์จอห์น เบาริง ราชทูตของพระนางเจ้าวิกตอเรีย ราชินีอังกฤษ ได้เข้ามาเจรจาขอแก้ไขหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีใน พ.ศ. 2398 พระองค์จึงทรงทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกับอังกฤษเป็นอย่างดี หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีฉบับนี้ได้ชื่อว่า “สนธิสัญญาเบาริง” ซึ่งเป็นสนธิสัญญาที่ไม่เสมอภาคทั้งในทางเศรษฐกิจ กฎหมาย และการศาล ต่อมาประเทศไทยได้ทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศอื่น ๆ ตามแบบสนธิสัญญาเบาริงอีกหลายฉบับ จึงเท่ากับประเทศไทยต้องเสียเปรียบทุก ๆ ประเทศในด้านกฎหมายและการศาลรวมทั้งการเก็บภาษีอากรไปด้วย สำหรับการเสียเปรียบในด้านกฎหมายและการศาลนั้น ประเทศไทยต้องยกเว้นการใช้ระบบกฎหมายและการศาลไทยกับคนในบังคับต่างชาติ เช่น ในกรณีคนในบังคับอังกฤษวิวาทกับคนไทย เจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยไม่มีสิทธิลงโทษคนในบังคับอังกฤษได้ หรือการจับกุมคนในบังคับอังกฤษต้องได้รับอนุญาตจากกงสุลอังกฤษเสียก่อน เป็นต้น ซึ่งหมายถึง การทำให้ชาวต่างประเทศได้สิทธิพิเศษไม่ต้องอยู่ภายใต้กฎหมายไทยและไม่ต้องขึ้นศาลไทย แต่ได้รับความคุ้มครองจากกงสุลภายใต้กฎหมายของชาติตน อย่างไรก็ตาม เหตุผลและความจำเป็นที่ต้องมีศาลกงสุลในขณะนั้นอาจเนื่องมาจากการที่ชาวต่างชาติรู้จักกฎหมายและนิติประเพณีของไทยเพียงเล็กน้อย รวมทั้งถือตนว่ามีอารยธรรมสูงกว่าคนไทย จึงไม่ยอมรับนับถือกฎหมายไทย ส่วนฝ่ายไทยก็เห็นว่าเป็นการตัดความยุ่งยากที่เจ้าพนักงานของตนจะต้องศึกษากฎหมายและนิติประเพณี

¹⁹ ดุทรงศรี อาจอรุณ, การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์, 2506, หน้า 36.

ของชาวยุโรป เพราะในขณะนั้นไม่มีใครรู้กฎหมายตะวันตกเลย ดังนั้น ฝ่ายไทยจึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องให้ชนชาติเดียวกันปกครองและบังคับกันเอง นอกจากนี้ ในขณะที่ทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีนั้น มีชาวต่างประเทศจำนวนไม่มากนักในประเทศไทยและส่วนใหญ่อยู่ในกรุงเทพฯ จึงเป็นการไม่ลำบากที่จะยกภาระการควบคุมชาวต่างประเทศให้แก่กงสุลของประเทศนั้น ๆ แต่ต่อมาเมื่อบ้านเมืองเจริญมากขึ้น การให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่ชาวต่างชาติเช่นนี้ได้ กลับกลายเป็นเรื่องบั่นทอนอำนาจอธิปไตยของประเทศไทยอย่างร้ายแรง²⁰ อย่างไรก็ตาม ในเรื่องกฎหมายและการศาลจะโทษว่าชาวต่างประเทศเอาเปรียบเราก็ไม่ถูกต้องนัก เนื่องจากในขณะที่จะระบบกฎหมายและการศาลของประเทศในทวีปยุโรปได้จัดระบบอย่างมีระเบียบแบบแผนดีแล้ว แต่ระบบกฎหมายและการศาลไทยยังล้าหลังและไม่เป็นหลักประกันความปลอดภัยและความยุติธรรมได้อย่างเพียงพอ กฎหมายตราสามดวงมิได้มีลักษณะเป็นประมวลกฎหมายตามระบบกฎหมายซีวิลลอว์ (Civil Law) ของประเทศในภาคพื้นยุโรป กล่าวคือ เป็นแต่เพียงการรวบรวมและแก้ไขกฎหมายเดิมให้ถูกต้องมากขึ้นเท่านั้น ตลอดทั้งยังคงมีลักษณะเป็นวรรณกรรมที่มีความยาวหลายสิบเล่มซึ่งเป็นการยากที่จะย่นย่อให้เหมาะสมกับการนำมาปฏิบัติในศาล ส่วนระบบการศาลไทยนั้นความจริงชาวต่างประเทศตั้งข้อรังเกียจมากกว่าระบบกฎหมายเสียอีก ทั้งนี้เพราะความไม่มีประสิทธิภาพของระบบการศาลก่อให้เกิดพยานเท็จและการให้สินบนแก่ผู้พิพากษา ตลอดจนการมีหน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการพิจารณาและพิพากษาคดีมากเกินไปและการที่ศาลมีสังกัดอยู่ตามกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ หลายแห่ง ซึ่งมีฝ่ายบริหารเข้ามาเกี่ยวข้องในงานตุลาการด้วยนั้นทำให้เกิดความล่าช้า สับสน และไม่เป็นธรรม ยิ่งไปกว่านั้นการลงโทษตามระบบจารีตนครบาลค่อนข้างรุนแรงและทารุณจนชาวต่างชาติเห็นว่าป่าเถื่อน จากสภาพดังกล่าวของระบบกฎหมายและการศาลไทยจึงทำให้รัฐบาลของชาติตะวันตกขอทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีเพื่อได้สิทธิพิเศษทางกฎหมายและการศาลจนก่อให้เกิดสิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่สร้างความ

บ ึ น บ ั ว น ไ ห้ แ ก้ ป ร ะ เ ท ศ ไ น เ ว ล า

ต่อมา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความบกพร่องของระบบกฎหมายไทย ดังนั้นพระองค์จึงได้ทรงปรับปรุงแก้ไขกฎหมายให้มีประสิทธิภาพและสามารถอำนวยความสะดวกได้มากขึ้นกว่าเดิมโดยคำนึงถึงความเหมาะสมอันเนื่องมาจากความเจริญและการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมและวัฒนธรรมในสมัยนั้น ทั้งนี้ เนื่องจากกฎหมายตราสามดวงไม่อาจใช้บังคับได้ทุกกรณี บทบัญญัติบางบทก็กลายเป็นกฎหมายที่ล้าสมัยและยุ่งยาก ส่วนบางบทบัญญัติก็กลายเป็นกฎหมายที่ไม่เที่ยงธรรมหรือรุนแรงเกินสมควร การปรับปรุงกฎหมายนั้น

²⁰ ดู พชรินทร์ เปี่ยมสมบุรณ์ การปฏิรูปกฎหมายของประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2411 ถึง พ.ศ. 2478

พระองค์ได้ทรงกระทำโดยได้เปลี่ยนแปลงเค้าโครงของกฎหมายไปบ้างโดยถือหลักความยุติธรรม เป็นสำคัญแทนบทบัญญัติแห่งพระธรรมนูญ เพราะทรงเห็นว่ากฎหมายของพระมกุฎราชกุมาร ไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมและเศรษฐกิจในสมัยของพระองค์และสมัยต่อไปอีกแล้ว แต่การปรับปรุงกฎหมายของพระองค์มิได้เป็นการแก้ไขระบบกฎหมายทั้งระบบ กล่าวคือ เป็นแต่เพียง การแก้ไขพระราชประเพณีและวัฒนธรรมโบราณที่ไม่เหมาะสมกับกาลสมัยด้วยการออกกฎหมาย ในรูปของประกาศหรือพระราชบัญญัติ เพราะฉะนั้นจึงมีการตรากฎหมายขึ้นใหม่เพื่อเปลี่ยนแปลง แก้ไขและต่อเติมกฎหมายตราสามดวงอีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งมีทั้งในส่วนสารบัญญัติและวิธีส บัญญัติ กฎหมายใหม่ที่ทรงประกาศใช้โดยส่วนใหญ่แล้วอาศัยหลักความยุติธรรมตามกฎหมาย ของประเทศตะวันตกเป็นสำคัญ เช่น ในเรื่องสิทธิเสรีภาพของประชาชนนั้น ได้มีพระราชบัญญัติฝัว ชายเมียที่ให้สิทธิสตรีมากขึ้นกว่าเดิม กล่าวคือ สามีจะขายภรรยาโดยมิได้รับความยินยอมจาก ภรรยาไม่ได้ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีการเพิ่มเติมกฎหมายเพื่อให้ทันต่อความเจริญทางเศรษฐกิจ และการค้าของประเทศในขณะนั้นด้วย เช่น มีการประกาศใช้กฎหมายหลายฉบับที่สนับสนุน การค้ากับต่างประเทศ ได้แก่ พระราชบัญญัติให้ใช้เหรียญเงินนอก ประกาศอนุญาตให้ทำการค้า กับฝรั่ง เป็นต้น กล่าวกันว่ากฎหมายที่ตราขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีจำนวนเกือบ 500 ฉบับ²¹

ความพยายามที่จะให้มีการศึกษากฎหมายและการเผยแพร่กฎหมายออกไปสู่ ประชาชนได้สัมฤทธิ์ผลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือ เมื่อหมอบ ริดเลย์ได้นำเอาสำเนากฎหมายตราสามดวงฉบับนายโหมตเป็นต้นฉบับออกพิมพ์เผยแพร่ใหม่โดย พิมพ์ เล่ม 1 ขึ้นใน พ.ศ. 2405 และต่อมาอีกหนึ่งปีก็ได้พิมพ์เล่ม 2 ขึ้น การจัดพิมพ์ในครั้งนี้ได้ รวบรวมบทบัญญัติทั้งหมดของกฎหมายตราสามดวง รวมทั้งเพิ่มเติมกฎหมายลักษณะโจรห้าเส้น อันเป็นตัวบทกฎหมายที่ตราขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวไว้ด้วย นับได้ ว่าการพิมพ์เผยแพร่กฎหมายของหมอบริดเลย์เป็นการเริ่มต้นให้การศึกษากฎหมายแก่ สาธารณชนทั่วไปอย่างแท้จริง และเป็นการทำให้ตัวบทกฎหมายฉบับหลวงเริ่มเป็นที่รู้จักของ ประชาชน ต่อมาภายหลังก็มีผู้อื่นพิมพ์กฎหมายตราสามดวงออกเผยแพร่อีกหลายครั้ง เช่น กรม หลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เป็นต้น นอกจากนี้ ในรัชกาลนี้ยังได้มีการจัดทำราชกิจจานุเบกษาซึ่งเป็น หนังสือพิมพ์ของทางราชการขึ้นโดยเริ่มพิมพ์เผยแพร่ตัวบทกฎหมายและประกาศของทางราชการ เพื่อให้ส่วนราชการและราษฎรได้รับทราบตั้งแต่วันที่ 15 มีนาคม 2401 มีกำหนดออกทุก 15 วัน แต่การจัดทำราชกิจจานุเบกษาในสมัยเริ่มแรกนี้ตีพิมพ์เผยแพร่ได้เพียงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ก็ ต้องหยุดกิจการไป อย่างไรก็ตาม ต้องถือได้ว่าการจัดทำราชกิจจานุเบกษาขึ้นเป็นจุดเริ่มต้นของ การทำให้การเรียนรู้กฎหมายที่ตราขึ้นใหม่ในสมัยนั้นสะดวกและสามารถแพร่หลายออกสู่

²¹ ดู 100 ปี โรงเรียนกฎหมาย, หน้า 28-30.

ประชาชนได้มากขึ้นกว่าแต่ก่อน กล่าวคือ มิได้เป็นการเรียนรู้กันเฉพาะในหมู่ขุนนางหรือข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับงานคดีหรือกฎหมายเท่านั้นดังเช่นในอดีต ทั้งนี้ เพราะในสมัยกรุงศรีอยุธยาและตอนต้นแห่งกรุงรัตนโกสินทร์นั้น การจัดทำกฎหมายเป็นเรื่องยากเย็นและต้องอาศัยแรงงานมาก เนื่องจากต้องใช้วิธีการเขียนลงเส้นหมึกบนใบลานหรือสมุดข่อย และจะมีการเขียนตัวบทกฎหมายที่ตราขึ้นเป็นต้นฉบับที่ถูกต้องของแผ่นดินเพียงจำนวน 3 ชุดเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม ยังมีกฎหมายตราสามดวงฉบับรองทรง อันหมายถึง ฉบับรองลงมา ซึ่งความจริงก็เขียนลงเส้นหมึกโดยอักษณษุดเดียวกันกับอักษณษุที่เขียนกฎหมายตราสามดวงฉบับต้นฉบับที่ถูกต้องของแผ่นดินนั่นเอง ผิดกันแต่เพียงฉบับรองทรงมิได้ประทับตราราชสีห์ คชสีห์ และบัวแก้วเท่านั้น ส่วนฉบับอื่น ๆ นอกจากนั้นจะเป็นเพียงสำเนาตัวบทกฎหมายที่เขียนขึ้นเก็บไว้เพื่อศึกษาหาความรู้หรือใช้ในการทำงานของขุนนางแต่ละคน ดังนั้น เมื่อมีการประดิษฐ์คิดค้นเครื่องพิมพ์หนังสือไทยขึ้นในตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และเมื่อมีการจัดพิมพ์ราชกิจจานุเบกษาเป็นครั้งแรกใน พ.ศ. 2401 จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโบราณราชนิติประเพณีที่ถือว่ากฎหมายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และไม่สมควรให้ประชาชนทั่วไปได้อ่านมาเป็นการจัดพิมพ์เผยแพร่กฎหมายให้ประชาชนทั่วไปได้ทราบอย่างกว้างขวางแทน เพราะในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความจำเป็นที่จะต้องออกประกาศและพระราชบัญญัติมากมายเพื่อปรับปรุงแก้ไขขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมโบราณซึ่งไม่เหมาะสมกับความเจริญและการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมไทยในสมัยนั้นที่จำเป็นต้องทำให้ประเทศไทยมีความทัดเทียมนานาอารยประเทศนับแต่ได้ทำสนธิสัญญาเบาริงกับอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2398 เป็นต้นมา

ในส่วนของการศึกษากฎหมายของรัชสมัยนี้ก็คงเป็นเช่นเดียวกับในรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แม้จะมีการจัดทำราชกิจจานุเบกษาและพิมพ์หนังสือกฎหมายแพร่หลายออกสู่ประชาชนแล้วก็ตามกล่าวคือ คงเป็นการเล่าเรียนกฎหมายที่บ้านขุนนางที่เป็นราชบัณฑิต ลูกขุน หรืออักษณษุซึ่งเป็นผู้ที่มีส่วนในการร่างกฎหมาย หรืออาจจะศึกษากฎหมายและหัดพิจารณาความกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการพิจารณาและพิพากษาคดีในศาล เช่น ลูกขุน ตระลาการ และผู้ปรับ เป็นต้น หลังจากที่ได้ถวายตัวเข้ารับราชการในราชสำนัก เซอร์จอห์น เบาริงได้เล่าถึง “...พระได้รับมอบหมายให้จัดการศึกษา และโรงเรียนอยู่ติดกับวัดโดยมาก ย่อมเป็นของธรรมดาอยู่เองที่การสอนให้รู้คำสั่งสอนและประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเป็นส่วนสำคัญมากของระบบการศึกษา พลเมืองชายส่วนหนึ่งอ่านและเขียนหนังสือออก แต่วิธีที่จะแสวงหาความรู้ชั้นสูงสาขาใดสาขาหนึ่งมีอยู่น้อย ถึงกระนั้นก็ดีโดยเฉพาะในบรรดาขุนนางยังใฝ่ใจเรียนวิชาเครื่องจักรกลไก รู้จักใช้เครื่องมือเดินเรือ และรู้วิชาปรัชญากันมาก...” จากคำบอกเล่าดังกล่าวทำให้เชื่อว่าการศึกษากฎหมายอันเป็นความรู้เฉพาะสาขายังไม่มีการสอนอย่างเป็นทางการ

จากทั้งหมดที่กล่าวถึงประวัติความเป็นมาและวิวัฒนาการของการศึกษากฎหมายในประเทศไทยตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยจนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ทำให้สันนิษฐานได้ว่าการศึกษากฎหมายในสมัยก่อนเป็นการศึกษาที่มีรูปแบบหรือวิธีการเฉพาะอย่างไทย ๆ ไม่มีโรงเรียน ไม่มีหลักสูตรหรือวิธีการอบรมศึกษาที่จะเป็นแบบแผนต่อการพัฒนาบุคลากร โดยอาจเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเองหรือเป็นการสั่งสอนหรือถ่ายทอดความรู้โดยบุคคลที่มีส่วนสำคัญในการร่างกฎหมายหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับการชำระอรรถคดีเพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้และประสบการณ์ในการประกอบอาชีพที่ต้องใช้ตัวบทกฎหมายหลังจากถวายตัวเข้ารับราชการในราชสำนัก²²

2.2 การศึกษากฎหมายในประเทศไทยตั้งแต่การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์เป็นพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ใน พ.ศ. 2411 นั้น ประเทศอังกฤษและประเทศฝรั่งเศสต่างมีอาณานิคมที่เป็นประเทศเพื่อนบ้านอยู่ติดกับประเทศไทยประกอบกับบ้านเมืองมีความเจริญก้าวหน้ามาก การค้ากับต่างประเทศขยายตัวออกไปมากขึ้น จำนวนชาวต่างประเทศที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยก็เพิ่มสูงขึ้น ปัญหาที่เกี่ยวกับการพิจารณาและพิพากษาคดีที่คนต่างชาติและคนในบังคับต่างชาติเป็นโจทก์หรือจำเลยจึงเกิดขึ้นมาเป็นลำดับ และก่อให้เกิดความยากลำบากในการปกครองประเทศอีกด้วย ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ปัญหาที่ก่อให้เกิดความวิตกตกแก่บ้านเมืองและเป็นอันตรายต่อความอยู่รอดของประเทศไทยในช่วงเวลาที่ลัทธิจักรวรรดินิยมกำลังคุกคามประเทศเพื่อนบ้านของไทยก็คือปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่เกิดจากการยกเว้นการใช้กฎหมายและอำนาจศาลไทยต่อคนต่างชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อประเทศมหาอำนาจยุโรปถือโอกาสตีความสนธิสัญญาบิดเบือนไปจากเดิมมากเพื่อขยายสิทธิสภาพนอกอาณาเขตไปให้แก่คนเอเชียที่ประเทศของตนตกเป็นอาณานิคมของชาติยุโรป นอกจากนั้น ยังเป็นการชี้ช่องทางให้คนเอเชียที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยเป็นเวลานานแล้วสามารถหลีกเลี่ยงกฎหมายและการขึ้นศาลไทยไปด้วย ยิ่งไปกว่านั้นยังมีปัญหาที่คนไทยบางพวกไปขอหนังสือจากกงสุลต่างประเทศเพื่อขอเป็นคนในบังคับต่างชาติ เพราะหนังสือคุ้มกันสิทธิพิเศษดังกล่าวมีการซื้อขายกันอย่างลับ ๆ โดยกว้างขวาง นอกจากนั้นวิธีพิจารณาความของศาลกงสุลแต่ละชาติที่ตั้งขึ้นในประเทศไทยนั้นล้วนแล้วแต่แตกต่างกันทั้งสิ้น เนื่องจากทุกประเทศต่างก็ถือตนว่ามีระบบศาลยุติธรรมเป็นของตนเอง ผลกระทบก็คือไม่มีหลักประกันที่เชื่อถือได้เลยว่าผู้กระทำความผิดซึ่งเป็นคนในบังคับของชาติต่าง ๆ จะได้รับการลงโทษอย่างสมควรกับ

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 31-32

ความผิด ปัญหาและความยุ่งยากเหล่านี้ได้สร้างความลำบากใจให้แก่รัฐบาลไทยในการปกครองประเทศเป็นอันมาก ทั้งนี้เพราะชาวต่างประเทศในประเทศไทยมิได้เคารพยำเกรงกฎหมายและศาลไทย ดังนั้น นโยบายสำคัญของประเทศในขณะนั้นก็คือ ความพยายามที่จะยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตและศาลกงสุล หนทางเดียวที่จะแก้ปัญหานี้ได้ก็โดยการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลให้อยู่ในระดับมาตรฐานที่ชาวตะวันตกยอมรับโดยเร่งด่วนที่สุดเท่าที่จะกระทำได้

ระบบการศาลตามคตินิยมแบบไทยโบราณที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาซึ่งเคยเหมาะสมกับสังคมไทยสมัยก่อนมากระยะหนึ่งกลายเป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสมแก่กาลสมัยและเป็นเครื่องถ่วงความเจริญของสังคมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกนิยม เพราะเป็นระบบที่มีศาลกระจัดกระจายกันอยู่ตามกระทรวงทบวงกรมต่างๆ มากมายและมีระบบการดำเนินกระบวนการพิจารณาและพิพากษาคดีที่ต้องทำงานร่วมกันหลายหน่วยงาน เช่น กรมรับฟ้อง ลูกขุน ตระลาการและผู้ปรับเป็นต้น ทำให้การพิจารณาคดีล่าช้าสับสน รวมทั้งยังก่อให้เกิดปัญหาเรื่องอำนาจศาลก้าวก้ำก่ายกันและบางศาลไม่ทราบเขตอำนาจแน่นอน เป็นเหตุให้จำนวนคดีความประเภทต่างๆ เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและมากมายจนเหลือวิสัยที่ศาลไทยในสมัยนั้นจะรับไว้ได้ นอกจากนั้น การที่ตระลาการผู้ใช้อำนาจพิจารณาคดีในศาลต่างๆ ที่มีอยู่มากมายนั้นอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของเสนาบดีหรืออธิบดีเจ้ากระทรวงทบวงกรมโดยตรงมีผลทำให้อำนาจบริหารเข้ามาก้าวอำนาจตุลาการ จึงทำให้การพิจารณาและพิพากษาคดีปราศจากความอิสระ ยิ่งไปกว่านั้นบุคคลากรที่เกี่ยวข้องในการดำเนินกระบวนการพิจารณาและพิพากษาคดี อันได้แก่ ลูกขุน ตระลาการ และผู้ปรับต่างๆ ก็ทุจริตและแสวงหาผลประโยชน์โดยมิชอบ รวมทั้งไม่เอาใส่ในการทำงานเนื่องจากการไม่มีการกวดขันอย่างจริงจัง ประกอบกับการได้สวนชักฟอกเพื่อให้จำเลยในคดีนครบาลรับสารภาพตามระบบจารีตนครบาลป่าเถื่อนและค่อนข้างโหดร้าย จากสภาพดังกล่าวจึงเห็นได้ว่าระบบการศาลไทยในสมัยนั้นไม่อาจเป็นหลักประกันความยุติธรรมแก่ประชาชน²³ เป็นเหตุให้ชาวต่างประเทศที่เข้ามาในประเทศไทยโจมตีและไม่ยอมอยู่ภายใต้อำนาจของศาลไทยจนก่อให้เกิดสิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่เป็นปัญหาวิกฤตแก่บ้านเมืองในสมัยนั้น เป็นผลทำให้เกิดความเคลื่อนไหวที่จะปฏิรูประบบการศาลของไทยใหม่ทั้งระบบ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความจำเป็นที่จะหามาตรการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงการศาลไทยโดยสิ้นเชิง ดังนั้นในที่สุดรัฐบาลไทยก็ได้ออกประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม ร.ศ. 110 ประกาศนี้ลงวันที่ 25 มีนาคม 2434 แต่ลงประกาศราชกิจจานุเบกษาฉบับประจำวันที่ 10 เมษายน 2435 การประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมถือได้ว่าเป็นก้าวแรกที่สำคัญยิ่งของการปฏิรูประบบการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพราะเป็นการวางรากฐานโครงสร้างศาลยุติธรรมใหม่ด้วยการจัดระบบศาลแบบตะวันตกนิยม โดยตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นเพื่อเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบทางด้านศาล

²³ ดู 100 ปี กระทรวงยุติธรรม, หน้า 20-24 ประกอบ

ยุติธรรมอย่างแท้จริงเพียงองค์เดียว มีเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเป็นเจ้ากระทรวงซึ่งมีหน้าที่
 อำนวยความสะดวกแก่ศาลในการพิจารณาและพิพากษาคดีเท่านั้น ศาลต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ ที่มีอยู่
 เดิมถูกยุบรวมเหลือเพียง 7 ศาล ได้แก่ ศาลอุทธรณ์คดีหลวง ศาลอุทธรณ์คดีราษฎร ศาลพระราช
 อาญา ศาลแพ่งเกษม ศาลแพ่งกลาง ศาลสรรพากร และศาลต่างประเทศ โดยมีอธิบดีผู้พิพากษา
 เป็นผู้บังคับบัญชาในแต่ละศาลโดยตรง และตั้งกรมรับฟ้องขึ้นในกระทรวงยุติธรรมเพื่อรับฟ้อง
 ของราษฎรที่จะเกิดขึ้นใหม่โดยให้ผู้ประทับฟ้องมีหน้าที่ประทับฟ้องส่งไปยังศาลทั้งเจ็ดให้
 ถูกต้องด้วยพระธรรมนูญศาลและตามรูปความเป็นแพ่งหรืออาญา จึงก่อให้เกิดความเป็น
 ระเบียบเรียบร้อยในการฟ้องคดีมากขึ้น ต่อจากนั้นก็ได้มีการปฏิรูประบบการศาลไทยของ
 กระทรวงยุติธรรมภายใต้การนำของเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมแต่ละพระองค์เป็นลำดับตลอดมา
 ขณะเดียวกันใน พ.ศ. 2439 ได้มีพระราชบัญญัติตั้งข้าหลวงพิเศษสำหรับจัดการแก้ไขธรรมเนียม
 ศาลยุติธรรมหัวเมืองทั้งปวง ร.ศ. 115 เพื่อรวบรวมศาลในหัวเมืองต่าง ๆ²⁴ ที่สังกัดกระทรวงอื่น
 ให้มาอยู่ในสังกัดกระทรวงยุติธรรมเช่นเดียวกับศาลต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ ในที่สุ่ระบบการศาลไทย
 จึงค่อย ๆ เข้ารูปเข้ารอยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั่วพระราชอาณาจักรและสามารถอำนวยความสะดวก
 ยุติธรรมให้แก่ประชาชนได้อย่างเต็มที่

เมื่อระบบการศาลไทยเริ่มเป็นระเบียบเข้ารูปร่างดีแล้ว ขั้นตอนต่อไปคือ การปฏิรูป
 ระบบกฎหมายไทยตามแบบระบบกฎหมายที่ใช้ในประเทศตะวันตกโดยเริ่มขึ้นอย่างจริงจังเมื่อ
 พ.ศ. 2440 ทั้งนี้เดิมระบบกฎหมายของไทยใช้กฎหมายตราสามดวงปกครองบ้านเมือง แต่
 กฎหมายตราสามดวงนั้นมีลักษณะเป็นวรรณกรรมที่มีความยาวมาก และมีได้จัดเป็นหมวดหมู่
 แบบประมวลกฎหมายอย่างแท้จริง ดังนั้น บทบัญญัติกฎหมายที่มีลักษณะเดียวกันหรือมีความ
 เกี่ยวพันกันจึงกระจัดกระจายอยู่หลายแห่ง ทำให้ยากและไม่สะดวกแก่ผู้พิพากษาที่จะต้องเปิดค้น
 กฎหมายลักษณะต่าง ๆ ให้หมดเสียก่อนที่จะพิจารณาและพิพากษาคดีแต่ละเรื่อง การพิจารณา
 และพิพากษาคดีจึงดำเนินไปด้วยความล่าช้าและสับสน เป็นเหตุให้คดีค้างศาลเป็นจำนวนมาก
 นอกจากนี้เมื่อการค้ากับต่างประเทศเปิดกว้างมากขึ้น ความจำเป็นที่จะต้องมีกฎหมายแพ่งและ
 พาณิชยในรูปแบบประมวลกฎหมายที่ครอบคลุมปัญหาทุกเรื่องจึงเกิดขึ้น แม้กฎหมายตราสามดวงจะมี
 บทบัญญัติกฎหมายแพ่งเกี่ยวกับการสมรส หย่า การรับมรดก การซื้อขาย การจำนอง และการ
 กู้ยืมก็ตาม แต่กฎหมายเหล่านี้ไม่สามารถรองรับความเจริญเติบโตของบ้านเมืองในขณะนั้นได้
 นอกจากนั้น บางตัวบทกฎหมายกลับล้าสมัยและไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน ในส่วนของ
 กฎหมายพาณิชย์นั้นไม่มีการบัญญัติเกี่ยวกับตัวเงิน เช็ค และหุ้นส่วนบริษัทไว้ในกฎหมายตราสาม
 ดวงและในกฎหมายอื่น ๆ เลย เพราะเป็นเรื่องใหม่ซึ่งไม่เคยปรากฏในทางเศรษฐกิจของประเทศ
 ไทยในสมัยนั้นมาก่อน ทั้งหมดเป็นปัญหาอันเนื่องมาจากความล้าสมัยและความไม่เพียงพอของ

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12

กฎหมายไทยในการที่จะบังคับใช้ในบ้านเมืองซึ่งมีความเจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังนั้น จึงต้องเกิดการปฏิรูประบบกฎหมายไทยขึ้นตามความก้าวหน้าของการพัฒนาประเทศ อย่างไรก็ตาม ในการเปลี่ยนแปลงระบบกฎหมายของประเทศมีปัญหาว่าจะเลือกใช้ระบบกฎหมายใดของทวีปยุโรปเป็นหลัก ระหว่างระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law) ของอังกฤษ และระบบกฎหมายซีวิลลอว์ (Civil Law) ของประเทศในภาคพื้นยุโรป ในขั้นแรกมีความคิดที่จะนำระบบกฎหมายคอมมอนลอว์มาเป็นหลักในการเปลี่ยนแปลงระบบกฎหมายไทย เนื่องจากนักกฎหมายไทยและผู้พิพากษามีความคุ้นเคยกับระบบกฎหมายคอมมอนลอว์มากกว่าระบบกฎหมายซีวิลลอว์ ทั้งศาลไทยในขณะนั้นได้ใช้กฎหมายอังกฤษอยู่หลายลักษณะ นอกจากนี้ นักกฎหมายชั้นนำของไทยก็ได้รับการศึกษาจากประเทศอังกฤษทั้งสิ้น จึงได้เห็นความมีประสิทธิภาพของระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ที่ใช้อยู่ในประเทศอังกฤษ แต่หลังจากเมื่อได้พิจารณากันอย่างถี่ถ้วนแล้ว จึงได้ลงความเห็นกันว่าระบบกฎหมายคอมมอนลอว์เหมาะสมกับประชาชนชาวอังกฤษมากกว่าประเทศอื่นๆ และเป็นที่ยากที่ประเทศอื่นจะปรับปรุงประเทศและประชาชนให้เหมือนประเทศอังกฤษและชาวอังกฤษได้ ทั้งนี้ เพราะระบบกฎหมายคอมมอนลอว์เป็นระบบกฎหมายที่ใช้จารีตประเพณีและคำพิพากษาของศาลเป็นหลัก ตัวยกกฎหมายมิได้รวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่ จึงเป็นการยากแก่การศึกษาเอาแบบอย่าง ส่วนระบบกฎหมายซีวิลลอว์ของประเทศในภาคพื้นยุโรปมีการแบ่งเป็นหมวดหมู่อย่างเป็นระเบียบ จึงเหมาะสมกว่า เพราะขณะนั้นประเทศไทยอยู่ในช่วงระยะเวลาแห่งการพัฒนาประเทศในทุกด้าน ดังนั้น ระบบกฎหมายที่มีความชัดเจน เข้าใจง่าย และใช้สะดวกจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับประชาชนทุกคนที่จะเรียนรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ของเขาตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป รวมทั้งสำหรับผู้พิพากษาที่จะต้องศึกษาเพื่อใช้ในการพิจารณาและพิพากษาคดีในระบบการศาลใหม่ด้วย แต่เหตุผลประการสำคัญที่ทำให้ประเทศไทยเลือกระบบกฎหมายซีวิลลอว์ก็คือ ความต้องการปลดปล่อยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตจากประเทศต่างๆ ประเทศเหล่านี้ยกเว้นอังกฤษใช้ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ทั้งสิ้น ดังนั้น ถ้าประเทศไทยใช้ระบบกฎหมายเดียวกับประเทศเหล่านั้น จึงย่อมทำให้ตัวยกกฎหมายไทยที่ปฏิรูปใหม่เป็นที่น่าพอใจของประเทศมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งย่อมทำให้เกิดความสะดอกแก่รัฐบาลไทยในการเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญาเพื่อยกเลิกข้อเสียเปรียบทางกฎหมายและการศาล²⁵ แม้จะตกลงเลือกระบบกฎหมายซีวิลลอว์ของประเทศในภาคพื้นยุโรปเป็นหลัก แต่การปฏิรูประบบกฎหมายไทยก็ได้ลอกแบบกฎหมายของประเทศเหล่านั้นเสียทีเดียว กล่าวคือมีการคำนึงถึงความต้องการที่แท้จริงของบ้านเมือง จารีตประเพณี ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรม ความเป็นอยู่ของราษฎรเป็นสำคัญด้วย

²⁵ ดูพัชรินทร์, เปี่ยมสมบุรณ์, การปฏิรูปกฎหมายของประเทศไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2411 ถึง พ.ศ. 2478, หน้า 60-62 ประกอบ

การปฏิรูปกฎหมายไทยในส่วนของการร่างกฎหมายฉบับแรกคืองานร่างประมวลกฎหมายอาญา ซึ่งเรียกว่ากฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 อาจกล่าวได้ว่ากฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 นี้เป็นประมวลกฎหมายอาญาที่ทันสมัยมากในสมัยนั้น เพราะได้นำหลักกฎหมายอาญา ซึ่งเป็นที่นิยมในประเทศตะวันตกในขณะนั้นมาปรับปรุงดัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมของบ้านเมืองไทย จึงทำให้แนวคิดในเรื่องการกระทำผิดและการรับผิดชอบในทางอาญาได้เปลี่ยนแปลงไป จากคตินิยมแบบโบราณของไทย โทษที่เคยปรากฏในระบบจารีตนครบาลได้ยกเลิกไปและได้กำหนดโทษในประมวลกฎหมายอาญาใหม่เพียง 6 สถาน ได้แก่ ประหารชีวิต จำคุก ปรับ ให้อยู่ภายในเขตที่กำหนด ริบทรัพย์ และเรียกประกันทัณฑ์บน หลักเกณฑ์การลงโทษดำเนินตามแบบที่ใช้ในประเทศในภาคพื้นยุโรป และที่สำคัญก็คือ มีแนวคิดที่แยกลักษณะคดีแพ่งออกจากคดีอาญา โดยเด่นชัด ซึ่งในกฎหมายตราสามดวงยังปะปนกันอยู่ ในการร่างประมวลกฎหมายอาญาฉบับนี้ได้ยกร่างเป็นภาษาอังกฤษแล้วจึงแปลเป็นภาษาไทย เพราะนายยอร์ช ปาดูซ์ หัวหน้าคณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายและกรรมการอื่นๆ อีกหลายท่านเป็นชาวต่างประเทศ ภาษาอังกฤษเป็นภาษาที่กรรมการชาวต่างประเทศและกรรมการชาวไทยสามารถใช้ร่วมกันได้ดีกว่าภาษาอื่น การแก้ไขร่างประมวลกฎหมายให้กระทำเมื่อยังเป็นร่างภาษาอังกฤษ กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 มีบทบัญญัติทั้งสิ้น 340 มาตรา และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้เมื่อวันที่ 15 เมษายน 2451 กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 จึงเป็นประมวลกฎหมายอาญาฉบับแรกของไทย²⁶

ต่อมาในปี พ.ศ. 2448 จึงได้มีการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2451) และพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. 127 เนื่องจากพระธรรมนูญศาลยุติธรรมและกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งที่ใช้อยู่ในขณะนั้นมีความยุ่งยากซับซ้อน ด้วยเหตุที่มีการแก้ไขเพิ่มเติมกันมาหลายครั้ง พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระยศในขณะนั้น เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม จึงทรงแต่งตั้งคณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายขึ้นคณะหนึ่งเพื่อทำงานดังกล่าว คณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายได้แบ่งการทำงานออกเป็น 2 ส่วน กล่าวคือ ส่วนแรก ได้แก่ การรวบรวมประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434) พระธรรมนูญศาลหัวเมือง ร.ศ. 114 (พ.ศ. 2438) พระราชบัญญัติตั้งข้าหลวงพิเศษสำหรับจัดการแก้ไขธรรมเนียมศาลยุติธรรมหัวเมืองทั้งปวง ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) และประกาศเรื่องทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาเข้าด้วยกันแล้วร่างเป็นพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. 127 อีกส่วนหนึ่ง ได้แก่ การนำพระราชบัญญัติกระบวนพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 115 มาเป็นหลัก แล้วนำประกาศแก้ไขเพิ่มเติมวิธีพิจารณาความแพ่งฉบับต่างๆ เข้าร่วมไว้ด้วย โดยตัดส่วนที่มีได้ใช้แล้วออกและเพิ่มเติมส่วนที่จำเป็นต้องเพิ่มเข้าไว้ด้วยแล้วร่างเป็นพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ.

²⁶ 100 ปี โรงเรียนกฎหมาย, หน้า 40

127 พระราชบัญญัติทั้ง 2 ฉบับ ร่างขึ้นสำหรับใช้ไปพลางก่อนที่จะบัญญัติเป็นประมวลกฎหมาย เพราะการร่างประมวลกฎหมายต้องใช้เวลาานานมาก จึงไม่ทันต่อความจำเป็นของระบบการศาลไทยที่ปฏิรูปใหม่ซึ่งต้องการการดำเนินวิธีพิจารณาความแบบสากลที่เป็นระบบโดยเร็ว นอกจากนี้การร่างเป็นพระราชบัญญัติสำหรับใช้ไปพลางก่อนเช่นนี้ทำให้สามารถศึกษาข้อดีและข้อเสียของการเปลี่ยนจากระบบกฎหมายแบบเดิมมาเป็นระบบกฎหมายซีวิลลอว์ได้ แต่สำหรับในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวิธีพิจารณาความอาญานั้น ในตอนต้นรัชกาลสมัยที่พระเจ้านั่งยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติ วิธีพิจารณาความมีโทษสำหรับใช้ไปพลางก่อน ร.ศ. 115 อยู่แล้ว รวมทั้งมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติยกเลิกวิธีพิจารณาโจรผู้ร้ายตามจารีตนครบาล ร.ศ. 115 ตามแรงกระตุ้นของนายอาร์. เจ. เกริกปาตริก ที่ปรึกษากฎหมายของกระทรวงยุติธรรมด้วย ดังนั้นจึงเพียงแต่แก้ไขเพิ่มเติมให้ดีขึ้นด้วยการออกเป็นพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความอาญา ร.ศ. 126 (พ.ศ. 2450) พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. 127 และพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. 127 ได้ประกาศใช้ใน พ.ศ. 2451 ซึ่งเป็นปีเดียวกันกับที่ประกาศใช้กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127²⁷

ลำดับสุดท้ายคือการยกร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์เนื่องจากการที่ประเทศไทยได้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตกลับคืนมาอย่างสมบูรณ์นั้นหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีที่ได้ทำกับฝรั่งเศส หรืออังกฤษ ประเทศไทยจะต้องมีประมวลกฎหมายครอบครัว อันได้แก่ประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และธรรมนูญศาลยุติธรรม ประมวลกฎหมายฉบับอื่นต่างร่างเสร็จสมบูรณ์และประกาศใช้แล้ว ยกเว้นประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ซึ่งได้เริ่มร่างขึ้นแล้วแต่เกิดเหตุสิ้นรัชกาลเสียก่อน เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์แทนพระราชบิดาจึงได้เร่งกระทำการร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ขึ้นอีกครั้งหนึ่งโดยพิจารณาให้เหมาะสมกับสภาพสังคมไทย และถือกฎหมายเดิมของไทยเป็นสำคัญ แต่ในส่วนที่ไม่มีในกฎหมายไทยก็ได้ดัดแปลงจากกฎหมายต่างประเทศ เช่น บรรพ 1 ถึงบรรพ 3 ส่วนบรรพ 4 ต้องศึกษากฎหมายที่ดินของไทยก่อนที่จะยกร่าง เพราะปัญหาการถือกรรมสิทธิ์ในที่ดินมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ สำหรับบรรพ 5 และบรรพ 6 ยากที่สุดในการร่าง เนื่องจากเกี่ยวข้องกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของไทย ดังนั้น คณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายจึงต้องศึกษากฎหมายลักษณะผัวเมียและกฎหมายลักษณะมรดก ซึ่งเป็นกฎหมายเดิมของไทยก่อนลงมือร่างเพื่อจะได้ดัดแปลงให้เข้ากับกฎหมายครอบครัวและมรดกของประเทศตะวันตก ในการร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 ถึงบรรพ 4 ได้ยกร่างเป็นภาษาอังกฤษแล้วแปลเป็นภาษาไทย ส่วนบรรพ 5 และบรรพ 6 ยกร่างเป็นภาษาไทย แต่หลังจาก

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 41

ประกาศใช้บรรพ 5 และบรรพ 6 แล้วจึงได้แปลเป็นภาษาอังกฤษ เพื่อให้ชาวต่างประเทศได้ศึกษา กฎหมายดังกล่าว ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ใช้เวลาร่างประมาณ 30 ปีเศษ การ ประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มิได้ประกาศใช้ทีเดียวหมดทั้งประมวล แต่แบ่ง ประกาศเป็นบรรพ เพราะประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มีความยาวมาก การออกประกาศ พร้อมกันทุกมาตราจะกินเวลานานมากซึ่งเท่ากับเป็นการยืดเวลาของสนธิสัญญาไม่เสมอภาค

อ อ ก ไ ป อี ก

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศใช้บรรพ 1 และบรรพ 2 ขึ้นเมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน 2466 โดยมีผลใช้บังคับในวันที่ 1 มกราคม 2467 แต่เนื่องจากยังมีข้อบกพร่องที่ สมควรได้รับการแก้ไข จึงเลื่อนการมีผลบังคับใช้บรรพ 1 และบรรพ 2 ออกไปเป็นในวันที่ 1 มกราคม 2468 บรรพ 3 ประกาศใช้เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2468 แต่ได้เลื่อนเวลาการใช้บังคับ ออกไปเป็นในวันที่ 1 เมษายน 2472 บรรพ 4 ประกาศใช้เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2473 ส่วนบรรพ 5 และบรรพ 6 ประกาศใช้ในวันที่ 1 ตุลาคม 2477 ในขณะเดียวกันกับที่มีการร่างประมวล กฎหมายแพ่งและพาณิชย์นั้นได้มีการร่างประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ประมวล กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และพระธรรมนูญศาลยุติธรรมขึ้น ก่อนร่างประมวลกฎหมายวิธี พิจารณาความแพ่งและประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา คณะกรรมการร่างประมวล กฎหมายได้ศึกษาหลักกฎหมายและวิธีพิจารณาความของศาลในประเทศตะวันตก รวมทั้งนำ ประสบการณ์และแนวคิดกับวิธีพิจารณาความของศาลไทยแต่เดิมมาเป็นมูลฐานในการร่างด้วย เพื่อให้ประมวลกฎหมายที่ร่างขึ้นสามารถดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีในศาลโดยให้ความเป็น ธรรมแก่คู่ความทุกฝ่าย และปราศจากความลำช้าเหมือนอย่างที่เคยมีในวิธีพิจารณาความดั้งเดิม ของไทย ส่วนพระธรรมนูญศาลยุติธรรมได้บัญญัติขึ้นเพื่อกำหนดอำนาจและจัดระเบียบศาลต่าง ๆ

ทั่วพระราชอาณาจักร ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความ อาญา และพระธรรมนูญศาลยุติธรรมได้ประกาศใช้ในวันที่ 1 ตุลาคม 2477 ดังนั้นใน พ.ศ. 2478 ประเทศไทยจึงมีประมวลกฎหมายครบบริบูรณ์ตามข้อกำหนดในหนังสือสัญญาทางพระ ราชไมตรีระหว่างสยามกับฝรั่งเศส พ.ศ. 2450 และหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยาม กับอังกฤษ พ.ศ. 2452 และรัฐบาลไทยได้ใช้เป็นข้ออ้างในการเรียกร้องเอกราชทางการศาลให้ กลับคืนมา เพราะความสำเร็จของการปฏิรูประบบกฎหมายไทยอยู่ที่การได้เอกราชทางการศาล อย่างสมบูรณ์²⁸

สำหรับในส่วนของการศึกษากฎหมายมีวิวัฒนาการอย่างไรบ้าง ในรัชสมัยตั้งแต่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา อาจแบ่งได้เป็น 4 สมัย ที่สำคัญคือ

2.2.1 สมัยรัชกาลที่ 5 ตอนต้น ก่อนการสถาปนาโรงเรียนกฎหมาย

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 42-43

2.2.2 สมัยโรงเรียนกฎหมายของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

2.2.3 สมัยโรงเรียนกฎหมายมีฐานะเป็นโรงเรียนหลวงในสังกัดกระทรวงยุติธรรม

2.2.4 สมัยโรงเรียนกฎหมายภายใต้การกำกับดูแลของสภานิติศึกษา

2.2.1 สมัยรัชกาลที่ 5 ตอนต้น ก่อนการสถาปนาโรงเรียนกฎหมาย

สภาพสังคมในระหว่างสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงแผ่นดิน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การเรียนหนังสือยังไม่แพร่หลายนักประชาชนส่วนใหญ่ก็ไม่เห็นคุณค่าของการศึกษาว่าเมื่อลูกหลานเรียนแล้วจะนำความรู้ไปทำอะไร ชาวบ้านจึงไม่รู้ว่าหนังสือเป็นส่วนมาก แต่เมื่อถึงคราที่ลัทธิจักรวรรดินิยมกำลังคุกคามประเทศ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงมีพระราชดำริที่จะขยายการศึกษาในรูปแบบสมัยใหม่ อันเป็นการเสริมสร้างพัฒนาประเทศในอีกด้านหนึ่งเพื่อให้ได้มาตรฐานสากลเพื่อความอยู่รอดของประเทศ

สำหรับระบบการศึกษากฎหมายของไทยในสมัยนั้น เนื่องจากก่อนที่จะมีการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาล ระบบการศาลไทยมีลักษณะเช่นเดียวกับในสมัยกรุงศรีอยุธยา ผู้ที่จะมีความรู้กฎหมายเป็นอย่างดีพอที่จะถ่ายทอดได้คือ ลูกขุน ขุนศาลตระลาการ ผู้รับเหล่าอาลักษณ์และราชบัณฑิต ซึ่งเป็นผู้มีส่วนร่วมในการชำระตัวบทกฎหมายของบ้านเมือง ดังนั้นก่อนที่เจ้านายผู้ชายจะเข้ารับราชการเป็นขุนนางในราชสำนักหรือบุตรหลานขุนนางเมื่อได้เข้ามาถวายตัวในราชสำนักแล้วจะต้องร่ำเรียนฝึกหัดหาความรู้เพื่อเตรียมตัวเข้ารับราชการจากผู้ทรงคุณวุฒิและมีประสบการณ์ในวิทยาการสาขานั้น ๆ ที่อยู่ในราชสำนัก โดยเฉพาะเมื่อจะรับราชการเกี่ยวกับการชำระอรรถคดีซึ่งต้องรอบรู้กฎหมายนั้นก็คงจะต้องเล่าเรียนกฎหมายและฝึกหัดพิจารณาคดีจากผู้เกี่ยวข้องในทางคดี อันได้แก่ ลูกขุน ตระลาการ และผู้ปรับรวมทั้งอาจศึกษาตัวบทกฎหมายอาลักษณ์หรือราชบัณฑิตด้วยก็ได้ สิ่งที่ยืนยันข้อสันนิษฐานนี้ได้เป็นอย่างดีคือพระประวัติการศึกษาด้านกฎหมายของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ซึ่งพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงกล่าวไว้ว่า “...กรมหลวงพิชิตปรีชากรเป็นพระเจ้าน้องยาเธอชั้นใหญ่...มีพระอภัยาคัยนิยมในการศึกษาบทกฎหมายและอรรถคดียิ่งกว่าอย่างอื่น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสังเกตเห็นพระอภัยาคัยนิยมอยู่เช่นนั้น จึงโปรดให้ไปศึกษากฎหมายและหัดพิจารณาความในสำนักพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเทเวศร์วัชรินทร์ ซึ่งทรงบัญชาการศาลรับสั่งอยู่ในเวลานั้น...” นอกจากนี้ ยังมีข้อความในตอนต้นของประกาศตั้งสภานิติศึกษาเมื่อวันที่ 7 สิงหาคม 2467 ว่า “...ทรงพระราชดำริว่าการศึกษากฎหมายที่สืบเนื่องต่อมาเป็นลำดับนั้น ชันเติมด้วยความอนุเคราะห์ของผู้เชี่ยวชาญในวิชานี้ช่วยเหลือสั่งสอนอนุกุลบุตรผู้ใคร่ต่อการศึกษาให้ได้รับความรู้ต่อ ๆ กันมา” เป็นเครื่องสนับสนุนได้อีกประการหนึ่ง

ฉะนั้นจึงเท่ากับการเข้าอบรมวิชากฎหมายในช่วงเวลานี้คงต้องอาศัยการฝึกหัดและการเรียนรู้ที่สำนักหรือบ้านของผู้มีความรู้และประสบการณ์ในทางคดีซึ่งต้องใช้ตัวบทกฎหมายเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะการเรียนวิทยากรเฉพาะสาขาในสมัยนั้นอาศัยการเรียนรู้จากการไปฝึกหัดอยู่ในสำนักหรือบ้านของผู้ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะอย่าง ซึ่งมักจะเป็นข้าราชการหรือขุนนางในราชสำนัก เนื่องจากยังไม่มีโรงเรียนสำหรับศึกษาโดยเฉพาะ แต่อย่างไรก็ตาม ไม่มีหลักฐานยืนยันได้ว่าการเรียนกฎหมายในลักษณะสำนักผู้เชี่ยวชาญกฎหมายเริ่มมีขึ้นตั้งแต่เมื่อไร แต่ที่แน่ ๆ คือ มีการสอนวิชากฎหมายและฝึกหัดพิจารณาคดีที่สำนักผู้เชี่ยวชาญซึ่งอยู่ในราชสำนักแล้วตั้งแต่ตอนต้นสมัยรัชกาลที่ 5 และตามพระประวัติการทำงานของพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์นั้น เมื่อ พ.ศ. 2439 หลังจากทรงสำเร็จการศึกษาวิชากฎหมายจากไครสต์เชิร์ชคอลเลจ (Christ Church College) แห่งมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ดแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระองค์เข้าฝึกหัดราชการในกรมราชเลขาการ ดังนั้น จึงทรงใช้เวลาระยะนี้เริ่มศึกษากฎหมายไทยอย่างจริงจัง พระองค์มิได้ทรงมีความรู้เกี่ยวกับกฎหมายไทยมาแต่เดิมมากนัก เนื่องจากได้เสด็จไปต่างประเทศตั้งแต่องค์เยาว์ ขุนหลวงพระยาไกรสี (เปล่ง เภภาระ) ได้เป็นพระอาจารย์สอนกฎหมายไทยของพระองค์ ยิ่งทำให้กล่าวได้อย่างแน่ชัดว่าการศึกษาวิชากฎหมายก่อนการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลไทยในสมัยพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระยุคในขณะนั้นเป็นการศึกษาที่มีแบบฉบับเฉพาะในราชสำนักของไทย ไม่มีลักษณะเป็นโรงเรียนอย่างแท้จริง เพราะไม่มีหลักสูตรและแบบแผนการเรียนการสอน แต่มีลักษณะเป็นการศึกษาและการฝึกหัดโดยตรงจากผู้ที่มีความเชี่ยวชาญทางกฎหมายและมีประสบการณ์จากการปฏิบัติหน้าที่ในการพิจารณาและพิพากษาคดี²⁹

2.2.2 สมัยโรงเรียนกฎหมายของกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

การปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลของประเทศไทยเพื่อจะให้ได้มาตรฐานสากลตามแบบชาติตะวันตก สิ่งสำคัญที่เป็นกลไกขับเคลื่อนคือกำลังคน แต่คนเวลานั้นผู้ที่มีความรู้แบบตะวันตกในบ้านเมืองยังมีอยู่น้อยเต็มที ปัญหาการขาดแคลนผู้พิพากษาตามศาลต่างๆ ในกรุงเทพฯ และหัวเมืองมีอยู่เรื่อยๆ การแก้ไขปัญหาดังกล่าวกระทำโดยการว่าจ้างนักกฎหมายหรือที่ปรึกษากฎหมายชาวต่างชาติเข้ามาทำหน้าที่ผู้พิพากษาในศาลไทย โดยพยายามเลือกจ้างจากประเทศที่ไม่มีผลประโยชน์หรือความขัดแย้งทางการเมือง หรือทางการค้ากับประเทศไทย อาทิเช่น นายโรแลง ยัคแมงส์, นายอาร์ เจ เกริกปาตริก นักกฎหมายชาวเบลเยียม นายโตกิจิ มาเซา นักกฎหมายญี่ปุ่น และนายวิลเลียม อัลเฟรด ดิลเลเก นักกฎหมายชาวศรีลังกา

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49-50

ต่อมาในปี 2435 หลังจากประเทศตั้งกระทรวงยุติธรรมได้ 1 ปี นายโรแลนด์ ยัคแมงส์ เข้ามาเป็นที่ปรึกษากฎหมายของกระทรวงการต่างประเทศและที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน นายโรแลนด์ ยัคแมงส์ได้ถวายความเห็นต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ปลูกฝัง วิชากฎหมายเพื่อทำกฎหมายและจัดการศาลยุติธรรมให้ดีขึ้น แต่ขณะนั้นโรงเรียนกฎหมายยังไม่มี ต่อมาเมื่อปลายปี พ.ศ. 2438 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชกระแส ในเรื่องนี้กับขุนหลวงพระยาไกรสี (เปล่ง เวการะ) ขุนหลวงพระยาไกรสีจึงได้กราบบังคมทูลว่า จำเป็นต้องตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้น หลังจากนั้นขุนหลวงพระยาไกรสีได้ร่างพระราชบัญญัติจัดการ เรียนกฎหมายขึ้นทูลเกล้าถวาย²⁹

ต่อมาเมื่อพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์สำเร็จการศึกษาวิชา กฎหมายจากประเทศอังกฤษกลับสู่ประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2438 และได้รับการแต่งตั้งเป็น เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมสืบแทนกรมหลวงพิชิตปรีชากร พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ได้สนองพระ ราชประสงค์ของพระราชบิดา ด้วยการจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นในปี พ.ศ. 2440 โดยการจัดตั้ง โรงเรียนกฎหมายในครั้งนั้นพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์มีเจ้าพระยาอภัยราชาเป็นกำลังสำคัญผู้หนึ่ง ในการจัดตั้งโรงเรียนกฎหมายที่พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ทรงจัดตั้งขึ้นนั้นยังมีได้เป็นโรงเรียน หลวง แต่มีฐานะที่เรียกว่า “กิ่งราชการ” คล้ายกับหอพระสมุดสำหรับพระนครในสมัยนั้น เจ้าหน้าที่ผู้ดำเนินการโรงเรียนเรียกว่า กรมหมื่นปาทิก (หมายถึง กรมการ) ประกอบด้วย สภานายก เลขานุการ เกร็ดฎีก และผู้ช่วยอีก 2 คน ในตอนแรกพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ทรง สอนเองเป็นประจำหลังเวลาเสวยพระกระยาหารกลางวันในห้องเสวยซึ่งอยู่ติดกับห้องเสนาบดี ก ร ะ ท ร วั ง ยุติธรรม อาคารศาลสถิตยยุติธรรม ชั้น 2 แต่ต่อมาเมื่อจำนวนนักเรียนเพิ่มมากขึ้น จึงย้ายไปเรียน กันที่ตึกสี่สตีหลังกลาง³⁰ นอกจากนี้ก็มีพระยาประชาภิจักรจักร อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง ขุนหลวงพระยาไกรสี (เปล่ง เวการะ) อธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญา พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวง พิชิตปรีชากร กรมการศาลฎีกา และพระองค์เจ้าวัชรวิงษ์มาช่วยสอน มีนักเรียนประมาณ 100 คนเศษ ซึ่งในจำนวนนี้มีผู้พิพากษาในศาลหัวเมืองมาฟังคำสอนและฝึกอบรมด้วย เช่น พระยาสุ ริยเดชวิเศษฤทธิ อธิบดีผู้พิพากษาศาลมณฑลนครราชสีมา พระภักดีราช อธิบดีผู้พิพากษาศาล

²⁹ ดู 100 ปี โรงเรียนกฎหมาย, หน้า 67-75 ประกอบ

³⁰ ตึกสี่สตีนอกจากจะใช้เป็นที่ทำการโรงเรียนกฎหมายแล้ว ยังใช้เป็นที่ทำการศาลอาญาด้วย ต่อมาตึกสี่สตีถูก รื้อเพื่อสร้างอาคารศาลอาญาหลังใหม่ โรงเรียนกฎหมายและเนติบัณฑิตยสภาได้ย้ายมาอยู่ที่อาคารศาลอาญา หลังใหม่นี้ด้วย แต่ระหว่างการก่อสร้างโรงเรียนกฎหมายได้ย้ายมาอาศัยเรียนที่ถาวรวัตถุหน้าวัดมหาธาตุ ซึ่ง ปัจจุบันได้ใช้เป็นที่ทำการของกองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร และหลังจากนั้นได้ย้ายไปสอนที่เรือนไม้ซึ่งอยู่ ระหว่างศาลสถิตยยุติธรรมกับตึกสี่สตี

มลทลกรุงเก่า เป็นต้น รวมทั้งผู้พิพากษาที่เพิ่งเข้ารับราชการด้วย จึงกล่าวได้ว่าผู้ที่เป็นผู้พิพากษาอยู่แล้วไม่ว่าผู้พิพากษาเก่าหรือใหม่ต่างตื่นตัวและตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นของการศึกษากฎหมายในโรงเรียนกฎหมาย นอกจากนั้น ก็จะเป็นนักเรียนที่ประสงค์จะมีอาชีพเป็นผู้พิพากษาต่อไปในอนาคต การเรียนการสอนในโรงเรียนกฎหมายสมัยนั้นถือตามระบบกฎหมายอังกฤษและการจัดการศึกษากฎหมายของอังกฤษอย่างใกล้ชิด เพราะผู้ให้กำเนิดโรงเรียนและอาจารย์ผู้สอนกฎหมายในเวลานั้นสำเร็จการศึกษาจากประเทศอังกฤษประกอบกับขณะนั้นวัฒนธรรมอังกฤษกำลังมีอิทธิพลและได้รับความนิยมอย่างมากในประเทศไทย ดังจะเห็นได้จากการส่งนักเรียนไทยไปศึกษาวิชาการในสาขาที่ขาดแคลนก็ส่งไปที่ประเทศอังกฤษ ดังนั้นหลักสูตรและตำรากฎหมายที่สอนจึงใช้ตามหลักสูตรและตำรากฎหมายอังกฤษเป็นส่วนใหญ่ เช่น กฎหมายอาญาใช้ประมวลกฎหมายอาญาอินเดียเป็นหลัก กฎหมายวิธีพิจารณาความ กฎหมายแพ่งลักษณะสัญญาและละเมิดใช้ตำรากฎหมายอังกฤษ เป็นต้น ส่วนการสอนกฎหมายไทยใช้กฎหมาย 2 เล่ม ซึ่งหมายถึง กฎหมายตราสามดวงฉบับที่พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ทรงจัดพิมพ์ขึ้นใน พ.ศ. 2444 โดยใช้กฎหมายตราสามดวงฉบับที่หมอบรัดเลย์จัดพิมพ์ขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2405 เป็นต้นฉบับ ต่อมาภายหลังเรียกกันว่า “กฎหมายราชบุรี” เพราะพระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ได้ทรงชำระขึ้นด้วยการยกเลิกบทบัญญัติที่ไม่ใช้แล้วออกไปและคัดเลือกตัวบทกฎหมายที่ยังใช้ได้ขณะนั้น แล้วรวบรวมจัดพิมพ์ขึ้นใช้อย่างเป็นทางการในสมัยรัชกาลที่ 5 ก่อนที่งานร่างประมวลกฎหมายตามระบบกฎหมายแบบตะวันตกจะสำเร็จ โดยทรงเขียนคำอธิบายเพิ่มเติมไว้ด้วย และในตอนท้ายของเล่มที่ 1 พระองค์ได้จัดพิมพ์ตำรากฎหมายเก่าแก่ที่สุดที่ชื่อว่า “กฎหมายลิลิตและกรมศักดิ์สำเร็จ” ซึ่งเรียบเรียงขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2344 อันเป็นย่อแห่งหลักสำคัญของกฎหมายสำหรับเป็นคู่มือของศาลไว้ด้วย สำหรับกฎหมายที่ตินรวมทั้งกฎหมายแพ่งลักษณะฝัวเมียและมรดกศึกษาจากหลักกฎหมายดั้งเดิมของไทย การเรียนการสอนในสมัยนั้นไม่เพียงแต่มีการบรรยายคำสอนให้รู้หลักกฎหมายเท่านั้น แต่ยังมีกรณีศึกษาให้เข้าใจเกี่ยวกับการใช้ดุลพินิจและการวินิจฉัยคดีอย่างผู้พิพากษารวมทั้งการฝึกหัดว่าความอีกด้วย

นอกจากที่พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์จะทรงสอนหนังสือด้วยพระองค์เองในโรงเรียนกฎหมายแล้ว พระองค์ยังได้ทรงนิพนธ์ตำรากฎหมายไว้เป็นจำนวนมาก เช่น กฎหมายราชบุรี คำอธิบายโค๊ดอาญา พระราชบัญญัติในปัตยุบัน คำพิพากษากฎหมายฎีกาบางเรื่อง เล็กเซอร์กฎหมายที่ติน เป็นต้น แต่ละเรื่องเป็นวรรณกรรมกฎหมายที่ละเอียดลึกซึ้ง มีมาตรฐานสูง ผู้ประกอบวิชาชีพกฎหมายยึดถือหนังสือเหล่านี้เป็นหลักในการดำเนินวิชาชีพอย่างแพร่หลายตลอดมา แต่หลังจากนั้นต่อมาก็ได้มีตำรากฎหมายที่เขียนโดยนักกฎหมายท่านอื่น ๆ อีกหลายเล่ม เช่น พระยานเรนดิบัญญัติเป็นครั้งแรกที่เขียนตำรากฎหมายลักษณะพยานเมื่อ พ.ศ. 2452 พระยาเทพวิฑูรพหุลศรุตชาติได้เขียนตำราเกี่ยวกับหลักกฎหมายประทุษร้ายส่วนแพ่ง เมื่อ พ.ศ. 2453

หลักกฎหมายว่าด้วยนายหน้ากับเอเจนต์เมื่อ พ.ศ. 2454 คำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และบทระบิลคำพิพากษาศาลฎีกาเมื่อ พ.ศ. 2476 เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ (จิตร ณ สงขลา) ได้เขียนคำอธิบายกฎหมายหุ้นส่วนและบริษัท และกฎหมายลักษณะพิจารณาคำพยาน และหลักฐานเมื่อ พ.ศ. 2458 คำอธิบายกฎหมายลักษณะวิธีพิจารณาความแพ่ง และตำรากฎหมายที่ดินเมื่อ พ.ศ. 2461 หลวงประดิษฐ์พิचारณกร (ทองก้อน หุตะสิงห์) ต่อมาได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น “พระยามโนปกรณนิติธาดา” ได้เขียนตำราเกี่ยวกับมรดกคดีสัญญา เป็นต้น³¹

หลักสูตรการเรียนการสอนกฎหมายเมื่อแรกเริ่มเรียนกันเพียงปีเดียวก็สามารถสมัครเข้าสอบไล่ความรู้กฎหมาย พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ได้ทรงวางระเบียบการสอบไล่วิชากฎหมายชั้นเนติบัณฑิตขึ้น ดังนั้น ในวันที่ 22 พฤศจิกายน 2440 จึงได้มีประกาศของกระทรวงยุติธรรม แจ้งความให้นักเรียนรุ่นแรกของโรงเรียนกฎหมายทราบว่า กำหนดสอบไล่ความรู้ของนักเรียนที่จะเป็นเนติบัณฑิต ณ ที่ประชุมข้าหลวงใหญ่ ระหว่างวันที่ 2 ธันวาคม ถึงวันที่ 7 ธันวาคม 2440 วิชากฎหมายที่จะสอบไล่ ได้แก่ 1. อาญา 2. สัญญา 3. มรดกกับประทุษร้าย ส่วนแพ่ง 4. ฝัวเมีย ทาส และประกาศต่าง ๆ 5. วิธีพิจารณา 6. กฎหมายระหว่างประเทศ ข้อสอบมีวันละ 10 ข้อ เว้นแต่กฎหมายระหว่างประเทศมี 9 ข้อ ระยะเวลาสอบวันละ 4 ชั่วโมง ตั้งแต่เวลา 9.00 นาฬิกา จนถึงเวลา 13.00 นาฬิกา สถานที่สอบไล่อาศัยศาลาการเปรียญใหญ่ของวัดมหาธาตุ กรรมการสอบไล่ฝ่ายไทยมี 3 คน คือ พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ พระยาประจักษ์จกรจักร (แช่ม บุนนาค) ขุนหลวงพระยาไกรสี (เปล่ง เวการะ) กรรมการสอบไล่ที่เป็นชาวต่างประเทศมี 2 คน คือ เจ้าพระยาอภิราชสยามานุกุลกิจ และนายอาร์. เจ กรีกปาตริก การสอบไล่ของโรงเรียนกฎหมายค่อนข้างยาก ข้อสอบคล้ายกับข้อสอบของโรงเรียนกฎหมายที่อังกฤษ แต่มีข้อสอบที่เป็นปัญหาข้อกฎหมายไทยซึ่งต้องวินิจฉัยอย่างผู้พิพากษารวมอยู่ด้วย ทั้งนี้ เพราะผู้สอบไล่ได้ของโรงเรียนกฎหมายทุกคนกระทรวงยุติธรรมจะรับไว้ทำงานในตำแหน่งผู้พิพากษาของระบบการศาลแบบใหม่ จำนวนนักเรียนที่เรียนกฎหมายรุ่นแรกมีประมาณ 100 คนเศษ แต่นักเรียนที่สอบไล่ได้มีเพียง 9 คน ซึ่งล้วนแต่เคยทำงานในกระทรวงยุติธรรมมาแล้ว คะแนนสอบไล่แบ่งเป็น 2 ชั้น กล่าวคือ ถ้าได้คะแนนสอบข้อเขียนรวมกันถึงร้อยละ 70 และสอบปากเปล่าได้คะแนนดีด้วย เท่ากับสอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิต ชั้นที่ 1 แต่ถ้าสอบไล่ได้คะแนนร้อยละ 50 ก็ได้เป็นเนติบัณฑิต ชั้นที่ 2 เนติบัณฑิตรุ่นแรก³² มีรายนามดังต่อไปนี้

ชั้นที่ 1

1. นายลออ ไกรฤกษ์ ต่อมาภายหลังมีบรรดาศักดิ์เป็น เจ้าพระยามหิธร

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 79-84

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 85.

2. นายไชยชรรค์ หุ้มแพร (เทียม บุนนาค) ต่อมาภายหลังมีบรรดาศักดิ์เป็น ขุนหลวงพระยาไกรสี

3. นายบุ สุวรรณศรี ต่อมาภายหลังมีบรรดาศักดิ์เป็น หลวงอรรถสารสิทธิกรรม

4. นายถึก (ไม่ทราบนามสกุล) ต่อมาภายหลังมีบรรดาศักดิ์เป็น หลวงนิเทศ
ยุติญาณ

ชั้นที่ 2

1. นายทองดี ธรรมศักดิ์ ต่อมาภายหลังมีบรรดาศักดิ์เป็น พระยาธรรมสาร
เวทย์วิเศษภักดี

2. นายจำนงค์ อมาตยกุล ต่อมาภายหลังมีบรรดาศักดิ์เป็น พระยาเจริญราช
ไมตรี

3. นายเสนองานประกาศ (สุหรัย วัชรภักย์) ต่อมาภายหลังมีบรรดาศักดิ์เป็น
พระยาพิชฌาณาภิชาตมาตย์

4. นายโป้ คอมนตรี ต่อมาภายหลังมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาพิพากษา สัตยา
ธิปัตย์

5. ขุนสุภาเทพ (เกา ภวมัช) ต่อมาภายหลังมีบรรดาศักดิ์เป็น พระยามหา
วินิจัยมนตรี

ผู้สอบไล่ได้ของโรงเรียนกฎหมายได้ชื่อว่าเป็นเนติบัณฑิตและจะได้รับ
ประกาศนียบัตรประทับตราจันทรมณฑล ซึ่งนับว่าเป็นการได้รับประกาศนียบัตรวิชาชีพกฎหมาย
ครั้งแรกในประเทศไทยและเป็นแบบฉบับของการสอบไล่เนติบัณฑิตในสมัยต่อๆ มา ผู้สอบไล่ได้
รุ่นแรกของโรงเรียนกฎหมายทั้งเก้าคนได้รับประกาศนียบัตรในวันที่ 1 พฤษภาคม 2441 ส่วนใน
ชั้นที่ 1 มีผู้ได้รับเหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา จำนวน 1 คน คือ นายลออ ไกรฤกษ์ ได้รับ
พระราชทานเมื่อวันที่ 26 มกราคม 2440³³

ส่วนการเรียนการสอนในโรงเรียนกฎหมายในปีต่อมา คือ พ.ศ. 2441 เริ่มมี
แนวปฏิบัติ แต่เนื่องจากเจ้าหน้าที่ของโรงเรียนกฎหมายและอาจารย์สอนกฎหมายตามแบบใหม่
หายาก นักเรียนกฎหมายรุ่นที่ 1 อาทิ เช่น หลวงจักรปาณิศร์ศีลวิสุทธิ (ลออ ไกรฤกษ์)
บรรดาศักดิ์ขณะนั้น จึงต้องช่วยทำหน้าที่บัญชาการโรงเรียนกฎหมายและสอนนักเรียนกฎหมาย
รุ่นต่อมา³⁴ และเมื่อโรงเรียนกฎหมายมีความเจริญขึ้น ในปี พ.ศ. 2441 จึงมีการแต่งตั้ง

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 87

³⁴ ดู 100 ปี โรงเรียนกฎหมาย, หน้า 89 ประกอบ

คณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่งเพื่อทำหน้าที่ดูแลกิจการโรงเรียน เรียกว่า “สภานิติบัณฑิต” โดยที่ประชุมเนติบัณฑิตได้เป็นผู้ออกเสียงเลือกตั้งจากสมาชิกเนติบัณฑิตทั้งหมด ประกอบด้วย สภานายก เลขานุการ เภรณฤฎิก และสารวัตรมีกำหนดระยะเวลาการดำรงตำแหน่ง 1 ปี มีการออกข้อบังคับ และระเบียบแบบแผนสำหรับให้สภานิติบัณฑิตดำเนินกิจการโรงเรียนกฎหมาย ในข้อบังคับมีการกล่าวถึงวิธีการแต่งตั้งกรรมการ การประชุมกรรมการ การวินิจฉัยความผิดของเนติบัณฑิต การรับผู้พิพากษาที่สำเร็จวิชากฎหมายจากต่างประเทศให้เป็นเนติบัณฑิตสยาม การสมัครเข้าเป็นนักกฎหมาย³⁵ การว่าความของนักเรียนกฎหมาย³⁶ การสังกัดเนติบัณฑิตของนักเรียนกฎหมาย³⁷ การสมัครสอบไล่ความรู้วิชากฎหมาย³⁸

³⁵ มีข้อบังคับของโรงเรียนกฎหมายกำหนดว่า ผู้ที่จะเข้ามาเป็นนักเรียนกฎหมายได้ต้องได้รับอนุญาตจากเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมหรือบุคคลที่เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมมอบอำนาจให้เป็นผู้รับผิดชอบ การขออนุญาตดังกล่าวต้องมีผู้รับรองด้วย นอกจากนี้ผู้สมัครจะต้องได้รับประกาศนียบัตรวิชาสามัญชั้นประโยค 2 หรือชั้นมัธยมของหนังสือไทย หรือได้รับประกาศนียบัตรของวิทยาลัยอื่น ๆ ที่เทียบเท่า ถ้าไม่ได้รับประกาศนียบัตรดังกล่าวผู้สมัครจะต้องสอบความรู้วิชาชั้นต้นของโรงเรียนกฎหมาย อันได้แก่ 1. เรียงความตามคำถาม 2. เรียงความตามเรื่องที่อ่านหรือเล่าให้ฟังโดยพิสดาร 3. ย่อความ 4. เขียนตามคำบอก 5. เลข 6. พงศาวดารไทย ส่วนผู้พิพากษาที่จะเข้ามาศึกษาได้รับยกเว้นไม่ต้องสอบความรู้วิชาชั้นต้น, ศาสตราจารย์ จิตติ ดิงศภักดิ์ ได้เล่าไว้ในบทความเรื่อง ประวัติโรงเรียนกฎหมายของไทย หน้า 5 ว่า “...ได้พบประกาศนียบัตรฉบับหนึ่งมีข้อความว่า ท่านผู้นั้นสอบได้วิชาชั้นต้นที่จะเข้าโรงเรียนกฎหมายแล้ว แล้วก็อนุญาตให้เข้าเรียนกฎหมายได้ ก็แสดงว่าในขณะนั้นก็มีการสอบวิชาชั้นต้นเพื่อคัดเลือกผู้ที่อยู่ในมาตรฐานที่จะเข้าศึกษาในโรงเรียนกฎหมายที่ได้วางไว้เป็นระเบียบเหมือนกัน...”

³⁶ นักเรียนกฎหมายคนใดประสงค์จะเป็นทนายความต้องขออนุญาตก่อน และห้ามมิให้นักเรียนที่สมัครเข้าเรียนยังไม่ถึง 3 เดือนขออนุญาตเป็นทนายความ เว้นแต่ได้รับอนุญาตเป็นพิเศษ หากนักเรียนกฎหมายคนใดได้รับคำจ้างว่าความแล้วทำให้คดีความของเขาเสียหายด้วยการรับสินบนหรือโกงคำจ้างโดยละเลยไม่ทำการตามหน้าที่หรือทำให้คดีความของเขาเสียหายโดยไม่มีเหตุอันควร เช่น ขาดนัด เป็นต้น นักเรียนผู้นั้นต้องได้รับโทษฐานละเมิดข้อบังคับ

³⁷ ในตอนแรกมีข้อบังคับให้สภานิติบัณฑิตจัดแบ่งกลุ่มนักเรียนกฎหมายที่สอบผ่านความรู้วิชาชั้นต้นได้แล้วตามจำนวนเนติบัณฑิตที่รับราชการประจำอยู่ในกรุงเทพฯ เรียกว่า นักเรียนกฎหมายเหล่านั้นสังกัดเนติบัณฑิตเท่านั้น อันหมายถึง การมีเนติบัณฑิตที่เลี้ยง เพื่อเป็นผู้คอยดูแลให้คำแนะนำทางด้านหลักวิชาการและวิชาชีพ แต่ต่อมาตั้งแต่ พ.ศ. 2446 เป็นต้นไป สภานิติบัณฑิตจะรวมนักเรียนทั้งเก่าและใหม่ที่สอบไล่ความรู้วิชาชั้นต้นได้แล้วให้จับสลากว่าจะได้อยู่ในสังกัดเนติบัณฑิตท่านใดที่รับราชการประจำอยู่ในกรุงเทพฯ ซึ่งจะมีการทำทะเบียนไว้ที่โรงเรียนกฎหมาย

³⁸ ผู้ที่มีได้ลงทะเบียนเป็นนักเรียนของโรงเรียนกฎหมายหรือลงทะเบียนไว้แต่ยังไม่ถึง 1 ปี จะเข้าสอบไล่ความรู้วิชากฎหมายในที่ประชุมข้าหลวงใหญ่ไม่ได้เด็ดขาด เว้นแต่จะได้รับอนุญาตเป็นพิเศษจากครุ

เสื่อครูยบัณฑิต การประชุมหารือกันในปัญหาต่างๆ เช่น การประชุมถกเถียงเกี่ยวกับปัญหาข้อกฎหมาย³⁹ เป็นต้น ตลอดจนการขอความอนุเคราะห์จากกระทรวงยุติธรรม วิธีการบริหารเช่นนี้ สถานะนิติบัณฑิตได้ดำเนินการมาจนถึง พ.ศ. 2454 จึงเห็นได้ว่าโรงเรียนกฎหมายในสมัยนั้นทำหน้าที่สอนหลักกฎหมายและฝึกอบรมวิชาชีพไปพร้อมๆ กัน ดูล้ายกับ Inns of Courts ของอังกฤษ และในขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่เป็นสมาคมวิชาชีพไปด้วย⁴⁰

อย่างไรก็ตามจำนวนผู้สอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิตของโรงเรียนกฎหมายในแต่ละปีมีจำนวนน้อยมาก กล่าวคือ ตั้งแต่ พ.ศ. 2440 ซึ่งเป็นปีแรกจนถึง พ.ศ. 2445 มีผู้สอบได้เพียง 54 คน คิดเฉลี่ยแล้วมีนักเรียนสอบไล่ได้ปีละ 9 คนเท่านั้น จึงเป็นจำนวนน้อยไม่พอกับความต้องการในด้านกำลังคนของกระทรวงยุติธรรม ดังนั้น ในสมัยที่กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมจึงยังคงมีการแต่งตั้งและโยกย้ายตามความจำเป็นและความเหมาะสมอยู่ตามปกติเช่นเดียวกับในสมัยก่อนๆ แต่จะมีนักเรียนที่สำเร็จจากโรงเรียนกฎหมายมารับราชการในศาลต่างๆ ในกรุงเทพฯ และศาลหัวเมือง รวมทั้งทำงานในกระทรวงยุติธรรมด้วย นักเรียนกฎหมายเหล่านี้ทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองเป็นอันมาก เนติบัณฑิตรุ่นแรกของโรงเรียน เช่น เจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) และขุนหลวงพระยาไกรสี (เทียม บุณนาค) เป็นกำลังสำคัญของกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ในการปฏิรูประบบการศาลและปรับปรุงโรงเรียนกฎหมาย เนติบัณฑิตรุ่นต่อมาต่างก็ได้เป็นกำลังในการพิจารณาและพิพากษาคดีรวมทั้งในการบริหารงานของกระทรวงยุติธรรมตามแบบสมัยใหม่อันเป็นการยกระดับศาลไทยให้ได้มาตรฐานตะวันตก แม้โรงเรียนกฎหมายในสมัยกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์จะยังมิได้มีฐานะเป็นโรงเรียนหลวง เพราะทางราชการยังมิได้รับรองเนติบัณฑิตจากโรงเรียนกฎหมาย เพียงแต่อนุญาตให้รับรองฎีกาได้เท่านั้น แต่นักเรียนกฎหมายก็เป็นที่ต้องการของทุกหน่วยงานราชการ โรงเรียนกฎหมายในขณะนั้นจึงเป็นเสมือนแหล่งผลิตบุคลากรเพื่อเข้ารับราชการที่เชื่อถือได้ ดังนั้น การเรียนการสอนวิชากฎหมายที่มีแบบแผนและหลักสูตรตามระบบใหม่จึงได้รับความนิยมมากขึ้น ดังจะเห็นได้จากมีนักเรียนเข้า

³⁹ เมื่อมีการประชุมเกี่ยวกับการบริหารกิจการของโรงเรียนกฎหมายโดยสถานนิติบัณฑิต นักเรียนกฎหมายสามารถเข้าร่วมประชุมได้ด้วย แต่ไม่อาจพูดหรือแสดงความคิดเห็นใดๆ ได้จนกว่าสถานนิติบัณฑิตจะได้ประชุมปรึกษาหารือกันเสร็จแล้ว ต่อจากนั้นนักเรียนกฎหมายจะมีการประชุมเกี่ยวกับปัญหาข้อกฎหมาย โดยมีเนติบัณฑิตท่านหนึ่งที่สถานนิติบัณฑิตเชิญมาเป็นประธาน เนติบัณฑิตท่านนั้นจะทำหน้าที่สรุปใจความของปัญหาที่ถกเถียงกันและอธิบายให้นักเรียนทั้งหมดเข้าใจเพื่อจะได้ลงคะแนนเสียงว่าฝ่ายใดถูกฝ่ายใดผิด นักเรียนกฎหมายที่มีสิทธิ์ออกเสียงต้องเป็นผู้สอบไล่ความรู้อื่นๆ ได้แล้วหรือได้รับประกาศนียบัตรวิชาสามัญชั้นประโยค 2 หรือเทียบเท่าบุคคลอื่นที่มีใช้นักเรียนกฎหมายหรือเนติบัณฑิตถ้าได้รับอนุญาตจากสถานนิติบัณฑิตแล้วสามารถเข้าไปนั่งฟังการโต้เถียงปัญหาข้อกฎหมายได้

⁴⁰ ดู 100 ปี โรงเรียนกฎหมาย, หน้า 90-91 ประกอบ

ศึกษากฎหมายมากขึ้นเป็นลำดับ นับตั้งแต่ พ.ศ. 2440 ซึ่งเป็นปีแรกที่เปิดสอนมีนักเรียน 100 คนเศษ ต่อมาใน พ.ศ. 2443 มีนักเรียนเพิ่มขึ้นเป็น 292 คน และใน พ.ศ. 2444 มีจำนวนถึง 375 คน จึงนับได้ว่าโรงเรียนกฎหมายของกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ได้ทำหน้าที่ผลิตนักกฎหมาย ได้ผลสมบูรณ์สมดังพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว⁴¹

2.2.3 สมัยโรงเรียนกฎหมายมีฐานะเป็นโรงเรียนหลวงในสังกัดกระทรวงยุติธรรม

ตอนปลายสมัยรัชกาลที่ 5 คือ เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน 2453 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงออกจากตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมตามที่ทรงกราบบังคมทูลลาเอาไว้ ขณะนั้นโรงเรียนกฎหมายมีสถานะนิติบัญญัติเป็นผู้บริหารกิจการ ทั้งนี้ เพื่อแบ่งเบาพระราชภารกิจของเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม กรรมการในสถานะนิติบัญญัติส่วนใหญ่เป็นนิติบัญญัติ ซึ่งเป็นลูกศิษย์ของกรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ดังนั้น เมื่อผู้ซึ่งดำรงตำแหน่งแทนไม่ใช่ในนิติบัญญัติหรือเป็นอาจารย์ของพวกนิติบัญญัติ จึงมีข้อขัดข้องเกี่ยวกับเรื่องโรงเรียนกฎหมายไม่มากนัก ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หม่อมเจ้าจรัญศักดิ์กฤดากร เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม จึงมีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลเมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม 2454 ว่า “...โรงเรียนกฎหมายซึ่งเป็นอยู่แต่เดิมมา อำนาจที่กระทรวงยุติธรรมจะจัดการโรงเรียนจะเป็นอำนาจของคณะนิติบัญญัติหรืออำนาจกระทรวงยุติธรรมประการใดยังครั้ง ๆ กลาง ๆ ไม่แน่ลงได้ ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้โรงเรียนนี้เป็นโรงเรียนหลวงอยู่ในกระทรวงยุติธรรม ให้เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมมีอำนาจจัดการบังคับบัญชาตลอดไป ในส่วนนักเรียนกฎหมายผู้ที่ได้ข้ามวิชาขั้นต้นแล้วขอพระราชทานให้เป็นนักเรียนชั้นอุดมศึกษาต่อไป...” พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชหัตถเลขาที่ 19/199 ลงวันที่ 19 พฤษภาคม ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454) เพื่อมีพระบรมราชานุญาตและทรงมีพระราชดำริให้ปรึกษาเสนาบดีกระทรวงกลาโหมเกี่ยวกับการจัดการโรงเรียนกฎหมายให้เป็นโรงเรียนระดับอุดมศึกษา หลังจากนั้นจึงได้ทรงมีพระบรมราชโองการประกาศให้โรงเรียนกฎหมายเป็นโรงเรียนหลวงในสังกัดกระทรวงยุติธรรมเมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2454 ซึ่งมีความดังนี้ “...โรงเรียนกฎหมายซึ่งสำหรับสอนวิชากฎหมายที่ตั้งอยู่ในสถานที่ของกระทรวงยุติธรรมนั้น ยังหาผู้จัดการทำนุบำรุงรับผิดชอบโดยตรงต่อโรงเรียนไม่ วิชากฎหมายนี้พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์เป็นผู้ที่ได้ตั้งการสอนและสอบไล่ขึ้นเป็นครั้งแรกเฉพาะแต่ในโรงเรียนนี้ เพื่อที่จะให้โรงเรียนนี้ตั้งมั่นอยู่ต่อไป ควรจะให้ผู้มีรับผิดชอบจัดการ

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 98-101

โรงเรียนให้เป็นหลักฐาน เพราะฉะนั้นตั้งแต่นี้ไปให้โรงเรียนกฎหมายที่ได้ตั้งอยู่แล้วนี้เป็นโรงเรียนหลวงขึ้นแก่กระทรวงยุติธรรม ให้เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเป็นผู้มีหน้าที่รับผิดชอบและจัดการโรงเรียนนี้สืบไป...” การดูแลจัดการโรงเรียนกฎหมายโดยสถานะบัณฑิตจึงเป็นอันสิ้นสุดลง เพราะโรงเรียนกฎหมายได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นโรงเรียนหลวงในสังกัดกระทรวงยุติธรรม โดยมีเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเป็นผู้รับผิดชอบ⁴²

โรงเรียนกฎหมายในสมัยนี้เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเป็นผู้กำหนดข้อบังคับและระเบียบการต่าง ๆ แตกต่างจากสมัยก่อน เช่น กำหนดคุณสมบัติของนักเรียนกฎหมายว่า จะต้องสำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาชั้นที่ 2 (มัธยมปีที่ 6) หรือเทียบเท่า กล่าวคือ กระทรวงยุติธรรมได้มีประกาศลงวันที่ 11 สิงหาคม ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454) กำหนดให้มีการสอบวิชาชั้นต้นแก่นักเรียนกฎหมายที่ยังสอบไม่ผ่านวิชาชั้นต้น วิชาที่จะต้องสอบนั้นเทียบเท่าวิชาที่เรียนในชั้นมัธยมชั้นที่ 2 และเมื่อสอบวิชาชั้นต้นได้แล้วให้นักเรียนเหล่านี้เป็นนักเรียนชั้นอุดมศึกษา ทั้งนี้ ตามความในพระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร วันแต่นักเรียนคนใดที่สำเร็จการศึกษาซึ่งพอจะเทียบเท่าวิชาในชั้นมัธยมชั้นที่ 2 มาแล้วก็ให้เป็นนักเรียนชั้นอุดมศึกษาได้โดยไม่ต้องสอบวิชาชั้นต้น การสอนในโรงเรียนกฎหมายแบ่งเป็น 4 เทอม ใน 1 สมัยการศึกษา หลักสูตร 1 ปี และจัดโรงเรียนกฎหมายเป็นโรงเรียนระดับอุดมศึกษา นอกจากนี้กระทรวงยุติธรรมยังได้สร้างโรงเรียนราชวิทยาลัยขึ้นที่ตำบลบางขวาง จังหวัดนนทบุรี เพื่อเป็นโรงเรียนสำหรับผู้ที่เข้าศึกษาต่อ ณ โรงเรียนกฎหมาย เป็นโรงเรียนที่สอนจนถึงชั้นมัธยมปีที่ 8 โดยรับเฉพาะนักเรียนประจำ อาจารย์ใหญ่และครูแม่บ้านเป็นชาวอังกฤษ สำหรับภาษาต่างประเทศนั้น นอกจากจะสอนภาษาอังกฤษแล้วยังให้เรียนภาษาลาตินด้วย แต่ต่อมาโรงเรียนราชวิทยาลัยได้ย้ายไปสังกัดสภากรรณการโรงเรียนมหาดเล็กหลวงและเปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัย” เดิมโรงเรียนกฎหมายเปิดสอนอยู่ที่ตึกสี่สตีหลังกลาง แต่ในระหว่างที่ตึกสี่สตีถูกรื้อเพื่อสร้างใหม่ โรงเรียนกฎหมายจึงได้ย้ายไปเรียนที่ถาวรวัตถุหน้าวัดมหาธาตุ ซึ่งปัจจุบัน คือ กองสถาปัตยกรรม กรมศิลปากร แล้วต่อมาได้ย้ายไปอยู่ที่เรือนไม้ระหว่างศาลสถิตย์ยุติธรรมกับตึกสี่สตี เมื่อตึกใหม่สร้างเสร็จได้ใช้เป็นที่ทำการศาลอาญาและโรงเรียนกฎหมาย⁴³

การเรียนการสอนของโรงเรียนกฎหมายในสมัยนี้เชื่อว่าคงมีลักษณะเหมือนในสมัยก่อนยกฐานะขึ้นเป็นโรงเรียนหลวง แต่ทว่าเมื่อการร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 และบรรพ 2 ใกล้จะเสร็จ ได้เกิดความคิดที่จะปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงการเรียนการสอน ตลอดจนหลักสูตรโรงเรียนกฎหมายให้สอดคล้องกับระบบกฎหมายซีวิลลอว์ (Civil Law) เนื่องจากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 และบรรพ 2 ที่กำลังจะยกร่างเสร็จนั้นมี

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 102-103

⁴³ เรื่องเดียวกัน, 2542, หน้า 104-105

หลักกฎหมายและนิติวิธี (Legal Method) อย่างเดียวกับธรรมเนียมการร่างประมวลกฎหมาย (Codification) แต่การเรียนการสอนในโรงเรียนสอนกฎหมายกลับมีรูปแบบอย่างระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law)

แนวคิดดังกล่าวมีนายยอร์ช ปาดูซ์ หัวหน้าคณะกรรมการร่างประมวลได้ถวายบันทึกความเห็นเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการศึกษากฎหมาย เพื่อการใช้ประมวลกฎหมาย⁴⁴ ต่อสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงสวัสดิวัตน์วิศิษฐ์ อธิบดีศาลฎีกาสมัยนั้น มีใจความสำคัญดังนี้

“ร่างประมวลกฎหมายว่าด้วยลักษณะหนี้จะแล้ว เมื่อการตรวจแก้คำแปลเป็นภาษาไทยเรียบร้อยก็อาจนำขึ้นทูลเกล้าฯ ในต้นปี พ.ศ. 2457 หรือ 2458 ควรรีบด่วนที่จะเริ่มดำเนินการเพื่อให้ศาลไทยได้ใช้ประมวลกฎหมายนี้ในทางที่ถูกต้อง ได้ให้เห็น 2 ข้อ คือ เหตุผลถึงความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนวิธีการสอนใหม่ เหตุผลในความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนวิธีการสอนนักเรียนกฎหมายก็คือว่า ประมวลกฎหมายก็เหมือนวิทยากรอื่น ๆ การที่ทำกฎหมายให้เป็นประมวลออกใช้นั้นย่อมไม่มีผล เว้นแต่ผู้พิพากษาจะเข้าใจวิธีประมวลกฎหมายโดยถูกต้อง จะต้องฝึกฝนจากการให้แนวความเห็นและคำอธิบาย ผู้พิพากษาไทยที่ได้รับการฝึกฝนมาส่วนมากศึกษาจากโรงเรียนกฎหมายที่กรุงเทพฯ คือ กฎหมายฝัวเมีย มรดก และที่ดินจากครูไทยกฎหมายทั่วไปจากผู้ศึกษากฎหมายจากประเทศอังกฤษและบางทีก็จากที่ปรึกษากฎหมายชาวยุโรป ผู้ที่รู้ภาษาอังกฤษก็อ่านจากตำรากฎหมายอังกฤษ ผู้ที่ได้ไปศึกษาก็เพียงแต่ศึกษากฎหมายภาษาอังกฤษได้รับเป็น Barrister-at-Law รวมความว่าผู้พิพากษาไทยได้รับการฝึกฝนแต่แบบอย่างอังกฤษหรือกฎหมายอังกฤษ ซึ่งเป็นกฎหมายจารีตธรรม (Common Law) วิธีกฎหมายจารีตธรรมกับวิธีกฎหมายประมวลธรรม (Codification) นั้น ต่างกันทั้งในหลักกฎหมายและวิธีแปลและใช้กฎหมาย ได้ชี้ให้เห็นความแตกต่างกันในหลักกฎหมายบางข้อ เช่น หลักสินจ้าง (Consideration) และหลักกฎหมายปิดปาก (Estoppel) ซึ่งเป็นข้อสำคัญในกฎหมายจารีตธรรม แต่ไม่มีในกฎหมายประมวลธรรม กรณีที่ศาลอังกฤษวินิจฉัยหลักกฎหมายปิดปากนั้น ศาลในภาคพื้นยุโรป (Continent) วินิจฉัยตามหลักแสดงเจตนา (Expression of Intention) หรือความยินยอม (Consent) หรือเกี่ยวข้องด้วยการสัตยาบันหรือปฏิบัติแห่งสัญญา (Ratification or Execution of Contracts) ทุกประมวลกฎหมายมีหลักทั่วไปแห่งหนี้ (Obligations) แต่คำว่าหนี้มีใช้น้อยในกฎหมายอังกฤษ หลักลาภมิควรได้ (Undue Enrichment) เป็นส่วนสำคัญในประมวลกฎหมาย ก็ไม่มีในกฎหมายจารีตธรรม กฎหมายจารีตธรรมไม่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่ประมวลธรรมถือข้อที่เขียนลงไว้ในประมวลเป็นหลักเด็ดขาด จะหลีกเลี่ยงไม่ใช่ไม่ได้ ถ้าจะต้องแปลแล้วจะต้องดูถ้อยคำนั้นเอง และข้อความที่รวมประโยชน์กับข้อความอื่นในประมวลนั้น ที่อาจถือได้ว่า

⁴⁴ ดู 100 ปี โรงเรียนกฎหมาย, หน้า 106-109 ประกอบ

คล้ายคลึงกับข้อในประเด็น นักกฎหมายซึ่งได้ฝึกฝนมาแต่วิธีหนึ่ง คงไม่อาจทำงานอีกวิธีหนึ่งได้ ดั่งหวัง นักกฎหมายทางจารีตธรรมก็จะถือเอาบทมาตราในประมวลเพียงเป็นกฎหมายจารีตธรรม และเอาหลักธรรมดาทางกฎหมายจารีตธรรมมาปรับใช้ในข้อใดข้อหนึ่ง ถ้าหากไม่มีกล่าวไว้ชัดแจ้งในประมวล ก็จะเป็นการล้มคว่ำวิธีประมวลธรรมเสียทั้งหมด และได้กล่าวถึงปัญหาที่กล่าวมาได้ ประสบมาแล้วในประเทศอียิปต์ และประเทศญี่ปุ่น เขาได้ปฏิบัติและจัดกันอย่างไรในข้อเกี่ยวกับ โครงการศึกษากฎหมายนั้น ได้แนะนำว่าการที่จะส่งนักเรียนไปเรียนเพื่อให้สำเร็จวิชากฎหมายที่ ยุโรปนั้น ควรส่งไปมหาวิทยาลัยซึ่งสอนกฎหมายประมวล และไม่ควรส่งไปแต่เพียงประเทศเดียว ประเทศที่ดีที่สุดในการเรียนกฎหมายประมวลธรรมนั้น คือ ประเทศเยอรมนี และประเทศฝรั่งเศส ส่วนนักเรียนส่วนมากที่ไม่อาจไปยุโรปควรให้ฝึกฝนในวิธีกฎหมายซึ่งเขาจะต้องใช้ นักเรียนที่จะศึกษาประมวลกฎหมายไทยที่จะใช้ต่อไปนั้นย่อมจะไม่เข้าใจความหมายบริบูรณ์ เว้นแต่จะรับรู้ตัวบทหรือคำอธิบายประมวลกฎหมายฝรั่งเศส เยอรมัน และสวิสส์ อันเป็นที่มาของบทมาตราในประมวลกฎหมายไทยนั้น จึงควรจะต้องรู้ภาษาฝรั่งเศสหรือเยอรมันด้วย การแก้ไขระเบียบการโรงเรียนกฎหมายนั้น ได้แนะนำในข้อดังนี้

1. ระยะเวลาที่จะต้องเรียน และปริญญาที่จะกำหนดให้
2. หลักสูตร
3. การจัดระเบียบและเจ้าหน้าที่ของโรงเรียน ที่เป็นอยู่ผู้สอนและที่ปรึกษา

กฎหมายไม่ใช่ศาสตราจารย์ที่แท้จริง ไม่เคยเป็นครูหรือได้เคยเรียนว่าครูควรทำอะไร ในต่อไป ควรจะต้องมีศาสตราจารย์อย่างน้อยสักคนหนึ่งซึ่งบรรยายเอง แต่หน้าที่สำคัญต้องควบคุมดูแลงานทั่วไป และให้คำสั่งแนะนำวิธีที่จะเตรียมและดำเนินการบรรยายแก่ครูเป็นรายตัวไป ควรเป็นดอกเตอร์กฎหมายแห่งมหาวิทยาลัยในภาคพื้นยุโรป”

ภายหลังกรมพระสวัสดิ์วัฒนวิศิษฎ์ ทรงสนับสนุนแนวความคิดของนายยอร์ช ปาดูซ์ และได้ทำบันทึกความเห็นกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งพระองค์ก็มีพระบรมราชวินิจฉัยเปลี่ยนแปลงระบบการเรียนการสอนและหลักสูตรในโรงเรียนกฎหมายดังกล่าว

ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่าบันทึกความเห็นของนายยอร์ช ปาดูซ์ และรายงานคำกราบบังคมทูลของกรมหลวงสวัสดิ์วัฒนวิศิษฎ์ได้ก่อให้เกิดแนวคิดที่จะมีการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงการเรียนการสอนและหลักสูตรกฎหมายในโรงเรียนหลวงของกระทรวงยุติธรรมให้เป็นเช่นเดียวกับประเทศที่ใช้ระบบประมวลกฎหมาย โดยการจัดการศึกษาวิชากฎหมายนี้ ประเทศไทยได้ดำเนินการเป็น 2 แนวทางดังนี้⁴⁵

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 111-112

แนวทางแรก ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงประเทศที่จะส่งนักเรียนไทยไปศึกษาวิชา กฎหมาย แต่เดิมอาจารย์ที่สอนในโรงเรียนกฎหมาย คือ เนติบัณฑิตที่จบการศึกษาจากประเทศ อังกฤษหรือไม่ก็เป็นผู้ที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนกฎหมายในประเทศซึ่งสอนตามระบบ กฎหมายคอมมอนลอว์ บุคคลเหล่านี้ได้ทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาทั้งสิ้น แต่หลังจากที่นายยอร์ช ปาดูซีได้เสนอความคิดเห็นดังกล่าวแล้ว จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงแหล่งศึกษาวิชากฎหมายโดยส่ง นักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาต่างประเทศอื่น ๆ บ้าง ดังนั้น ตั้งแต่ พ.ศ. 2456 เป็นต้นมา จึง ได้มีการส่งนักเรียนไปศึกษาวิชากฎหมายที่ประเทศอื่นนอกจากประเทศอังกฤษ เช่น เมื่อ พ.ศ. 2460 ได้ส่งหลวงนารถบัญชาไปเรียนที่ประเทศสหรัฐอเมริกา ใน พ.ศ. 2463 นายปรีดี พนมยงค์ ได้ไปศึกษาที่ประเทศฝรั่งเศส หลังจากนั้นนายสังต์ วสุธารได้เดินทางไปเรียนที่ประเทศฝรั่งเศส เมื่อ พ.ศ. 2466 และใน พ.ศ. 2467 ได้ส่งรองอำมาตย์โทสุข เลขยานนท์ ไปศึกษาที่ประเทศ สหรัฐอเมริกา เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม ประเทศอังกฤษก็ยังคงเป็นประเทศที่ได้รับความนิยมจากรัฐบาลไทยในการส่งนักเรียนไปศึกษาวิชากฎหมาย ดังจะเห็นได้จากในระยะเวลา 6 ปี กล่าวคือ ตั้งแต่ พ.ศ. 2460 จนถึง พ.ศ. 2465 นั้นมีนักเรียนทุนเล่าเรียนหลวงเดินทางไปศึกษาวิชา กฎหมายในต่างประเทศจำนวน 16 คน ในจำนวนนี้ 12 คนไปเรียนที่ประเทศอังกฤษ และมีเพียง 4 คนเท่านั้นที่ไปศึกษาที่ประเทศฝรั่งเศสและประเทศสหรัฐอเมริกา

แนวทางที่สอง ได้แก่ การปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอนของโรงเรียน กฎหมาย โดยเริ่มต้นตั้งแต่ พ.ศ. 2457 กล่าวคือ เมื่อวันที่ 4 เมษายน 2457 ได้มีการประชุม ร่วมกันเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในโรงเรียนกฎหมายโดยผู้ทรงคุณวุฒิทางกฎหมายทั้งชาวไทย และชาวต่างประเทศ อันได้แก่ กรมหลวงสวัสดิวัตน์วิศิษฏ์ พระยาจักรปาณิศรีศีลวิสุทธิ์ (ลออ ไกรฤกษ์ ต่อมาได้เป็น เจ้าพระยามหิธร) พระยาฤทธิกาอนุกรมกิจ (ตัน บุนนาค ต่อมาได้เป็น เจ้าพระยาพิชัยญาติ) พระยานรเนติบัญญัติ (ลัด เศรษฐบุตร) นายซี. เนียล (พระยามนุศรี ธรรมประสาธ) นายอาร์. ประแตนิเกต์ พระยาจินดาภิรมย์ (จิตร ณ สงขลา ต่อมาได้เป็น เจ้าพระยาตรีธรรมาธิเบศ) หลวงประดิษฐ์พิจารณการ (ทองก้อน หุตะสิงห์ ต่อมาได้เป็น พระยาม โนปกรณ์นิติธาดา) และหลวงพินิตินินัย (บุญช่วย วณิกกุล ต่อมาได้เป็น พระยาเทพวิฑูรพหุลศรุต าบดี) แต่เนื่องจากประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ 2 นั้น ยังไม่อาจประกาศใช้ได้เร็ววัน ดังที่คาดหวังไว้ เพราะมีปัญหาข้อกฎหมายในตัวของบรรพดังกล่าวที่ยังถกเถียงกันอยู่ นอกจากนี้ ชาวต่างประเทศที่มีคดีความในศาลส่วนใหญ่เป็นคนที่ในบังคับอังกฤษและฝรั่งเศส ดังนั้นที่ปรึกษากฎหมายชาวต่างประเทศซึ่งมีทั้งชาวอังกฤษและชาวฝรั่งเศสย่อมมีส่วนได้เสียใน บทบัญญัติที่จะตราขึ้นเป็นประมวลกฎหมาย ทั้งนี้ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของชาติตน เมื่อประมวล กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 และบรรพ 2 ยังไม่สามารถประกาศใช้ได้เช่นนี้ จึงจำเป็นต้อง เองที่จะสอนกฎหมายไทยในโรงเรียนกฎหมายตามระบบกฎหมายซีวิลลอว์ยังไม่ได้ การสอนจึง

ยังคงต้องใช้ผู้พิพากษาและข้าราชการในกระทรวงยุติธรรมที่เป็นชาวต่างประเทศ อันหมายถึง ที่ปรึกษากฎหมายชาวต่างประเทศ สอนวิชากฎหมายแก่นักเรียนในโรงเรียนกฎหมายไปก่อน แต่ก็มีครูสอนภาษาฝรั่งเศสให้แก่นักเรียนกฎหมายที่สมัครเรียนด้วย ต่อมาเนื่องจากความเสื่อมถอยของโรงเรียนกฎหมาย จึงได้มีการปรับปรุงระเบียบการของโรงเรียนขึ้นใน พ.ศ. 2460 โดยเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมได้กำหนดให้นักเรียนกฎหมายมี 2 ประเภท คือ

1. นักเรียนสามัญ ได้แก่ ผู้มีความรู้ไม่ต่ำกว่ามัธยมปีที่ 6 เป็นนักเรียนชั้นอุดมศึกษา บังคับให้ต้องมาฟังคำสอนที่โรงเรียนกฎหมายในระหว่างที่เปิดสอนอย่างน้อยไม่ต่ำกว่าสัปดาห์ละ 3 วัน หรือเดือนหนึ่งไม่ต่ำกว่า 12 วัน มิฉะนั้นจะถูกคัดชื่อออกจากทะเบียน

2. นักเรียนพิเศษ ได้แก่ ข้าราชการชั้นสัญญาบัตร หรือผู้ที่สอบไล่พระปริยัติธรรมได้เป็นเปรียญ นักเรียนประเภทนี้จะมาฟังคำสอนหรือไม่มาฟังคำสอนก็ได้

หลังจากนั้นในอีก 2 ปีถัดมา คือ เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม 2462 เจ้าพระยาอภัยราชมหายุติธรรมธร (ม.ร.ว.ลพ สุทัศน์) เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ได้ออกข้อบังคับและระเบียบการกำหนดหลักสูตรการอบรมศึกษาในโรงเรียนกฎหมายใหม่ กล่าวคือ ในเรื่องคุณสมบัติของผู้สมัครเข้าเป็นนักเรียนกฎหมายนั้น ประเภทหนึ่งจะรับเฉพาะผู้สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ 6 หรือผู้ที่สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรอื่นซึ่งเทียบเท่าไม่ต่ำกว่ามัธยมปีที่ 6 ส่วนอีกประเภทหนึ่ง ได้แก่ ผู้ที่รับราชการในกระทรวงทบวงกรมต่างๆ โดยมีตำแหน่งตั้งแต่ชั้นนายเวรขึ้นไปหรือผู้ที่รับราชการในกระทรวงยุติธรรมโดยมีตำแหน่งตั้งแต่ชั้นเสมียนเอกขึ้นไป เมื่ออธิบดีรับรองว่าเป็นผู้มีความรู้และความประพฤติดีสมควรที่จะเข้าเป็นนักเรียนกฎหมายได้ หรือเมื่อเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายพิจารณาเห็นสมควร ก็ให้รับบุคคลดังกล่าวเข้าเป็นนักเรียนกฎหมาย แต่บุคคลที่เป็นนายเวรหรือเสมียนเอกขึ้นไปนี้ต้องมีอายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไปด้วย นอกจากนี้ ยังเป็นครั้งแรกที่กำหนดหลักสูตรการเรียนการสอนเป็น 2 ปี การศึกษาแบ่งเป็น 2 ภาค ๆ ละ 1 ปี โดยเพิ่มการสอนมากขึ้นและมีการบรรยายวิชาธรรมศาสตร์หรือนิติปรัชญาอีกด้วย วิชาที่กำหนดสอนในภาคแรก ได้แก่ วิชาธรรมศาสตร์ กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง กฎหมายอาญา วิธีพิจารณาความอาญา มูลคดีสัญญา ลักษณะประทุษร้ายส่วนแพ่ง และกฎหมายที่ดิน ส่วนวิชาที่กำหนดสอนภาคที่ 2 ได้แก่ เอเจนต์ หุ่นส่วนบริษัท ล้มละลาย ตัวเงิน ชื้อขาย เบสเมนต์ ลักษณะผิวเมีย มรดก ลักษณะพยาน วิธีพิจารณาความแพ่ง และกฎหมายระหว่างประเทศ แผนกคดีบุคคล การกำหนดสอบไล่แบ่งเป็น 2 ภาคตามวิชาที่เปิดสอน การสอบไล่แต่ละภาคแบ่งเป็น 4 วัน กรรมการสอบไล่แบ่งเป็น 4 กอง การสอบไล่ในภาคที่ 2 จะมีการสอบปากเปล่าอีก

1 วัน นักเรียนทุกคนจะต้องสอบไล่ได้ทั้งสองภาคจึงจะสำเร็จการศึกษาชั้นเนติบัณฑิต⁴⁶ แต่มีข้อบังคับเพิ่มเติมว่า จะไม่อนุญาตให้สอบไล่ภาคที่ 2 เมื่อนักเรียนยังสอบไล่ภาคแรกไม่ได้ นักเรียนที่ยังไม่เคยเข้าสอบไล่จะได้รับอนุญาตให้เข้าสอบไล่ได้เพียงภาคแรกเท่านั้น แต่จะเข้าสอบไล่ได้ต่อเมื่อเป็นนักเรียนที่ได้ลงชื่อในทะเบียนครบ 1 ปีนับจนถึงวันกำหนดสอบไล่ ส่วนนักเรียนที่เคยเข้าสอบไล่ก่อน พ.ศ. 2462 จะได้รับอนุญาตให้เข้าสอบไล่ทั้งสองภาคภายในปีเดียวกันได้ การสอบไล่ภาคแรกไม่เหมือนกับการทดสอบความรู้กฎหมายเบื้องต้นซึ่งแต่เดิมจะต้องทดสอบกันทุกครั้งก่อนที่จะมีการสอบไล่ ส่วนการสอบไล่ภาคแรกจะสอบกันเพียงครั้งเดียว ถ้าสอบได้แล้วก็ไม่ต้องสอบกันอีก ดังนั้น การทดสอบความรู้กฎหมายเบื้องต้นตามที่เคยกระทำมาก็เป็นอันยกเลิกไป

ต่อมาในปี พ.ศ. 2457 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ตั้งเนติบัณฑิตยสภาขึ้นโดยทรงริ่ฟื้นขึ้นจากสภาเนติบัณฑิตที่พระเจ้าพี่ยาเธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมพระองค์ที่ 3 ในสมัยรัชกาลที่ 5 ทรงก่อตั้งขึ้น และมีหน้าที่บริหารจัดการโรงเรียนกฎหมาย ซึ่งได้สิ้นสุดลงเมื่อโรงเรียนกฎหมายได้รับการยกฐานะขึ้นเป็นโรงเรียนหลวงของกระทรวงยุติธรรม

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาอภัยราชามหาธิบดีกระทรวงยุติธรรม ปรีชาภิกรมหลวงสวัสดิวัตน์ วิศิษฐ์ อธิบดีศาลฎีกา เพื่อเลือกคณะกรรมการร่วมประชุมในการร่างข้อบังคับของเนติบัณฑิตยสภาโดยพระองค์ได้พระราชทานบันทึกหรือร่างข้อบังคับมาให้คณะกรรมการพิจารณาเป็นแนวทางเนติบัณฑิตยสภาอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ และมีวัตถุประสงค์เพื่อบำรุงการศึกษากฎหมายฝึก

⁴⁶ แต่เดิมทุกครั้งที่ตั้งกำหนดการสอบไล่ตามหลักสูตร 1 ปีของโรงเรียนกฎหมาย เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมจะมีหนังสือกราบบังคมทูลกำหนดวันและขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต กรรมการสอบไล่ทั้งหมดแบ่งเป็น 5 กองๆ ละ 3 คน เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเป็นผู้กำกับชี้ขาด อธิบดีศาลฎีกาเป็นแม่กอง โดยมากผู้พิพากษาที่จะได้รับการเลื่อนขั้นไปดำรงตำแหน่งที่ศาลอุทธรณ์มักจะได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการสอบไล่ เพื่อให้เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมและอธิบดีศาลฎีกาได้มีโอกาสสังเกตดูท่วงทีและความสามารถเสียก่อน ส่วนนักเรียนที่จะได้รับอนุญาตให้เข้าสอบไล่นั้นอาจารย์ผู้สอนจะทำการทดสอบความรู้กฎหมายเบื้องต้นเสียก่อน ซึ่งมีข้อสอบจำนวน 10 ข้อ หรือมิฉะนั้นก็ต้องมีผู้พิพากษาหรือเนติบัณฑิตรับรองตามที่กระทรวงยุติธรรมกำหนดไว้ จึงจะอนุญาตให้ลงชื่อสมัครสอบไล่ในที่ประชุมข้าหลวงใหญ่ได้ การสอบข้อเขียนมีข้อสอบวันละ 10 ข้อ วันแรก สอบกฎหมายลักษณะอาญา วันที่ 2 สอบกฎหมายแพ่งลักษณะสัญญา วันที่ 3 สอบกฎหมายลักษณะประทุษร้ายส่วนแพ่งหรือผิดสิทธิและพระราชบัญญัติ วันที่ 4 สอบกฎหมายลักษณะฟัวเมีย มรดก และที่ดิน และวันที่ 5 ซึ่งเป็นวันสุดท้าย สอบกฎหมายวิธีพิจารณาความและกฎหมายนานาประเทศ โดยมีกรรมการผลัดเปลี่ยนกันไปคุมสอบ เมื่อคณะกรรมการตรวจคะแนนข้อเขียนเสร็จแล้วก็จะมีการสอบปากเปล่าอีก 1 วัน ที่โรงเรียนกฎหมาย เมื่อสอบไล่ได้แล้วโรงเรียนกฎหมายมีได้ออกประกาศนียบัตรให้

อบรมให้มีความเชี่ยวชาญในการว่าความ ควบคุมดูแลรรยาทของทนายความโดยมีอำนาจพิจารณาเพิกถอนใบอนุญาตให้ว่าความของทนายความที่ประพฤติตนไม่ถูกต้องตามพระราชบัญญัติทนายความ อันเป็นการยกมาตรฐานวิชาชีพกฎหมายให้ได้รับการยกย่องจากประชาชน การก่อตั้งเนติบัณฑิตยสภาเพื่อควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ของนักกฎหมายหรือทนายความทำให้งานวิชาชีพกฎหมายมีความเป็นระเบียบและมีจรรยาบรรณในการทำงานอันเป็นหลักประกันในการให้ความยุติธรรมแก่ประชาชน แม้จะมีวัตถุประสงค์ในการบำรุงการศึกษากฎหมาย และในข้อบังคับเนติบัณฑิตยสภา ข้อ 25 จะมีข้อความว่า “กรรมการเนติบัณฑิตยสภามีหน้าที่จัดการโรงเรียนกฎหมายตามคำสั่งของเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมก็ดี...” แต่เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมก็ยังมิได้มีคำสั่งให้เนติบัณฑิตยสภาเป็นหน้าที่เกี่ยวกับการจัดการโรงเรียนกฎหมายแต่ประการใดเลย เป็นแต่เพียงเจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรมธร เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมในขณะนั้น ได้มีหนังสือที่ 1/1339 ลงวันที่ 1 มิถุนายน 2461 มอบหมายให้เนติบัณฑิตยสภาเป็นผู้พิจารณาอนุญาตในการรับผู้สมัครเข้าเป็นนักเรียนกฎหมายแทนเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมต่อไป ตามระเบียบการโรงเรียนกฎหมายฉบับลงวันที่ 28 มีนาคม 2459 และให้มีอำนาจผ่อนผันในเรื่องกำหนดเวลาขึ้นใบสมัคร ต่อมาที่ประชุมคณะกรรมการเนติบัณฑิตยสภาได้พิจารณาแล้วมีมติให้นายกเนติบัณฑิตยสภาเป็นผู้สั่งรับหรือไม่รับนักเรียนกฎหมาย ส่วนการปกครองโรงเรียนกฎหมายตลอดจนการจัดการเรื่องการเรียนการสอนและการสอบไล่มิได้เป็นหน้าที่ของเนติบัณฑิตยสภา

จะเห็นได้ว่าโรงเรียนกฎหมายในสมัยนี้เป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงอีกครั้งหนึ่งของการจัดการศึกษาวิชากฎหมายในประเทศไทยที่เริ่มหันเหจากการศึกษาแบบวิชาชีพไปสู่การศึกษาตามแบบวิชาการ ซึ่งคล้ายกับการศึกษากฎหมายในมหาวิทยาลัยของประเทศแถบยุโรป และมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาในสมัยต่อมา นอกจากนี้ หลักสูตรการเรียนการสอนวิชากฎหมายที่เปลี่ยนแปลงไปในสมัยนี้เป็นแบบอย่างของหลักสูตรวิชากฎหมายที่เปิดสอนในปัจจุบันด้วย การเรียนการสอนและการสอบไล่วิชากฎหมายตั้งแต่แรกมานั้นนอกจากจะเป็นการให้การศึกษาเกี่ยวกับหลักกฎหมายแล้ว ยังเป็นการสอนเพื่อสร้างความเข้าใจในการใช้และวินิจฉัยคดีอย่างผู้พิพากษาด้วย ทั้งนี้ เพราะจุดมุ่งหมายเบื้องต้นของการก่อตั้งโรงเรียนกฎหมายคือ การสร้างนักกฎหมายเพื่อปฏิบัติหน้าที่ผู้พิพากษาในระบบการศาลแบบสมัยใหม่ที่ปฏิรูปขึ้นมา และกระทรวงยุติธรรมก็มีนโยบายที่จะรับเนติบัณฑิตทุกคนของโรงเรียนกฎหมายไว้รับราชการศาลเว้นแต่ในกรณีที่มีความประพฤติเสียหายร้ายแรง จนกระทั่งเมื่อ พ.ศ. 2460 กระทรวงยุติธรรมได้ออกประกาศว่าจะไม่รับบุคคลเข้าราชการศาลจนกว่าจะมีตำแหน่งว่าง ดังนั้น จึงมีเนติบัณฑิตส่วนหนึ่งออกไปประกอบวิชาชีพกฎหมายในสาขาอื่น ๆ แต่อย่างไรก็ตาม ก็ยังอาจจะกล่าวได้ว่า ตั้งแต่เมื่อแรกตั้งโรงเรียนกฎหมายจนถึงสมัยเป็นโรงเรียนหลวงในสังกัดกระทรวงยุติธรรมนั้น การสร้าง

นักกฎหมายของโรงเรียนกฎหมายเพื่อเข้ารับราชการเป็นผู้พิพากษายังเป็นความต้องการของกระทรวงยุติธรรมในสมัยนั้น⁴⁷

2.2.4 สมัยโรงเรียนกฎหมายภายใต้การกำกับดูแลของสภานิติศึกษา

ตามที่กล่าวไว้ข้างต้นว่าการร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของประเทศไทยนั้นใช้รูปแบบจากประเทศที่ใช้ระบบประมวลกฎหมาย (Civil Law) แต่ทว่าการเรียนการสอนในโรงเรียนกฎหมายกลับมีรูปแบบตั้งระบบคอมมอนลอว์ (Common Law) เพื่อให้การศึกษากฎหมายในประเทศไทยสอดคล้องกับประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ที่จะมีผลบังคับใช้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงประกาศให้มีการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงการจัดการศึกษาของโรงเรียนกฎหมายเสียใหม่ ซึ่งแต่เดิมเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง “สภานิติศึกษา” ขึ้นเพื่อทำหน้าที่จัดระเบียบและวางหลักสูตรของโรงเรียนกฎหมายในสังกัดกระทรวงยุติธรรมให้เข้ารูปเข้ารอยกับระบบกฎหมายของประเทศและให้อยู่ในระดับมาตรฐานเดียวกับโรงเรียนกฎหมายของต่างประเทศ⁴⁸

เมื่อแรกตั้งสภานิติศึกษานั้น เจ้าพระยาอภัยราชามาหาญยุติธรรมธร เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม เป็นนายกและมีคณะกรรมการ ได้แก่ หม่อมเจ้าเขจรจรุสฤทธิ พระยาจินดาภิรมย์ พระยาเทพวิฑูรพหุลศรุตบาทดี พระยามานวราชเสวี (ปลอด วิเชียร ณ สงขลา) และนายแอล. ดูปลาตร์ โดยมีพระยามานวราชเสวี เป็นผู้อำนวยการแผนกปกครอง และนายแอล. ดูปลาตร์ นักกฎหมายชาวฝรั่งเศส ซึ่งทำหน้าที่ที่ปรึกษากฎหมายกระทรวงยุติธรรมเป็นผู้อำนวยการแผนกวิชา ต่อมาได้กำหนดให้เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเป็นนายกสภานิติศึกษาโดยตำแหน่งและอธิบดีศาลฎีกาดำรงตำแหน่งอุปนายก

เมื่อปลายปี พ.ศ. 2467 ที่ประชุมคณะกรรมการสภานิติศึกษาได้ปรับปรุงเกี่ยวกับคุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นนักเรียนกฎหมายและหลักสูตรของโรงเรียนกฎหมายเป็นครั้งแรกสำหรับใช้ตั้งแต่ปีการศึกษา 2468 เป็นต้นไป ด้วยการออกระเบียบการโรงเรียนกฎหมายฉบับลงวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2467 เพื่อแก้ไขคุณสมบัติของผู้ที่จะสมัครเป็นนักเรียนกฎหมายว่าต่อไปจะรับเฉพาะผู้ที่สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 หรือผู้ที่สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรอื่นซึ่งเทียบเท่าไม่ต่ำกว่าชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 เท่านั้น ส่วนผู้ที่รับราชการในกระทรวงทบวงกรมต่างๆ โดยมีตำแหน่งตั้งแต่ชั้นนายเวรขึ้นไปหรือผู้ที่รับราชการในกระทรวงยุติธรรมโดยมีตำแหน่งชั้นเสมียนเอกขึ้นไปเป็นอันยกเลิก ส่วนหลักสูตรการศึกษาได้มีการเปลี่ยนแปลงโดยขยายเป็น 3 ปีการศึกษา

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 116-117

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 118-119

แบ่งเป็น 3 ภาค ๆ ละ 1 ปี กล่าวคือ นักเรียนคนใดสอบไล่ภาค 1 และภาค 2 ได้ซึ่งต้องมีการสอบปากเปล่าในภาคที่ 2 ด้วย ก็เท่ากับสอบไล่ได้ชั้นเนติบัณฑิต แต่ถ้าสอบไล่ได้ 3 ภาคบริบูรณ์ ก็จะเท่ากับสอบไล่ได้ชั้นนิติศาสตรบัณฑิต วิชาที่กำหนดให้เรียนและสอบในภาคแรก ได้แก่ วิชาธรรมศาสตร์ พงศาวดารกฎหมาย กฎหมายลักษณะอาญา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 1 และบรรพ 2 กฎหมายลักษณะฟัวเมีย มรดก และทรัพย์ ส่วนวิชาที่กำหนดให้เรียนและสอบในภาคที่ 2 ได้แก่ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 3 กฎหมายลักษณะล้มละลาย กฎหมายลักษณะพยาน กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล และวิชาที่กำหนดให้เรียนและสอบในภาคที่ 3 ได้แก่ กฎหมายพิเศษ (แล้วแต่จะกำหนดเป็นครั้งคราว) กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง เศรษฐวิทยา กฎหมายว่าด้วยการปกครองและอื่น ๆ และกฎหมายว่าด้วยการเงิน

ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2469 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว สภานิติศึกษาได้ออกระเบียบการโรงเรียนกฎหมายฉบับลงวันที่ 20 พฤษภาคม 2469 เพื่อกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะสมัครเป็นนักเรียนกฎหมายให้มีคุณวุฒิสูงขึ้น โดยจะรับเฉพาะผู้ที่สำเร็จการศึกษาชั้นมัธยมปีที่ 8 หรือผู้ที่สอบไล่ได้ประกาศนียบัตรอื่นซึ่งเทียบเท่าไม่ต่ำกว่าชั้นมัธยมปีที่ 8 อันจะเป็นการยกฐานะโรงเรียนกฎหมายขึ้นเป็นโรงเรียนระดับอุดมศึกษา ส่วนหลักสูตรการศึกษาคงเดิม หลังจากนั้นเมื่อ พ.ศ. 2473 สภานิติศึกษาได้ออกระเบียบการโรงเรียนกฎหมายฉบับลงวันที่ 31 มกราคม 2473 สำหรับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน 2474 เป็นต้นไป ซึ่งเป็นฉบับสุดท้ายของสภานิติศึกษาหรือของโรงเรียนกฎหมายในสังกัดกระทรวงยุติธรรม เพื่อเปลี่ยนแปลงหลักสูตรใหม่ กล่าวคือ หลักสูตรเนติบัณฑิตเปลี่ยนจาก 2 ปีการศึกษา มาเป็น 3 ปีการศึกษา โดยแบ่งเป็น 3 ภาค ๆ ละ 1 ปี ซึ่งเหมือนกับหลักสูตรเนติบัณฑิตของต่างประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น ฝรั่งเศส เป็นต้น โดยมีการเปลี่ยนแปลงวิชาที่เรียนและสอบจากที่เดิมเคยเป็นวิชากฎหมายอังกฤษมาเป็นการศึกษาวิชากฎหมายไทย เพื่อให้นักเรียนกฎหมายได้เรียนรู้และเข้าใจกฎหมายไทยที่ได้ปฏิรูปแล้ว รวมทั้งสามารถนำไปใช้ปฏิบัติในการทำงานได้ นอกจากนี้ ยังได้บังคับให้นักเรียนกฎหมายเลือกเรียนวิชากฎหมายอังกฤษหรือกฎหมายฝรั่งเศสวิชาใดวิชาหนึ่งด้วย อันจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายไทยกับกฎหมายของทั้งสองประเทศซึ่งมีเนื้อหาสาระอยู่ในกฎหมายไทยเป็นอันมาก โดยเฉพาะโครงสร้างระบบกฎหมายไทยอยู่ในระบบกฎหมาย ซิวิลลอว์ (Civil Law) เช่นเดียวกับกฎหมายฝรั่งเศส จึงกำหนดให้นักเรียนแจ้งการเลือกเรียนต่อผู้อำนวยการแผนกปกครองก่อนการเปิดสอนในตอนต้นปี การเลือกเรียนวิชากฎหมายใดถือเป็นเด็ดขาด เมื่อเลือกแล้วต้องเรียนวิชากฎหมายอังกฤษหรือกฎหมายฝรั่งเศสตลอดไปทั้งสามภาค แต่ถ้านักเรียนคนใดสำเร็จปริญญานิติศาสตรบัณฑิตหรือเป็นเนติบัณฑิตจากต่างประเทศซึ่งสภานิติศึกษาพิจารณาแล้วเห็นว่ามีความรู้ไม่ต่ำกว่าชั้นเนติบัณฑิตไทยนักเรียนคน

นั้นก็ไม่ต้องสอบวิชากฎหมายอังกฤษหรือกฎหมายฝรั่งเศส ยิ่งไปกว่านั้นนักเรียนที่จบปริญญานิติศาสตร์บัณฑิตหรือเป็นเนติบัณฑิตจากต่างประเทศเมื่อลงทะเบียนเรียนไม่น้อยกว่า 1 ปี สามารถเข้าสอบไล่หลายภาคในปีเดียวกันได้ ทั้งนี้ ต้องมิได้สอบตกในวิชาที่เปิดสอนในภาคที่ต่ำกว่า เพราะหากสอบตกในวิชาดังกล่าวแล้วจะไม่มี การตรวจข้อสอบในภาคที่สูงขึ้นไป วิชาที่กำหนดให้เรียนและสอบในภาคแรก ได้แก่ วิชาธรรมศาสตร์ ตำนานกฎหมาย กฎหมายปกครอง ธรรมนูญศาลยุติธรรม กฎหมายอาญา กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา กฎหมายอังกฤษ หรือกฎหมายฝรั่งเศส ส่วนวิชาที่กำหนดให้เรียนและสอบในภาคที่ 2 ได้แก่ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและหนี้ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยการประกันด้วยบุคคลและทรัพย์สิน (หมายถึง ค้ำประกัน บุริมสิทธิ จำนอง จำน่า และสิทธิยึดเหนี่ยว) ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยเอกเทศสัญญา (หมายถึง ซื้อ ขาย แลกเปลี่ยน ให้เช่าทรัพย์สิน เช่าซื้อ จ้างแรงงาน จ้างทำของ รับขน ยืม ฝากทรัพย์สิน เก็บของในคลังสินค้า ประนีประนอมยอมความ การพนันชั้นต่อ หุ่นส่วนบริษัทและสมาคม) กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง กฎหมายลักษณะพยาน กฎหมายลักษณะล้มละลาย กฎหมายอังกฤษหรือกฎหมายฝรั่งเศส และวิชาที่กำหนดให้เรียนและสอบในภาคที่ 3 ได้แก่ กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยทรัพย์สิน ครอบครัว และมรดก ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยเอกเทศสัญญา (หมายถึง ตัวแทน นายหน้า บัญชีเดินสะพัด ประกันภัย และตัวเงิน) จัดการงานนอกสั่ง กฎหมายอังกฤษหรือกฎหมายฝรั่งเศส สำหรับภาคที่ 3 ต้องมีการสอบปากเปล่าอีก 1 วัน นักเรียนจะเข้าสอบไล่ได้เพียงปีละ 1 ภาค โดยต้องมีชื่ออยู่ในทะเบียนเรียนของภาคนั้นๆ ตลอดปี

สถานิติศึกษาได้วางหลักสูตรสำหรับวิชากฎหมายอังกฤษหรือกฎหมายฝรั่งเศสไว้ในแต่ละภาค ดังนี้

สำหรับภาคแรก

กฎหมายอังกฤษ กำหนดให้เรียนธรรมนูญศาลยุติธรรม กฎหมายอาญา
กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

กฎหมายฝรั่งเศส กำหนดให้เรียนธรรมนูญศาลยุติธรรม กฎหมายอาญา
กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง และกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

สำหรับภาคที่ 2

กฎหมายอังกฤษ กำหนดให้เรียนคอมมอนลอว์ (Common Law) และเอควิตี้ (Equity)

กฎหมายฝรั่งเศส กำหนดให้เรียนกฎหมายแพ่ง

สำหรับภาคที่ 3

กฎหมายอังกฤษ กำหนดให้เรียนกฎหมายพาณิชย์

กฎหมายฝรั่งเศส กำหนดให้เรียนกฎหมายพาณิชย์

สำหรับหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตที่เปลี่ยนแปลงใหม่นั้น นักเรียนที่ต้องการเรียนในชั้นสูงขึ้นจะต้องศึกษาโดยวิธีตรวจค้นเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 2 ปี ซึ่งหมายถึง หลังจากจบชั้นเนติบัณฑิตแล้ว หากจะศึกษาต่อไปก็ต้องใช้วิธีการค้นคว้าอีกไม่ต่ำกว่า 2 ปี โดยกำหนดว่า จะต้องสอบด้วยข้อสอบอัตนัยและมีการสอบปากเปล่าในวิชากฎหมายทั่วไปรวมทั้งวิชากฎหมายอังกฤษและกฎหมายฝรั่งเศสด้วย เว้นแต่จะเป็นนักเรียนที่จบปริญญานิติศาสตรบัณฑิตหรือเป็นเนติบัณฑิตจากต่างประเทศมาแล้วก็ไม่ต้องสอบวิชากฎหมายอังกฤษและกฎหมายฝรั่งเศส นอกจากนี้ นักเรียนยังต้องเขียนและสอบวิทยานิพนธ์ทางกฎหมายตามหัวข้อที่คณะกรรมการของโรงเรียนกฎหมายอนุมัติด้วยถึงจะถือได้ว่าจบชั้นนิติศาสตรบัณฑิต

การที่สถานศึกษากำหนดให้โรงเรียนกฎหมายต้องสอนทั้งวิชากฎหมายอังกฤษและกฎหมายฝรั่งเศสนั้นมีสาเหตุประการหนึ่งมาจากการที่ประเทศไทยต้องกระทำตามข้อเสนอในหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีของทั้งสองประเทศ กล่าวคือ ตามหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับอังกฤษ พ.ศ. 2467 นั้น ประเทศไทยต้องจ้างอาจารย์สอนกฎหมายชาวอังกฤษในโรงเรียนกฎหมาย รวมทั้งต้องใช้กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของอังกฤษพิจารณาและพิพากษาคดีในกรณีที่กฎหมายไทยไม่มีบทบัญญัติบังคับไว้ สำหรับฝรั่งเศสก็เช่นเดียวกัน เนื่องจากหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับฝรั่งเศส พ.ศ. 2468 กำหนดว่าประเทศไทยต้องตั้งกรมร่างกฎหมาย รวมทั้งต้องจัดหลักสูตรและระเบียบการเรียนการสอนของโรงเรียนกฎหมายใหม่โดยให้ชาวฝรั่งเศสเป็นผู้อำนวยการโรงเรียน และต้องจ้างนักกฎหมายชาวฝรั่งเศสเพื่อทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษากฎหมายของกระทรวงยุติธรรม จึงเห็นได้ว่าโรงเรียนกฎหมายนอกจากจะมีนายแอล. ดูปลาตร์ นักกฎหมายชาวฝรั่งเศส เป็นผู้อำนวยการแผนกวิชาแล้ว ยังได้จ้างชาวฝรั่งเศสอีก 2 คน และชาวอังกฤษอีก 1 คน มาเป็นอาจารย์สอนกฎหมายด้วย สำหรับอาจารย์ชาวฝรั่งเศสอีก 2 คนนั้น ในหนังสือเรื่อง พัฒนาการการศึกษากฎหมายในประเทศไทย โดยหลวงสารนัยประสาธน์ (ธัญญา ณ สงขลา) มิได้ระบุว่าเป็นใคร แต่พอจะสันนิษฐานได้ว่าน่าจะได้แก่ นายเอกูต์ และนายโรแบร์ต แลงกาต์ (Robert Lingat) เพราะชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาสอนวิชากฎหมายในสมัยนั้นนอกจากนายแอล. ดูปลาตร์แล้วก็คงมีแต่นายเอกูต์และนายโรแบร์ต แลงกาต์เท่านั้น แต่อย่างไรก็ตาม ในส่วนของตำแหน่งผู้อำนวยการแผนกวิชา

นั้น ความจริงที่ประชุมคณะกรรมการสถานศึกษาได้มีมติว่าไม่จำเป็นต้องเป็นนักกฎหมายชาวฝรั่งเศส แต่ควรเป็นผู้มีความรู้วิชากฎหมายในระบบกฎหมายซีวิลลอว์ของประเทศในภาคพื้นยุโรป ผู้อำนวยการแผนกวิชามีอำนาจเด็ดขาดในโรงเรียนกฎหมายแต่เป็นเพียงผู้มีหน้าที่เสนอโครงการและออกความเห็นว่าจะจัดการเรียนการสอนวิชากฎหมายอย่างไร โดยนำเสนอให้ที่ประชุมคณะกรรมการสถานศึกษาพิจารณาอีกครั้งหนึ่ง เมื่อที่ประชุมพิจารณาเห็นชอบด้วยแล้วก็ให้นายกสถานศึกษาออกเป็นประกาศข้อบังคับของโรงเรียนกฎหมายต่อไป นอกจากนี้ ในส่วนของการจ้างอาจารย์ชาวอังกฤษของโรงเรียนกฎหมายนั้น นอกจากจะเป็นการปฏิบัติตามหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีแล้ว เนื่องจากได้มีข้อทักท้วงแนะนำว่าโรงเรียนกฎหมายควรจะเปิดสอนความรู้เกี่ยวกับหลักกฎหมายคอมมอนลอว์ของอังกฤษเช่นเดียวกับในประเทศญี่ปุ่นด้วย แต่ทั้งนี้วิชากฎหมายอังกฤษดังกล่าวต้องไม่ขัดหรือแย้งกับวิสัยดำเนินการของโรงเรียนกฎหมาย ดังนั้น จึงได้มีการจ้างชาวอังกฤษมาสอนกฎหมายในโรงเรียนกฎหมายด้วย

อย่างไรก็ดี แม้จะได้มีการตั้งสถานศึกษาในโรงเรียนกฎหมายขึ้นแล้ว แต่การรับสมัครนักเรียนกฎหมายนั้นเนติบัณฑิตสภายังเป็นผู้พิจารณาอยู่อย่างเดิม ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะโรงเรียนกฎหมายเป็นบ่อเกิดและที่รวมของเนติบัณฑิตทั้งหลาย หรืออาจเป็นเพราะเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเป็นทั้งนายกสถานศึกษาและสภานายกพิเศษแห่งเนติบัณฑิตยสภาด้วย แต่เมื่อรับสมัครเข้าเป็นนักเรียนกฎหมายแล้ว การปกครองดูแลเป็นหน้าที่ของผู้อำนวยการแผนกปกครองของโรงเรียนกฎหมาย สำหรับการดูแลเรื่องการเงินของโรงเรียนกฎหมายนั้น เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมได้มอบหมายให้เนติบัณฑิตยสภาเป็นผู้รับผิดชอบ แต่เดิมเจ้าหน้าที่ของสถานศึกษาและเจ้าหน้าที่ของเนติบัณฑิตยสภาทำงานอยู่ในสถานที่ทำงานเดียวกัน อันได้แก่ ตึกใหม่ที่สร้างอยู่บนที่ดินเดิมของตึกสัสตินั้นเอง ต่อมาในเดือนพฤษภาคม 2469 โรงเรียนกฎหมาย สถานศึกษา และเนติบัณฑิตยสภาได้ย้ายไปอยู่ที่ห้างแบทแมนเก่าซึ่งเป็นตึก 3 ชั้นขนาดใหญ่ตั้งอยู่ที่เชิงสะพานผ่านพิภพลีลา ด้วยการเช่าจากพระคลังข้างที่ เนื่องจากห้างแบทแมนได้เลิกกิจการ

ในตอนต้นของการกำกับดูแลโรงเรียนกฎหมายโดยสถานศึกษานั้น ระเบียบการสอบไล่วิชากฎหมายชั้นเนติบัณฑิตคงปฏิบัติตามแบบแผนเดิมที่พระเจ้าฟ้าง้าว กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงวางไว้ แต่ต่อมาภายหลัง ตั้งแต่วันที่ 16 มีนาคม 2471 ที่ประชุมคณะกรรมการสถานศึกษาได้ตกลงว่า เพื่อมิให้เป็นภาระซ้ำ จึงกำหนดว่าในการประชุมออกข้อสอบไล่ให้อาจารย์ผู้สอนออกข้อสอบจำนวน 2 เท่าของจำนวนที่ต้องการ โดยเสนอมาก่อนกำหนด 2 วัน แล้วให้ตั้งคณะกรรมการ อันได้แก่ แม่กอง ครูผู้สอน และผู้อำนวยการแผนกวิชาตรวจคัดเลือกก่อนชั้นหนึ่ง แล้วค่อยนำเสนอที่ประชุมใหญ่ของคณะกรรมการสอบไล่ แต่กรรมการสอบไล่คนใดประสงค์จะออกข้อสอบเพิ่มเติม ก็ให้นำเสนอก่อนกำหนด 2 วัน เช่นเดียวกัน นอกจากนี้ เดิมคะแนนที่จะสอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิตแบ่งเป็น 2 ชั้น แต่ต่อมาตั้งแต่

พ.ศ. 2475 ที่ประชุมคณะกรรมการสภานิติศึกษาได้กำหนดให้คะแนนสอบไล่แบ่งเป็น 3 ชั้น กล่าวคือ ถ้าได้คะแนนสอบข้อเขียนรวมกันถึงร้อยละ 75 ขึ้นไป เท่ากับสอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิต ชั้นที่ 1 แต่ถ้าได้คะแนนสอบไล่ตั้งแต่ร้อยละ 65 ก็ได้เป็นเนติบัณฑิต ชั้นที่ 2 และถ้าสอบไล่ได้คะแนนตั้งแต่ร้อยละ 50 ก็เท่ากับได้เป็นเนติบัณฑิต ชั้นที่ 3

จากที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า การจัดการศึกษาในโรงเรียนกฎหมายเสียใหม่โดยสภานิติศึกษาก่อให้เกิดการปรับปรุงหลักสูตรรวมทั้งวิชาที่เรียนและสอบจากที่เคยเป็นวิชากฎหมายอังกฤษตามที่สอนเมื่อแรกตั้งโรงเรียนกฎหมายมาเป็นการเรียนการสอนกฎหมายไทย เช่น กฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. 127 ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เป็นต้น เพื่อให้นักเรียนกฎหมายได้เรียนรู้และเข้าใจหลักกฎหมายไทยที่ชำระขึ้นใหม่และสามารถนำไปปฏิบัติงานในวิชาชีพกฎหมายได้ เพราะขณะนั้นการปฏิรูประบบกฎหมายไทยซึ่งมีการร่างประมวลกฎหมายหลายฉบับ โดยคณะกรรมการร่างประมวลกฎหมายและต่อมาโดยกรมร่างกฎหมายได้เข้าสู่เขารอยแล้ว จึงสมควรให้นักเรียนกฎหมายได้ศึกษาหาความรู้จากกฎหมายของประเทศไทยได้แล้ว จึงกล่าวได้ว่าการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาในโรงเรียนกฎหมายโดยสภานิติศึกษานั้นเป็นการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับระบบกฎหมายของประเทศไทยในขณะนั้น แต่ได้มีการบังคับให้เลือกเรียนวิชาภาษาอังกฤษหรือกฎหมายฝรั่งเศสด้วย ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างมากในการศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายของทั้งสองประเทศกับประมวลกฎหมายของไทย ทั้งนี้เพราะโครงสร้างของระบบกฎหมายไทยอยู่ในระบบกฎหมายซีวิลลอว์เช่นเดียวกับระบบกฎหมายฝรั่งเศส รวมทั้งกฎหมายอังกฤษและกฎหมายฝรั่งเศสมีเนื้อหาสาระอยู่ในหลักกฎหมายไทยเป็นอันมาก นอกจากนี้ สภานิติศึกษาได้กำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะสมัครเป็นนักเรียนกฎหมายเสียใหม่โดยให้มีคุณวุฒิสูงขึ้น กล่าวคือ ต้องเป็นผู้สำเร็จชั้นมัธยมปีที่ 8 หรือเตรียมอุดมศึกษาขึ้นไป เพื่อเป็นการยกฐานะโรงเรียนกฎหมายขึ้นเป็นโรงเรียนระดับอุดมศึกษา และภายหลังได้มีการขยายหลักสูตรจนถึงระดับปริญญาตรีอีกด้วย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลต่อการปรับปรุงและยกฐานะขึ้นเป็นคณะนิติศาสตร์ในมหาวิทยาลัยของสมัยต่อ ๆ มา⁴⁹

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 122-127

บทที่ 3

ระบบการศึกษากฎหมายและ ระบบการศึกษาเพื่อประกอบวิชาชีพทางกฎหมายในปัจจุบัน

นับตั้งแต่มีการตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นในประเทศไทย อันเป็นผลมาจากการปฏิรูปกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อผลิตบุคลากรทางด้านกฎหมายตามวัตถุประสงค์ในการพัฒนาระบบกฎหมายของประเทศไทยให้ทันสมัยทัดเทียมอารยประเทศและเพื่อให้มีนานาประเทศตะวันตกยอมรับการดำเนินงานของการศาลไทย จวบจนถึงปัจจุบันการศึกษากฎหมายของประเทศไทยก็ได้พัฒนาก้าวหน้ามาสู่ยุคของการจัดตั้งเป็นคณะนิติศาสตร์อันเป็นคณะวิชาในมหาวิทยาลัย โดยเริ่มที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยภายใต้ชื่อเรียกว่า คณะนิติศาสตร์และรัฐศาสตร์เป็นแห่งแรกและต่อมาได้ขยายไปสู่มหาวิทยาลัยของรัฐแห่งอื่น มหาวิทยาลัยเอกชน ตลอดจนสถาบันราชภัฏต่าง ๆ

3.1 โครงสร้างระบบการศึกษากฎหมายและระบบการศึกษา เพื่อประกอบวิชาชีพทางกฎหมายในประเทศไทย

ปัจจุบันแม้สถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ จะผลิตบัณฑิตทางนิติศาสตร์เป็นจำนวนมาก แต่ถ้าบัณฑิตเหล่านี้ประสงค์จะเข้าสู่วิชาชีพทางกฎหมายเช่น ผู้พิพากษา อัยการหรือทนายความ บัณฑิตเหล่านี้จะต้องผ่านการอบรมจากองค์การวิชาชีพหลักสององค์กรได้แก่ สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาและสำนักอบรมวิชาว่าความ สภาทนายความ

โดยผู้ที่ประสงค์จะเป็นผู้พิพากษาหรืออัยการจะต้องสอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิตไทยเสียก่อนจึงจะมีคุณสมบัติที่ไปสอบคัดเลือกเป็นผู้พิพากษาหรืออัยการในลำดับต่อมา

ส่วนผู้ที่ประสงค์จะเป็นทนายความก็ต้องผ่านการอบรมและการสอบตามหลักสูตรของสภาทนายความเสียก่อน เมื่อได้รับใบอนุญาตว่าความแล้วจึงจะมีสิทธิประกอบอาชีพทนายความ

จากสภาพดังกล่าวทำให้เห็นได้ว่ามีสถาบันหลักอย่างน้อยสามแห่งเข้ามาเกี่ยวข้องในกระบวนการผลิตนักกฎหมายตั้งแต่ต้นจนกระทั่งสิ้นสุดกระบวนการได้แก่ มหาวิทยาลัย สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา และสำนักอบรมวิชาว่าความ สภาทนายความ

ในการวิจัยส่วนนี้จึงจำเป็นต้องศึกษาระบบการศึกษากฎหมายของทั้งสามสถาบันคือ

3.1.1 ระบบการศึกษากฎหมาย : ระดับปริญญาตรี

3.1.2 ระบบการศึกษากฎหมายเพื่อประกอบวิชาชีพกฎหมาย : หลักสูตรสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา

3.1.3 ระบบการศึกษากฎหมายเพื่อประกอบวิชาชีพทางกฎหมาย : หลักสูตรสำนักอบรมวิชาว่าความ สภานายความ

3.1.1 ระบบการศึกษากฎหมาย : ระดับปริญญาตรี

การจัดการศึกษากฎหมายระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยสำหรับการวิจัยนี้อาจยกตัวอย่างหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตในมหาวิทยาลัย 5 แห่ง ได้แก่

- 1) หลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มีรูปแบบดังนี้⁵⁰
  1. จำนวนหน่วยกิตรวมตลอดหลักสูตร 135 หน่วยกิต
  2. โครงสร้างหลักสูตรแยกเป็น
    - 2.1 หมวดวิชาศึกษาทั่วไป 30 หน่วยกิต
    - 2.2 หมวดวิชาเฉพาะ
      - กลุ่มวิชาพื้นฐานทางนิติศาสตร์ (บังคับ) 71 หน่วยกิต
      - กลุ่มวิชาเฉพาะสาขา (บังคับเลือก) 18 หน่วยกิต
    - 2.3 หมวดวิชาเลือกเสรี/เลือก 16 หน่วยกิต
  - รวมทั้งสิ้น 135 หน่วยกิต
  3. รายวิชาตามแผนการศึกษานิติศาสตรบัณฑิต มีดังนี้

ชั้นปีที่ 1 ภาคการศึกษาต้น

1. วิชาโครงการศึกษาทั่วไป (1 วิชา)
2. FEI
  - ภาษาฝรั่งเศสสำหรับนิติศาสตร์ 1
3. นิติตรรกศาสตร์
  - ประวัติศาสตร์กฎหมาย
4. หลักพื้นฐานแห่งกฎหมาย
5. กฎหมายอาญาหลักทั่วไป
6. หลักทั่วไปเกี่ยวกับกฎหมายมหาชน

⁵⁰ จาก www.md.chula.ac.th

ชั้นปีที่ 1 ภาคการศึกษาปลาย

1. โครงการศึกษาทั่วไป (1 วิชา)
2. FE II
ภาษาฝรั่งเศสสำหรับนิติศาสตร์ 2
3. มุลหนี 1
4. กฎหมายลักษณะทรัพย์สิน
5. กฎหมายลักษณะบุคคลและครอบครัว
6. กฎหมายกับสังคม

ชั้นปีที่ 2 ภาคการศึกษาต้น

1. โครงการศึกษาทั่วไป (1 วิชา)
2. EAP I
ภาษาฝรั่งเศสสำหรับนิติศาสตร์ 3
3. เศรษฐศาสตร์สำหรับนักกฎหมาย
การบัญชีสำหรับนักกฎหมาย
4. กฎหมายลักษณะมรดก
5. กฎหมายว่าด้วยผลแห่งหนี้
6. กฎหมายเอกเทศสัญญาสำคัญ 1
7. มุลหนี 2

ชั้นปีที่ 2 ภาคการศึกษาปลาย

1. โครงการศึกษาทั่วไป (1 วิชา)
2. EAP II
ภาษาฝรั่งเศสสำหรับนิติศาสตร์ 4
3. กฎหมายว่าด้วยกู้ยืมและหลักประกัน
4. กฎหมายเอกเทศสัญญาสำคัญ 2
5. กฎหมายอาญาภาคความผิด
6. กระบวนการยุติธรรมและระบบศาลไทย
7. กฎหมายรัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง

ชั้นปีที่ 3 ภาคการศึกษาต้น

1. กฎหมายเกี่ยวกับองค์กรทางธุรกิจ
2. กฎหมายตราสารเปลี่ยนมือ
3. กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง
4. กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา
5. กฎหมายปกครอง
6. กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง

ชั้นปีที่ 3 ภาคการศึกษาปลาย

วิชาบังคับ

1. กฎหมายภาษีอากร
2. กฎหมายลักษณะพยาน
3. กฎหมายแรงงาน
4. กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล

ก. สาขาวิชากฎหมายแพ่งและอาญา (บังคับเลือก เลือก 3 วิชา)

1. กฎหมายประกันภัย
2. กฎหมายเกี่ยวกับการกระทำผิดของเด็ก
3. กฎหมายล้มละลาย

ข. สาขาวิชากฎหมายธุรกิจ (บังคับเลือก เลือก 3 วิชา)

1. การบัญชีสำหรับนักกฎหมาย
2. กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา
3. กฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค
4. กฎหมายการค้าระหว่างประเทศ

ค. สาขาวิชากฎหมายมหาชน (บังคับเลือก เลือก 3 วิชา)

1. กฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญ 1
2. ศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง
3. กฎหมายการคลัง
4. กฎหมายว่าด้วยวิธีปฏิบัติราชการของเจ้าหน้าที่

5. กฎหมายสิ่งแวดล้อม

ง. สาขาวิชากฎหมายระหว่างประเทศ (บังคับเลือก เลือก 3 วิชา)

1. กฎหมายอาญาระหว่างประเทศ
2. กฎหมายองค์การระหว่างประเทศ
3. กฎหมายสิทธิมนุษยชน

วิชาเลือกเสรี

1. นิติเวชศาสตร์
2. กฎหมายศุลกากร
3. กฎหมายข้อมูลข่าวสารและสิทธิส่วนบุคคล

ชั้นปีที่ 4 ภาคการศึกษาต้น

ก. สาขาวิชากฎหมายแพ่งและอาญา (บังคับเลือก เลือก 3 วิชา)

1. กฎหมายแพ่งและอาญาภาคภาษาอังกฤษ
2. สัมมนากฎหมายแพ่ง
3. สัมมนากฎหมายอาญา
4. กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งภาคบังคับคดี

ข. สาขาวิชากฎหมายธุรกิจ (บังคับเลือก เลือก 3 วิชา)

1. กฎหมายธุรกิจภาคภาษาอังกฤษ
2. กฎหมายหลักทรัพย์
3. การเจรจาต่อรองและการร่างสัญญา
4. กฎหมายธุรกิจระหว่างประเทศ

ค. สาขาวิชากฎหมายมหาชน (บังคับเลือก เลือก 3 วิชา)

1. กฎหมายมหาชนภาคภาษาต่างประเทศ
2. สัญญาของรัฐ
3. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายมหาชนทางเศรษฐกิจ
4. สัมมนากฎหมายปกครอง

ง. สาขาวิชากฎหมายระหว่างประเทศ (บังคับเลือก เลือก 3 วิชา)

1. กฎหมายระหว่างประเทศภาคภาษาอังกฤษ
2. กฎหมายสิ่งแวดล้อมระหว่างประเทศ
3. กฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศ
4. กฎหมายเศรษฐกิจระหว่างประเทศ 1

วิชาเลือกเสรี

1. อาชญวิทยา
2. กฎหมายการระงับข้อพิพาทนอกศาล
3. การสืบสวนและสอบสวนคดีอาญา
4. กฎหมายแร่และปิโตรเลียม
5. กฎหมายภาษีการบริโภค
6. สัมมนากฎหมายแรงงานและประกันสังคม
7. กฎหมายอุตสาหกรรม
8. กฎหมายการบริหารงานบุคคลของรัฐ
9. กฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญ 2
10. หลักการภาษีระหว่างประเทศ
11. กฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยอากาศ

ชั้นปีที่ 4 ภาคการศึกษาปลาย

วิชาบังคับ

1. นิติปรัชญา

ก. สาขาวิชากฎหมายแพ่งและอาญา (บังคับเลือก เลือก 3 วิชา)

1. อาชญากรรมทางธุรกิจ
2. สัมมนากฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง
3. สัมมนากฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา
4. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายเปรียบเทียบ

ข. สาขาวิชากฎหมายธุรกิจ (บังคับเลือก เลือก 3 วิชา)

1. กฎหมายป้องกันการผูกขาด

2. สัมมนากฎหมายธุรกิจ
3. กฎหมายธนาคาร
4. สัญญาระหว่างประเทศ

ค. สาขาวิชากฎหมายมหาชน (บังคับเลือก เลือก 3 วิชา)

1. สัมมนากฎหมายกับปัญหาสังคม
2. สัมมนาการร่างกฎหมายและกระบวนการนิติบัญญัติ
3. สัมมนากฎหมายรัฐธรรมนูญ

ง. สาขาวิชากฎหมายระหว่างประเทศ (บังคับเลือก เลือก 3 วิชา)

1. กฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยทะเล
2. กฎหมายสหภาพยุโรป
3. สัมมนากฎหมายระหว่างประเทศ
4. กฎหมายเศรษฐกิจระหว่างประเทศ 2
5. กฎหมายระหว่างประเทศกับการพัฒนา

วิชาเลือกเสรี

1. กฎหมายตราสารอนุพันธ์
2. กฎหมายเกี่ยวกับการจัดโครงสร้างการลงทุนและการเงิน
3. การว่าความและศาลจำลอง
4. กฎหมายเกี่ยวกับการจัดการที่ดิน
5. สัมมนากฎหมายภาษีอากร
6. สัมมนากฎหมายและคอมพิวเตอร์
7. กฎหมายเกี่ยวกับการบริการสาธารณะและรัฐวิสาหกิจ
8. กฎหมายพาณิชย์นาวี
9. อนุญาโตตุลาการทางการค้าระหว่างประเทศ
10. กฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยทรัพยากรธรรมชาติ
11. กฎหมายการตลาด

2) หลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีรูปแบบดังนี้⁵¹
 นักศึกษาจะต้องจดทะเบียนศึกษารายวิชารวมไม่น้อยกว่า 146 หน่วยกิต
 (นักศึกษาภาคบัณฑิตเรียน 92 หน่วยเฉพาะวิชาเฉพาะด้าน) โดยได้ศึกษาจากรายวิชาต่างๆ ครบ
 ตามโครงสร้างองค์ประกอบและข้อกำหนดหลักสูตร ดังนี้

- 2.1 วิชาพื้นฐานทั่วไป 30 หน่วยกิต
- 2.2 วิชาเฉพาะ 92 หน่วยกิต
- 2.3 วิชาเลือกเสรี 24 หน่วยหรือหน่วยกิต

2.1 วิชาพื้นฐานทั่วไป 30 หน่วยกิต

เพื่อให้ศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีความรู้ มีทัศนคติกว้างขวาง
 รอบตัว สามารถเข้าใจถึงสถานภาพของตัวบุคคลที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมทาง
 ธรรมชาติ สภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมให้นักศึกษาสามารถตระหนักถึงความสัมพันธ์
 เกี่ยวโยงของวิทยาการทั้งหลายทั้งในสาขาวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และภาษา
 ทั้งนี้เพื่อให้เป็นปัจจัยเสริมสร้างทางปัญญา ความคิด คุณธรรม วิจารณ์ญาณส่วนบุคคล อันจะเป็น
 คุณประโยชน์แก่นักศึกษาทั้งในด้านของการศึกษาในระดับสูงขึ้นไปและในด้านการนำไป
 ประยุกต์ใช้กับการดำรงชีวิตให้มีคุณภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น การศึกษาจะต้องศึกษาวิชา
 ต่างๆ ในหลักสูตรพื้นฐานทั่วไป ซึ่งได้ปรับปรุงขึ้นใหม่สำหรับปีการศึกษา 2540 เป็นต้นไป โดยมี
 โครงสร้างที่แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ

ส่วนที่ 1 เป็นหลักสูตรของมหาวิทยาลัยที่กำหนดให้นักศึกษาทุกคนต้องเรียนจำนวน
 21 หน่วยกิต ดังต่อไปนี้

หมวดมนุษยศาสตร์ บัณฑิต 1 วิชา (3 หน่วยกิต)

มธ. 110 สหวิทยาการมนุษยศาสตร์

3 หน่วยกิต

หมวดสังคมศาสตร์ บัณฑิต 1 วิชา (3 หน่วยกิต)

มธ. 120 สหวิทยาการสังคมศาสตร์

3 หน่วยกิต

⁵¹ จาก www.law.tu.ac.th

หมวดวิทยาศาสตร์กับคณิตศาสตร์หรือคอมพิวเตอร์ 2 วิชา (6 หน่วยกิต)

บังคับ 1 วิชา คือ

มธ. 130 สหวิทยาการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี 3 หน่วยกิต

เลือก 1 วิชา (3 หน่วยกิต) จาก

มธ. 151 คณิตศาสตร์ทั่วไประดับมหาวิทยาลัย 3 หน่วยกิต

มธ. 152 ความรู้พื้นฐานทางคณิตศาสตร์ 3 หน่วยกิต

มธ. 153 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ 3 หน่วยกิต

หมวดภาษา 3 วิชา (9 หน่วยกิต)

มธ. 130 สหวิทยาการวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี 3 หน่วยกิต

ภาษาไทยบังคับ 1 วิชา

ท. 161 การใช้ภาษาไทย 1 3 หน่วยกิต

ภาษาต่างประเทศ ให้เลือกเรียน 1 ภาษา 2 วิชา (6 หน่วยกิต)

ภาษาที่ให้เลือกศึกษาคือ ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส ภาษาเยอรมัน ภาษาญี่ปุ่น ภาษารัสเซีย และภาษาจีน

ส่วนที่ 2 เป็นหลักสูตรพื้นฐานอันเป็นส่วนคณะนิติศาสตร์กำหนดให้นักศึกษาลงทะเบียนเรียนจำนวน 9 หน่วยกิต โดยจะให้นักศึกษาเลือกลงทะเบียนศึกษา 3 วิชา จากรายวิชาดังต่อไปนี้

น. 150 สิทธิขั้นพื้นฐาน 3 หน่วยกิต

พบ. 291 ธุรกิจเบื้องต้น 3 หน่วยกิต

มธ. 111 อารยธรรมไทย 3 หน่วยกิต

มธ. 112 อารยธรรมโลก 3 หน่วยกิต

มธ. 113 ความรู้พื้นฐานทางปรัชญาและศาสนา 3 หน่วยกิต

มธ. 121 มนุษย์กับสังคม 3 หน่วยกิต

มธ. 124 สังคมกับเศรษฐกิจ 3 หน่วยกิต

2.2 วิชาเฉพาะ 92 หน่วย

นักศึกษาต้องศึกษารายวิชารวม 33 วิชา ดังต่อไปนี้

	จำนวนหน่วยกิต
น. 100 กฎหมายแพ่ง : หลักทั่วไป	4 หน่วย
น. 101 กฎหมายลักษณะนิติกรรมและสัญญา	3 หน่วย
น. 200 กฎหมายลักษณะหนี้ : หลักทั่วไป	4 หน่วย
น. 201 กฎหมายลักษณะละเมิด จัดการงานนอกสั่ง ลากมิควรถัด	3 หน่วย
น. 202 กฎหมายลักษณะทรัพย์และที่ดิน	4 หน่วย
น. 210 กฎหมายอาญา : ภาคทั่วไป	4 หน่วย
น. 211 กฎหมายอาญา : ภาคความผิด	4 หน่วย
น. 230 เอกเทศสัญญา 1	3 หน่วย
น. 231 เอกเทศสัญญา 2	3 หน่วย
น. 232 กฎหมายลักษณะประกันด้วยบุคคลและทรัพย์	2 หน่วย
น. 250 กฎหมายมหาชนเบื้องต้น	2 หน่วย
น. 251 กฎหมายรัฐธรรมนูญ	3 หน่วย
น. 300 กฎหมายลักษณะครอบครัว	3 หน่วย
น. 301 กฎหมายลักษณะมรดก	3 หน่วย
น. 330 กฎหมายลักษณะหุ้นส่วน-บริษัท	3 หน่วย
น. 331 กฎหมายลักษณะตัวเงิน	3 หน่วย
น. 332 กฎหมายลักษณะประกันภัย	2 หน่วย
น. 350 กฎหมายปกครอง 1	2 หน่วย
น. 351 กฎหมายปกครอง 2	2 หน่วย
น. 380 พระธรรมนูญศาลยุติธรรมและระบบตุลาการ	1 หน่วย
น. 381 กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง	4 หน่วย
น. 382 กฎหมายลักษณะพยาน	3 หน่วย
*น. 383 กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง-ภาคบังคับคดี	3 หน่วย
*น. 384 กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา	3 หน่วย
น. 390 กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง 1	2 หน่วย
น. 450 กฎหมายแรงงาน	3 หน่วย
น. 451 กฎหมายการคลังและการภาษีอากร	3 หน่วย
น. 460 นิติปรัชญา 1	3 หน่วย

น. 461 หลักวิชาชีพนักกฎหมาย	2 หน่วย
น. 462 ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย	2 หน่วย
น. 480 กฎหมายลักษณะล้มละลาย	2 หน่วย
น. 490 กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง 2	2 หน่วย
น. 491 กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล	2 หน่วย
*เป็นวิชาที่มีเงื่อนไขในการจดทะเบียน	

2.3 วิชาเลือกเสรี 24 หน่วยหรือหน่วยกิต

นักศึกษาอาจเลือกศึกษาวิชาใดก็ได้ที่เปิดสอนใน

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นวิชาเลือกเสรีไม่น้อยกว่า 24 หน่วยหรือหน่วยกิต และให้หมายรวมถึงวิชาพื้นฐานทั่วไปหมวดภาษาต่างประเทศด้วย ทั้งตามข้อกำหนดของคณะนิติศาสตร์

วิชากฎหมายที่เปิดสอนในคณะนิติศาสตร์ โดยเฉพาะที่เป็นวิชาเลือกเป็นลักษณะเด่นของหลักสูตรมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่จะสนองความต้องการของผู้เข้ามาศึกษาคณะนิติศาสตร์ ที่ต้องการจะมีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษ ในด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะลงไป และสนองความต้องการของหน่วยงานต่าง ๆ ที่ต้องการรับผู้ที่มีความรู้ทางกฎหมายเฉพาะด้านนั้น ๆ เข้าทำงานได้ทันทีเมื่อสำเร็จการศึกษา วิชาเลือกทางกฎหมายตามหลักสูตรปัจจุบันยังได้รับการพัฒนาปรับปรุงให้มีความหลากหลายเพื่อสนองความต้องการต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจและการระหว่างประเทศ โดยเฉพาะการขยายตัวในทางธุรกิจระหว่างประเทศที่มีอย่างต่อเนื่องและกว้างขวาง ดังจะเห็นได้จากจำนวนวิชาเลือกของสาขานิติศาสตร์ มี 93 วิชาที่เน้นไปในด้านต่างกัน

ทั้งนี้ การเลือกเรียนวิชาเลือกนั้น คณะส่งเสริมให้นักศึกษาเลือกเรียนอย่างมีระบบ คือ ถ้าต้องการมีความเชี่ยวชาญด้านใดโดยเฉพาะ ควรจะวางแผนเลือกเรียนวิชาเลือกของภาควิชา นั้น ๆ

หมายเหตุ เนื่องจากในโครงสร้างหลักสูตรมิได้กำหนดวิชาใดไว้เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของหลักสูตร แต่หากนักศึกษาไปเลือกเรียนวิชาใด ๆ แล้วได้ครบโครงสร้าง และข้อกำหนดของวิชาโทของสาขาใดก็ตาม นักศึกษามีสิทธิได้รับวิชาโทในสาขานั้น

โครงการศึกษาวิชาเลือกของภาควิชาต่าง ๆ

(1) วิชาเลือกภาควิชากฎหมายแพ่ง

น. 266 ระบบกฎหมายอังกฤษและอเมริกันเบื้องต้น	3 หน่วย
น. 267 กฎหมายโรมันเบื้องต้น	3 หน่วย

น. 366 การใช้และการตีความกฎหมาย	3 หน่วย
*น. 406 สัมมนากฎหมายแพ่ง	2 หน่วย
*น. 407 กฎหมายแพ่งเปรียบเทียบ	3 หน่วย
*น. 466 นิติปรัชญา 2	2 หน่วย

(2) วิชาเลือกภาควิชากฎหมายอาญาและอาชญาวิทยา

*น. 316 สัมมนากฎหมายอาญา	2 หน่วย
น. 317 กฎหมายเกี่ยวกับคดีเด็กและเยาวชน	2 หน่วย
*น. 318 กฎหมายอาญาเปรียบเทียบ	3 หน่วย
น. 319 กฎหมายการแพทย์และนิติเวชศาสตร์	3 หน่วย
น. 326 ระบบความยุติธรรมทางอาญา	3 หน่วย
น. 327 อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา	3 หน่วย
*น. 328 กฎหมายทหาร	2 หน่วย
น. 366 การใช้และการตีความกฎหมาย	3 หน่วย
*น. 396 สิทธิมนุษยชน	3 หน่วย

(3) วิชาเลือกภาควิชากฎหมายพาณิชย์และธุรกิจ

น. 236 เอกเทศสัญญา 3	3 หน่วย
น. 238 กฎหมายควบคุมการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ	3 หน่วย
*น. 246 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญา	3 หน่วย
*น. 335 ทรัพย์สินทางปัญญา	3 หน่วย
น. 336 กฎหมายภาษีอากร 1	3 หน่วย
*น. 337 กฎหมายภาษีอากร 2	3 หน่วย
น. 338 หลักการบัญชีสำหรับนักกฎหมาย	3 หน่วย
*น. 339 กฎหมายเกี่ยวกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์	3 หน่วย
*น. 346 หลักกฎหมายธุรกิจเปรียบเทียบ	3 หน่วย
น. 347 กฎหมายศุลกากร	3 หน่วย
น. 348 กฎหมายพาณิชย์นาวี	3 หน่วย
*น. 349 กฎหมายเกี่ยวกับสถาบันการเงิน	3 หน่วย
น. 436 หลักกฎหมายธุรกิจระหว่างประเทศ	3 หน่วย
*น. 347 กฎหมายเกี่ยวกับการลงทุน	2 หน่วย

น. 438	วิธีการระงับข้อพิพาททางธุรกิจและอนุญาโตตุลาการ	3 หน่วย
*น. 439	กฎหมายเกี่ยวกับการเงินในการประกอบธุรกิจระหว่างประเทศ	3 หน่วย
*น. 446	สัมมนากฎหมายพาณิชย์นาวี	3 หน่วย
*น. 447	ปัญหาในกฎหมายธุรกิจ	3 หน่วย
น. 448	สัมมนาทรัพย์สินทางปัญญา	2 หน่วย
น. 450	กฎหมายเกี่ยวกับอุตสาหกรรม	2 หน่วย

(4) วิชาเลือกภาควิชากฎหมายมหาชน

*น. 256	กฎหมายมหาชนทางเศรษฐกิจเบื้องต้น	3 หน่วย
น. 257	ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายสวัสดิการ	3 หน่วย
น. 258	ศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครองเปรียบเทียบ	3 หน่วย
น. 268	กฎหมายอิสลาม	3 หน่วย
น. 336	กฎหมายภาษีอากร 1	3 หน่วย
น. 347	กฎหมายศุลกากร	3 หน่วย
น. 353	ศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน	2 หน่วย
น. 354	กฎหมายเกี่ยวกับพรรคการเมืองและการเลือกตั้ง	2 หน่วย
*น. 355	สัมมนากฎหมายมหาชน	2 หน่วย
*น. 356	กฎหมายรัฐสภา	2 หน่วย
*น. 357	กฎหมายว่าด้วยการปกครองท้องถิ่น	3 หน่วย
น. 358	กฎหมายเกี่ยวกับการเกษตร	2 หน่วย
*น. 359	กฎหมายรัฐธรรมนูญเปรียบเทียบ	3 หน่วย
น. 366	การใช้และการตีความกฎหมาย	3 หน่วย
น. 452	กฎหมายการคลังและการภาษีอากร 2	3 หน่วย
น. 453	กฎหมายควบคุมการใช้ที่ดิน	2 หน่วย
น. 454	กฎหมายปกครองเปรียบเทียบ	3 หน่วย
น. 455	กฎหมายอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	3 หน่วย
*น. 456	กฎหมายประกันสังคม	3 หน่วย
*น. 457	กฎหมายแรงงาน 2	2 หน่วย
*น. 458	ปัญหาในกฎหมายแรงงาน	2 หน่วย
น. 459	กฎหมายเกี่ยวกับอุตสาหกรรม	2 หน่วย

(5) วิชาเลือกภาควิชานิติศึกษา

น. 263	ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับระบบกฎหมายฝรั่งเศส	3 หน่วย
น. 264	เสริมทักษะการใช้ศัพท์กฎหมายฝรั่งเศส	3 หน่วย
น. 265	เสริมทักษะการใช้ศัพท์กฎหมายอังกฤษ	3 หน่วย
น. 266	ระบบกฎหมายอังกฤษและอเมริกันเบื้องต้น	3 หน่วย
น. 267	กฎหมายโรมันเบื้องต้น	3 หน่วย
น. 268	กฎหมายอิสลาม	3 หน่วย
น. 273	ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับระบบกฎหมายเยอรมัน	3 หน่วย
น. 274	เสริมทักษะการใช้ศัพท์กฎหมายเยอรมัน	3 หน่วย
น. 275	ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายญี่ปุ่น	3 หน่วย
น. 276	เสริมทักษะการใช้ศัพท์กฎหมายญี่ปุ่น	3 หน่วย
น. 277	สัมมนากฎหมายและนโยบายของรัฐเกี่ยวกับสตรี	3 หน่วย
น. 278	สัมมนากฎหมายและนโยบายของรัฐเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน	3 หน่วย
น. 279	สัมมนากฎหมายและนโยบายของรัฐเกี่ยวกับคนพิการ	3 หน่วย
*น. 363	กฎหมายเกี่ยวกับเทคโนโลยีสารสนเทศ	3 หน่วย
*น. 365	สัมมนานิติศึกษาทางสังคม ประวัติศาสตร์และปรัชญา	3 หน่วย
น. 366	การใช้และการตีความกฎหมาย	3 หน่วย
น. 367	ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายในกลุ่มประเทศเอเชียอาคเนย์	3 หน่วย
*น. 368	ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับระบบกฎหมายไทย	3 หน่วย
*น. 466	นิติปรัชญา 2	2 หน่วย

(6) วิชาเลือกภาควิชากฎหมายวิธีสบัญญัติ

*น. 316	สัมมนากฎหมายอาญา	2 หน่วย
*น. 319	กฎหมายการแพทย์และนิติเวชศาสตร์	3 หน่วย
น. 336	กฎหมายภาษีอากร 1	3 หน่วย

3) หลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตมหาวิทยาลัยรามคำแหง⁵²

หลักสูตรปริญญาบัณฑิตศาสตรบัณฑิต

หมวดวิชาศึกษาทั่วไป	31 หน่วยกิต
หมวดวิชาเฉพาะ	105 หน่วยกิต

⁵² ดู www.law.ru.ac.th และระเบียบการสมัครเข้าเป็นนักศึกษา ม.ร. ปีการศึกษา 2547

- กลุ่มวิชาบังคับ	93 หน่วยกิต
- กลุ่มวิชาเลือก	12 หน่วยกิต
หมวดวิชาเลือกเสรี	9 หน่วยกิต
รวม	145 หน่วยกิต

1. หมวดวิชาศึกษาทั่วไป 31 หน่วยกิต ประกอบด้วยวิชาใน 5 กลุ่มต่อไปนี้

RU 100 ความรู้คู่คุณธรรม Knowledge and Morality (บังคับไม่นับหน่วยกิต)

1.1 กลุ่มวิชามนุษยศาสตร์

IS 103 การใช้ห้องสมุด Using the Library (LB 103)

เลือก 2 กระบวนวิชา 6 หน่วยกิต จากกระบวนวิชาต่อไปนี้

PC 103 จิตวิทยาทั่วไป

PY 100 หลักการดำรงชีวิตในสังคม

PY 101 วัฒนธรรมและศาสนา

PY 103 ปรัชญาเบื้องต้น

PY 105 ตรรกวิทยาเบื้องต้น

PY 107 หลักการใช้เหตุผล

HI 101 อารยธรรมตะวันตก

HI 102 อารยธรรมตะวันออก

HI 103 อารยธรรมโลก

HI 121 พื้นฐานวัฒนธรรมไทย

1.2 กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์

เลือก 2 กระบวนวิชา 6 หน่วยกิต จากกระบวนวิชาต่อไปนี้

EC 103 เศรษฐศาสตร์ทั่วไป

PS 103 รัฐศาสตร์ทั่วไป

SO 103 สังคมวิทยาและมานุษยวิทยาเบื้องต้น

SO 233 การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

SO 477 สังคมวิทยาการเมือง

1.3 กลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์

เลือก 2 ภาควิชา 6 หน่วยกิต จากภาควิชาต่อไปนี้

BI 103 ชีววิทยาเบื้องต้น

BI 203 ชีวิตและระบบนิเวศวิทยา

CM 104 เคมีในชีวิตประจำวัน

IT 105 ระบบคอมพิวเตอร์เบื้องต้น

MA 103 คณิตศาสตร์พื้นฐาน

PH 103 ฟิสิกส์ทั่วไป

SC 103 วิทยาศาสตร์พื้นฐาน

ST 103 สถิติเบื้องต้น

ST 104 หลักการดำเนินการทางสถิติ

1.4 กลุ่มวิชาภาษาไทย

บังคับให้เรียนวิชาภาษาไทย 2 ภาควิชา ดังนี้

TH 101 ลักษณะและการใช้ภาษาไทย

TH 103 การเตรียมเพื่อพูดและเขียน

1.5 กลุ่มวิชาภาษาต่างประเทศ

เลือกเรียนภาษาต่างประเทศภาษาใดภาษาหนึ่ง 2 ภาควิชาติดต่อกัน ดังนี้

ภาษาอังกฤษ

EN 101 ประโยคพื้นฐานและศัพท์จำเป็นในชีวิตประจำวัน

EN 102 ประโยคและศัพท์ทั่วไป

ภาษาฝรั่งเศส

FR 101 ภาษาฝรั่งเศสพื้นฐาน 1

FR 102 ภาษาฝรั่งเศส 2

ภาษาเยอรมัน

GN 101 ภาษาเยอรมันพื้นฐาน 1

GN 102 ภาษาเยอรมันพื้นฐาน 2

ภาษาสเปน

SN 101 ภาษาสเปนพื้นฐาน 1

SN 102 ภาษาสเปนพื้นฐาน 2

ภาษาญี่ปุ่น

JA 101 ภาษาญี่ปุ่นพื้นฐาน 1

JA 102 ภาษาญี่ปุ่นพื้นฐาน 2

ภาษารัสเซีย

RS 101 ภาษารัสเซียพื้นฐาน 1

RS 102 ภาษารัสเซียพื้นฐาน 2

ภาษาจีน

CN 101 ภาษาจีนพื้นฐาน 1

CN 102 ภาษาจีนพื้นฐาน 2

ภาษามาลายู

ML 101 ภาษามาลายูระดับพื้นฐาน 1

ML 102 ภาษามาลายูระดับพื้นฐาน 2

ภาษากรีก

GR 101 ภาษากรีกพื้นฐาน 1

GR 102 ภาษากรีกพื้นฐาน 2

ภาษาเขมร

KH 101 ภาษาเขมรพื้นฐาน 1

KH 102 ภาษาเขมรพื้นฐาน 2

ภาษาพม่า

BU 101 ภาษาพม่าพื้นฐาน 1

BU 102 ภาษาพม่าพื้นฐาน 2

ภาษาลาว

LO 101 ภาษาลาวพื้นฐาน 1

LO 102 ภาษาลาวพื้นฐาน 2

ภาษาเวียดนาม

VI 101 ภาษาเวียดนามพื้นฐาน 1

VI 102 ภาษาเวียดนามพื้นฐาน 2

ภาษาเกาหลี

KO 101 ภาษาเกาหลีพื้นฐาน 1

KO 102 ภาษาเกาหลีพื้นฐาน 2

ภาษาอินดี

HD 101 ภาษาอินดีพื้นฐาน 1

HD 102 ภาษาอินดีพื้นฐาน 2

2. หมวดวิชาเฉพาะ 105 หน่วยกิต ดังนี้

2.1 กลุ่มวิชาบังคับ 93 หน่วยกิต

นักศึกษาคณะนิติศาสตร์ทุกคน จะต้องเรียนกลุ่มวิชาบังคับดังนี้

- LW 101 หลักกฎหมายมหาชน (LA 350)
- LW 102 หลักกฎหมายเอกชน (LA 103+LA 104)
- LW 103 ประวัติศาสตร์กฎหมายไทยและระบบกฎหมายหลัก (LA 403)
- LW 201 นิติปรัชญา (LA 254)
- LW 202 กฎหมายรัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง (LA 203)
- LW 203 กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมและสัญญา (LA 106)
- LW 204 กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยทรัพย์ (LA 105)
- LW 205 กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหนี้ (LA 204)
- LW 206 กฎหมายอาญา 1 (LA 121 + 122)
- LW 207 กฎหมายอาญา 2 (LA 221)
- LW 208 กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยละเมิด จัดการงานนอกสั่งลาภมิควรได้ (LA 208)
- LW 209 กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยซื้อขาย แลกเปลี่ยน ให้ (LA 205)
- LW 210 กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยเช่าทรัพย์ เช่าซื้อ จ้างแรงงาน จ้างทำของ รับขน (LA 206)
- LW 211 กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยยืม ผักทรัพย์ เก็บของในคลังสินค้า ประนีประนอมยอมความการพนันชั้นต่อ (LA 207)
- LW 212 กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยประกันภัย (LA 210)
- LW 213 กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยตัวเงิน บัญชีเดินสะพัด (LA 209)
- LW 301 กฎหมายอาญา 3 (LA 222)
- LW 302 กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยค้ำประกัน จำนอง จำนำ (LA 304)
- LW 303 กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยตัวแทน นายหน้า (LA 305)
- LW 304 กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยครอบครัว (LA 306)
- LW 305 พระธรรมนูญศาลยุติธรรม (LA 303)

- LW 306 กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง 1 (LA 321)
- LW 307 กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง 2 (LA 322)
- LW 308 กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา 1 (LA 331)
- LW 309 กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา 2 (LA 332)
- LW 310 กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหุ้นส่วน บริษัท และสมาคม (LA 308)
- LW 311 กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยมรดก (LA 309)
- LW 312 กฎหมายปกครอง (LA 409)
- LW 313 กฎหมายล้มละลาย (LA 307)
- LW 314 กฎหมายลักษณะพยาน (LA 310)
- LW 401 กฎหมายแรงงานและการประกันสังคม (LA 214)
- LW 402 กฎหมายที่ดิน (LA 407)
- LW 403 กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง (LA 410)
- LW 404 กฎหมายเกี่ยวกับสถาบันทางการคลังของรัฐ (LA 435)
- LW 405 กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคลและคดีอาญา (LA 413)
- LW 406 กฎหมายเกี่ยวกับภาษีอากร (LA 414)

2.2 กลุ่มวิชาเลือก 12 หน่วยกิต

ให้นักศึกษาเลือกเรียนจำนวน 12 หน่วยกิต จากกระบวนวิชาในกลุ่มวิชากลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือหลายกลุ่มดังต่อไปนี้

กลุ่มวิชากฎหมายมหาชน

- LW 410 กฎหมายรัฐธรรมนูญเปรียบเทียบ (LA 438)
- LW 411 กฎหมายปกครองเปรียบเทียบ (LA 439)
- LW 412 กฎหมายว่าด้วยระบบพรรคการเมือง (LA 441)
- LW 413 กฎหมายเลือกตั้ง (LA 442)
- LW 417 กฎหมายเกี่ยวกับระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (LW 457)
- LW 421 กฎหมายรัฐสภา (LA 474)
- LW 461 กฎหมายวิธีปฏิบัติราชการทางปกครองและความรับผิดชอบของเจ้าหน้าที่

กลุ่มวิชากฎหมายเอกชน

- LW 414 กฎหมายศุลกากร (LA 444)
 LW 415 กฎหมายเกี่ยวกับการปฏิรูปที่ดิน (LA 446)
 LW 416 กฎหมายว่าด้วยการเกษตรและวิธีพิจารณาความในศาลเกษตร (LA 456)
 LW 418 กฎหมายเกี่ยวกับการขนส่งและการจราจร (LA 450)
 LW 424 ปัญหาในกฎหมายแพ่ง (LA 404)
 LW 425 กฎหมายเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญา (LA 433)
 LW 426 กฎหมายแพ่งเปรียบเทียบ (LA 448)
 LW 427 กฎหมายธุรกิจเปรียบเทียบ (LA 449)
 LW 428 กฎหมายว่าด้วยการธนาคาร (LA 451)
 LW 429 กฎหมายเกี่ยวกับการอุตสาหกรรม (LA 454)
 LW 430 กฎหมายเกี่ยวกับการลงทุน (LA 455)
 LW 435 กฎหมายหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์
 LW 436 สัญญาสำคัญทางธุรกิจ
 LW 460 กฎหมายว่าด้วยอนุญาโตตุลาการ

กลุ่มวิชากระบวนการยุติธรรม

- LW 409 กฎหมายทหาร (LA 434)
 LW 423 การว่าความ (LA 313)
 LW 437 กฎหมายเกี่ยวกับการกระทำผิดของเด็กและเยาวชน และวิธีพิจารณาคดีครอบครัว (LA 213)
 LW 438 หลักวิชาชีพนักกฎหมาย (LA 354)
 LW 439 ปัญหาในกฎหมายอาญา (LW 405)
 LW 440 อาชญวิทยาและทัณฑวิทยา (LA 406)
 LW 441 นิติเวชศาสตร์ (LA 408)
 LW 442 กฎหมายอาญาเปรียบเทียบ (LA 447)
 LW 443 การสืบสวนและสอบสวน (LA 460)
 LW 444 ปัญหาในกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา
 LW 445 ปัญหาในกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง

กลุ่มวิชากฎหมายระหว่างประเทศ

- LW 432 กฎหมายการค้าระหว่างประเทศ (LA 467)

- LW 433 กฎหมายพาณิชย์นาวี (LA 436)
- LW 447 กฎหมายว่าด้วยองค์การระหว่างประเทศ (LW 437)
- LW 448 ปัญหากฎหมายระหว่างประเทศ (LW 453)
- LW 449 กฎหมายอาเซียน (La 464)
- LW 450 กฎหมายอากาศ (LA 465)
- LW 451 กฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยทะเล (LA 466)

กลุ่มวิชากฎหมายเพื่อการพัฒนา

- LW 422 กฎหมายเศรษฐกิจ (LA 475)
- LW 434 กฎหมายป้องกันการผูกขาดทางเศรษฐกิจ และการคุ้มครองผู้บริโภค
- LW 446 สิทธิมนุษยชน (LA 253)
- LW 452 กฎหมายสิ่งแวดล้อม (LA 459)

กลุ่มวิชากฎหมายทั่วไป

- LW 407 เศรษฐศาสตร์การเมืองสำหรับนักกฎหมาย (LA 251)
- LW 408 สังคมการเมืองสำหรับนักกฎหมาย (LA 252)
- LW 419 ภาษาอังกฤษสำหรับนักกฎหมาย (LA 463)
- LW 420 สถาบันกฎหมายอเมริกัน (LA 473)
- LW 431 หลักการบัญชีสำหรับนักกฎหมาย (LA 462)
- LW 453 กฎหมายโรมันเบื้องต้น (LA 351)
- LW 454 กฎหมายอังกฤษและอเมริกันเบื้องต้น (LA 352)
- LW 455 กฎหมายอิสลาม (LA 353)
- LW 456 การร่างกฎหมายและกระบวนการนิติบัญญัติ (LA 469)
- LW 457 สังคมวิทยาทางกฎหมาย
- LW 458 ระบบคอมพิวเตอร์สำหรับนักกฎหมาย
- LW 459 ภาษากฎหมายไทย

3. หมวดวิชาเลือกเสรี 9 หน่วยกิต

นักศึกษาเลือกเรียนกระบวนวิชาใดๆ ก็ได้ที่เปิดสอนในคณะต่างๆ ของมหาวิทยาลัย ยกเว้นวิชากฎหมายที่เกิดสอนสำหรับนักศึกษาคณะอื่น ได้แก่ LW 104, LW 105, LW 214, LW 215, LW 315, LW 316, LW 317

4. หลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช⁵³

1. โครงสร้างหลักสูตร

ก. หมวดวิชาศึกษาทั่วไป	30 หน่วยกิต
ข. หมวดวิชาแกน	42 หน่วยกิต
ค. หมวดวิชาเฉพาะ	66 หน่วยกิต
ง. หมวดวิชาเลือกเสรี	6 หน่วยกิต
รวมทั้งสิ้น	144 หน่วยกิต

2. รายละเอียดของหลักสูตรมีดังนี้

ก. หมวดวิชาศึกษาทั่วไป 5 ชุดวิชา

บังคับ 1 ชุดวิชา

10151 ไทยศึกษา

และเลือก 4 ชุดวิชาจากชุดวิชาต่อไปนี้

10103 ทักษะชีวิต

10111 ภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสาร

10121 อารยธรรมมนุษย์

10131 สังคมมนุษย์

10141 วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมเพื่อชีวิต

10152 ไทยกับสังคมโลก

10161 การใช้ภาษาไทย

ข. หมวดวิชาแกน 7 ชุดวิชา

40101 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมายทั่วไป

14201 กฎหมายมหาชน

41211 กฎหมายแพ่ง 1 : บุคคล นิติกรรม สัญญา

41212 กฎหมายแพ่ง 2 : หนี้ ละเมิด

41213 กฎหมายว่าด้วยทรัพย์สิน

41231 กฎหมายอาญา 1 : ภาคบทบัญญัติทั่วไป

41232 กฎหมายอาญา 2 : ภาคความผิด

ค. หมวดวิชาเฉพาะ 11 ชุดวิชา

บังคับ 10 ชุดวิชา

⁵³ ดู WWW. Stou.ac.th. ประกอบ

- 41311 กฎหมายแพ่ง 3 : ครอบครัว มรดก
- 41321 กฎหมายพาณิชย์ 1 : ซื้อขาย เช่าทรัพย์ เช่าซื้อ
- 41322 กฎหมายพาณิชย์ 2 : ยืม ฝากทรัพย์ ตัวแทน ประกันภัย
- 41323 กฎหมายพาณิชย์ 3 : ประกันด้วยบุคคลและทรัพย์ ตัวเงิน
- 41324 กฎหมายพาณิชย์ 4 : หุ้นส่วน บริษัท
- 41341 กฎหมายวิธีสบัญญัติ 1 : หลักทั่วไปในวิธีพิจารณาความแพ่ง
- 41342 กฎหมายวิธีสบัญญัติ 2 : วิธีพิจารณาความแพ่งและกฎหมายล้มละลาย
- 41343 กฎหมายวิธีสบัญญัติ 3 : วิธีพิจารณาความอาญา
- 41444 ประสบการณ์วิชาชีพกฎหมาย
- 41451 กฎหมายระหว่างประเทศ
และเลือก 1 ชุดวิชาจากชุดวิชาต่อไปนี้
- 41401 ภาษาอังกฤษสำหรับนักกฎหมาย
- 41402 ระบบกฎหมายไทยและต่างประเทศ
- 41403 กฎหมายกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม
- 41404 กฎหมายแรงงาน
- 41405 กฎหมายสิ่งแวดล้อม
- 41406 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการบริหารธุรกิจ
- 41421 กฎหมายภาษีอากร 1 : ภาษีเงินได้
- 41423 กฎหมายธุรกิจระหว่างประเทศ
- 41431 การบริหารงานยุติธรรม
- 41432 กฎหมายอาญา 3 : ความผิดอาญาตามกฎหมายอื่น
- 41452 สถาบันระหว่างประเทศ
- 41454 กฎหมายสิทธิมนุษยชน
- 41455 กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา

ง. หมวดวิชาเลือกเสรี 1 ชุดวิชา ให้ศึกษาจากชุดวิชาต่างๆ ที่เปิดสอนตามหลักสูตรในระดับปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยกำหนด ตามเกณฑ์การลงทะเบียนเรียนชุดวิชาเลือกเสรี

5. หลักสูตรนิเทศศาสตรบัณฑิตมหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์⁵⁴

โครงสร้างหลักสูตร 4 ปี คณะนิเทศศาสตร์

(145 หน่วยกิต)

หมวดวิชาศึกษาทั่วไป		(30 หน่วยกิต)
กลุ่มวิชามนุษยศาสตร์		(4 หน่วยกิต)
	หน่วยกิต	
มนุษย์กับการใช้เหตุผล	(2)	บังคับ
ตรรกศาสตร์	(2)	
ปรัชญากับชีวิต	(2)	เลือก 2 นก.
ศาสนาเพื่อการดำรงชีวิต	(2)	
คุณค่าทางวัฒนธรรมไทย	(2)	
อารยธรรมไทย	(2)	
ภูมิปัญญาไทย	(2)	
พุทธปฏิบัติ	(2)	
ศิลปวิจิตรศิลป์	(2)	
กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์ (6 หน่วยกิต)		
ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับกฎหมาย	(2)	บังคับ
การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม	(2)	
จิตวิทยาเพื่อพัฒนาตนเอง	(2)	เลือก 2 นก.
จิตวิทยาเพื่อคุณภาพชีวิต	(2)	
มนุษยสัมพันธ์	(2)	
ชีวิตกับสังคม	(2)	
ธุรกิจชุมชนศึกษา	(2)	
กลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ (6 หน่วยกิต)		
วิทยาศาสตร์เพื่อคุณภาพชีวิต	(2)	บังคับ
คณิตศาสตร์และสถิติในชีวิตประจำวัน	(2)	

⁵⁴ คัดจากระเบียบการและหลักสูตรระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์ พ.ศ. 2547

มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม	(2)	} เลือก 2 บก.
เทคโนโลยีชีวภาพกับชีวิต	(2)	
การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ	(2)	
คณิตศาสตร์พื้นฐาน	(2)	

กลุ่มวิชาส่งเสริมและสนับสนุน (4 หน่วยกิต)

	หน่วยกิต	
สารสนเทศเพื่อการค้นคว้า	(2)	} บัณฑิต
การเขียนรายงาน	(1)	
กิจกรรมพลศึกษาเพื่อคุณภาพชีวิต	(1)	
ทักษะการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเอง 1	(-)	
ทักษะการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเอง 2	(-)	

กลุ่มวิชาภาษา (10 หน่วยกิต)

ทักษะการใช้ภาษาไทย 1	(2)	} บัณฑิต
ทักษะการใช้ภาษาไทย 2	(2)	
ภาษาอังกฤษ ปรับพื้นฐาน 1	(-)	
ภาษาอังกฤษ 1	(3)	
ภาษาอังกฤษ 2	(3)	

หมายเหตุ

- * ในกรณีที่นักศึกษามีพื้นฐานความรู้ทางภาษาอังกฤษมาก่อนอาจได้รับการยกเว้นการลงทะเบียนเรียนรายวิชาข้างต้นนี้ได้โดยไม่ต้องเข้ารับการทดสอบและได้รับความเห็นชอบจากมหาวิทยาลัย และต้องลงทะเบียนเรียนรายวิชาภาษาอังกฤษอื่นเพิ่มเติมจนครบหน่วยกิตที่ได้รับยกเว้น

หมวดวิชาเฉพาะ

กลุ่มวิชาแกน (93 หน่วยกิต)

	หน่วยกิต
กฎหมายแพ่ง : หลักทั่วไป	(3)
หลักกฎหมายมหาชน	(2)
กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยนิติกรรมสัญญา	(4)
กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหนี้	(4)
กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยละเมิดจัดการงานนอกสั่ง ลากมิควรได้	(3)
กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยทรัพย์สินและที่ดิน	(4)
กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยซื้อขาย แลก เปลี่ยน ให้	(2)
กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยเช่าทรัพย์สิน เช่าซื้อ จ้างแรงงาน จ้างทำของ รับขน	(2)
กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยยืมฝากทรัพย์สิน เก็บของในคลังสินค้า	
ประนีประนอมยอมความ การพนันชั้นต่อ	(2)
กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยค้ำประกัน จำนอง จำนำ	(2)
กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยตัวแทนนายหน้า	(2)
กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยหุ้นส่วนบริษัท	(3)
กฎหมายอาญา : ภาคทั่วไป	(4)
กฎหมายอาญา : ภาคความผิด	(4)
กฎหมายรัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง	(3)
กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยประกันภัย	(2)
กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยตัวเงิน	(3)
กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง 1	(3)
กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง 2	(2)
กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา	(3)
กฎหมายลักษณะพยาน	(3)
พระธรรมนูญศาลยุติธรรมและระบบการศาลไทย	(1)
กฎหมายล้มละลาย	(3)
กฎหมายปกครอง	(3)
กฎหมายแรงงานและประกันสังคม	(3)
นิติปรัชญา	(2)
กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยครอบครัว	(3)

	หน่วยกิต
กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ว่าด้วยมรดก	(3)
กฎหมายวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง	(2)
กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง	(3)
กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล	(2)
หลักวิชาชีพนักกฎหมาย	(2)
ภาษาอังกฤษสำหรับนักกฎหมาย 1	(3)
ภาษาอังกฤษสำหรับนักกฎหมาย 2	(3)

กลุ่มวิชาเลือก (16 หน่วยกิต)

ให้นักศึกษาเลือกกลุ่มวิชาเลือกทั้งกลุ่มเพียงกลุ่มเดียว โดยต้องลงทะเบียนในกลุ่มวิชานั้นทั้งหมด 16 หน่วยกิต การลงทะเบียนข้ามกลุ่มวิชามีอาจกระทำได้เว้นแต่ลงทะเบียนเป็นวิชาเลือกเสรี

กลุ่มวิชาเลือกกฎหมายธุรกิจ

	หน่วยกิต
เศรษฐศาสตร์กับกฎหมาย	(2)
กฎหมายภาษีอากร 1	(2)
กฎหมายภาษีอากร	(2)
กฎหมายเกี่ยวกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์	(2)
กฎหมายเกี่ยวกับอุตสาหกรรมและการลงทุน	(2)
กฎหมายเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญา	(2)
กฎหมายการค้าระหว่างประเทศ	(2)
การเจรจาต่อรองและวิธีการระงับข้อพิพาททางธุรกิจ	(2)

กลุ่มวิชาเลือกกฎหมายมหาชน

	หน่วยกิต
สิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐาน	(2)
กฎหมายพรรคการเมืองและการเลือกตั้ง	(2)
กฎหมายมหาชนทางเศรษฐกิจ	(2)
กฎหมายการคลังและภาษีอากร	(2)

สัญญาทางปกครอง	(2)
กฎหมายเกี่ยวกับการปกครองท้องถิ่น	(2)
กฎหมายสิ่งแวดล้อม	(2)
กฎหมายวิธีพิจารณาคดีปกครองและศาลปกครอง	(2)

กลุ่มวิชาเลือกกฎหมายอาญา

	หน่วยกิต
การบริหารงานกระบวนการยุติธรรมทางอาญา	(2)
อาชญาวิทยาและทัณฑวิทยา	(2)
กฎหมายว่าด้วยการบังคับโทษ	(2)
กฎหมายว่าด้วยการคุมประพฤติ	(2)
อาชญากรรมทางเศรษฐกิจ	(2)
กฎหมายเกี่ยวกับคดีเด็กและเยาวชน	(2)
สืบสวนสอบสวน	(2)
นิติเวชศาสตร์	(2)

หมวดวิชาเลือกเสรี (6 หน่วยกิต)

ให้นักศึกษาเลือกเรียนรายวิชาต่างๆ ก็ได้ที่เปิดสอนในคณะต่างๆ ที่กำหนดเป็นวิชาเลือกเสรี หรือเลือกจากรายวิชาในกลุ่มวิชาเลือกที่มีได้เลือกไว้ในกลุ่มวิชาเลือก หรือเลือกจากรายวิชาในหมวดวิชาเลือกเสรีที่คณะนิติศาสตร์ทำการเปิดสอน อย่างไม่อย่างหนึ่งหรือทั้งหมดจนครบ 6 หน่วยกิตก็ได้

วิชาเลือกเสรีในคณะนิติศาสตร์

	หน่วยกิต
ประวัติศาสตร์กฎหมาย	(2)
การร่างนิติกรรมสัญญา	(2)
กฎหมายคุ้มครองผู้บริโภค	(2)
กฎหมายแข่งขันทางการค้า	(2)
กฎหมายขนส่ง	(2)
กฎหมายพาณิชย์นาวี	(2)
กฎหมายศุลกากร	(2)

	หน่วยกิต
กฎหมายเกี่ยวกับธุรกิจอสังหาริมทรัพย์	(2)
หลักการบัญชีสำหรับนักกฎหมาย	(2)
กฎหมายว่าด้วยการธนาคารและสถาบันการเงิน	(2)
กฎหมายโทรคมนาคม	(2)
กฎหมายเกี่ยวกับเทคโนโลยีสารสนเทศ	(2)
กฎหมายเศรษฐกิจระหว่างประเทศ	(2)
กฎหมายเศรษฐกิจแห่งสหภาพยุโรป	(2)
กฎหมายเกี่ยวกับการเงินในการประกอบธุรกิจระหว่างประเทศ	(2)
สัญญาระหว่างประเทศ	(2)
การให้คำปรึกษาทางกฎหมายและการว่าความ	(2)
การร่างกฎหมายและกระบวนการนิติบัญญัติ	(2)
การเขียนและการค้นคว้าทางกฎหมาย	(2)
สัมมนากฎหมายแพ่ง	(2)
สัมมนากฎหมายธุรกิจ	(2)
สัมมนากฎหมายอาญา	(2)
สัมมนากฎหมายมหาชน	(2)
สัมมนากฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง	(2)
สัมมนากฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา	(2)
การฝึกปฏิบัติงานทางกฎหมาย	(2)

จากการศึกษาตัวอย่างของการจัดหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ มักจะมีรูปแบบในรายละเอียดของวิชาไม่ต่างกัน ทุกสถาบันการศึกษาในระดับปริญญาตรีจะใช้รูปแบบหลักสูตรเน้นกฎหมายหลัก 4 ประเภท คือ กฎหมายอาญา กฎหมายแพ่ง กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา

เมื่อนักศึกษาจบการศึกษาระดับปริญญาตรีเป็นนิติศาสตรบัณฑิตแล้ว ลำดับต่อไปสำหรับผู้ที่จะก้าวเข้าสู่วิชาชีพทางกฎหมาย คือการผ่านการอบรมและสอบในสถาบันอีกสองสถาบัน ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น ซึ่งบทวิจยนี้จะศึกษาหลักสูตรของสองสถาบันเพื่อประกอบวิชาชีพทางกฎหมายต่อไป

3.1.2 ระบบการศึกษาเพื่อประกอบวิชาชีพทางกฎหมาย : หลักสูตร สำนักอบรมกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา

หลักสูตรการเรียนการสอนของสำนักอบรมกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาแบ่งเป็น

ภาคหนึ่ง

กฎหมายอาญา
กฎหมายแรงงานและวิธีพิจารณาคดีในศาลแรงงาน
กฎหมายรัฐธรรมนูญ
กฎหมายปกครอง
ทรัพย์สิน-ที่ดิน
นิติกรรม-สัญญา
หนี้
ละเมิด
ซื้อขาย-เช่าทรัพย์สิน-เช่าซื้อ
ยืม-ค้ำประกัน-จำนอง-จำนำ
ตัวแทน-ประกันภัย-ตัวเงิน-บัญชีเดินสะพัด
หุ้นส่วน-บริษัท
ครอบครัว
มรดก
กฎหมายภาษีอากร
กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา
กฎหมายการค้าระหว่างประเทศ

ภาคสอง

กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง
กฎหมายล้มละลาย
ระบบศาลและพระธรรมนูญศาลยุติธรรม
กฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา
สิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรม
กฎหมายลักษณะพยานหลักฐาน
การจัดทำเอกสารทางกฎหมาย
ว่าความและการถามพยาน

ผู้เข้าสอบข้อเขียนในแต่ละภาค จะต้องได้คะแนนไม่ต่ำกว่าร้อยละ 50 ของแต่ละกลุ่มวิชา จึงจะถือว่าสอบข้อเขียนในกลุ่มวิชานั้นได้ และผู้เข้าสอบจะต้องสอบได้ทั้งสองกลุ่มวิชาจึงจะมีสิทธิสอบปากเปล่า

การสอบปากเปล่า

1. นักศึกษาที่ข้อสอบข้อเขียนได้ทั้งสองภาค จึงมีสิทธิสอบปากเปล่า และจะถือว่าสอบไล่ได้ความรู้ชั้นเนติบัณฑิตก็ต่อเมื่อผ่านการสอบปากเปล่าแล้ว

2. การสอบปากเปล่านั้นมีปีละ 2 ครั้ง ครั้งแรกให้จัดสอบหลังประกาศผลสอบข้อเขียนภาคหนึ่ง ครั้งที่สองให้จัดสอบหลังประกาศผลสอบข้อเขียนภาคสอง โดยในการสอบครั้งแรกกรรมการสอบจะถามในวิชาใดในภาคสองก็ได้ ส่วนในการสอบครั้งที่สอง กรรมการจะถามในวิชาใดในภาคหนึ่งก็ได้ และกรรมการผู้สอบจะวินิจฉัยเพียงว่า “สอบได้” หรือ “สอบตก” เท่านั้น

3. ถ้าผู้สอบปากเปล่าผู้ใดสอบตก ผู้นั้นจะต้องเข้าสอบปากเปล่ากับคณะกรรมการชุดพิเศษ (หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า “ห้องเย็น”) ซึ่งตั้งขึ้นเพื่อการนั้นอีกครั้งหนึ่ง และให้เป็นอำนาจของคณะกรรมการ จะวินิจฉัยซึ่งถือว่าเป็นที่สุด

4. สำนักอบรมจะจัดให้มีการสอบปากเปล่าปีละ 2 ครั้ง ผู้สอบปากเปล่าตกในการสอบครั้งใด ผู้นั้นมีสิทธิสอบแก้ตัวอีกสามครั้ง ครั้งแรกในการสอบปากเปล่าครั้งถัดไป โดยไม่ต้องสอบข้อเขียนใหม่ และไม่ต้องชำระค่าศึกษาในการที่เข้าสอบปากเปล่าแก้ตัวนั้น ผู้มีสิทธิสอบปากเปล่าแก้ตัวคนใดมีความจำเป็นไม่สามารถสอบปากเปล่าแก้ตัวในการสอบครั้งถัดไปได้ ต้องยื่นคำร้องขออนุมัติเลื่อนการเข้าสอบปากเปล่าแก้ตัว และถ้าได้รับอนุมัติจากเลขาธิการสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาให้เลื่อนการเข้าสอบออกไปก็ไม่ต้องชำระค่าศึกษาในปีที่ได้รับอนุมัติให้เลื่อนการเข้าสอบ หากสอบตกเป็นครั้งที่สามให้ถือว่าสอบเขียนทั้งสองภาคที่ได้ไว้แล้วนั้นเป็นอันยกเลิกไปแล้ว

5. ผู้สอบข้อเขียนได้ทั้งสองภาคภายในสมัยการศึกษาเดียว และมีคะแนนไม่ต่ำกว่าร้อยละ 80 เมื่อได้ผ่านการสอบปากเปล่ากับกรรมการสอบปากเปล่าตามระเบียบการสอบแล้ว จะต้องเข้าสอบปากเปล่ากับกรรมการปากเปล่าคณะพิเศษอีกครั้ง หากสามารถสอบผ่านก็จะถือว่าเป็นที่ผู้สอบไล่ได้เนติบัณฑิตเกียรตินิยม แต่หากสอบไม่ผ่าน ก็ถือว่าได้ผ่านการสอบปากเปล่าตามระเบียบการสอบทั่วไปแล้ว

การสอบภาคจริยธรรม

ผู้สอบไล่ได้ตามหลักสูตรของสำนักอบรมกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาที่จะเข้ารับพระราชทานประกาศนียบัตร จะต้องผ่านการอบรมตามหลักสูตรภาคจริยธรรมเสียก่อนสำหรับการกำหนดหลักสูตรสำนักอบรมจะได้พิจารณากำหนดตามความ

เหมาะสมในแต่ละปี โดยจะมีการอบรมหลังจากการสอบปากเปล่า และก่อนพิธีพระราชทานประกาศนียบัตร ระยะเวลาอบรมประมาณ 3 วัน ระหว่างวันที่ 31 กรกฎาคม 2547 ถึงวันที่ 2 สิงหาคม 2547⁵⁵

3.1.3 ระบบการศึกษาเพื่อประกอบวิชาชีพทางกฎหมาย : หลักสูตรสำนักอบรมวิชาว่าความ สภานายความ

ผู้ที่ประสงค์จะประกอบวิชาชีพเป็นทนายความ หลังจากสำเร็จนิติศาสตรบัณฑิตแล้ว จะต้องเข้ารับการอบรม ณ สภานายความ โดยมีข้อบังคับสภานายความว่าด้วยการฝึกอบรมวิชาว่าความ พ.ศ. 2529 กำกับดูแลอยู่โดยหลักสูตรการฝึกอบรมวิชาว่าความมีดังนี้⁵⁶

(1) ภาคทฤษฎี ให้สำนักฝึกอบรมกำหนดการอบรมภาคทฤษฎี โดยมีระยะเวลาให้ฝึกอบรมไม่น้อยกว่า 90 ชั่วโมง ในเรื่องต่างๆ ดังต่อไปนี้

- ก. มรรยาทและจริยธรรมทนายความ
- ข. วิธีดำเนินกระบวนการพิจารณาตามกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง
- ค. วิธีดำเนินกระบวนการพิจารณาตามกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา
- ง. วิธีดำเนินกระบวนการพิจารณาตามกฎหมายอื่น
- จ. หลักการให้คำปรึกษากฎหมาย

(2) ภาคปฏิบัติ ให้ฝึกอบรมภาคปฏิบัติเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 6 เดือน

การฝึกอบรมภาคปฏิบัติอาจกระทำได้ โดยให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมฝึกหัดงานที่สำนักฝึกอบรม หรือที่สำนักงานทนายความก็ได้ แต่ระยะเวลาฝึกหัดงานแห่งใดแห่งหนึ่ง หรือทั้งสองแห่งรวมกันต้องไม่น้อยกว่าระยะเวลาที่กำหนดในวรรคแรก หลังจากนั้นคือ ต้องสอบเพื่อให้ได้ใบอนุญาตว่าความเพื่อสามารถประกอบอาชีพทนายความต่อไป

⁵⁵ คัดจาก คู่มือการศึกษาเนติบัณฑิต สมัยที่ 57 ปีการศึกษา 2547

⁵⁶ คัดจากข้อบังคับสภานายความว่าด้วยการฝึกอบรมวิชาว่าความ พ.ศ. 2529 ข้อ 13. โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่ม 103 ตอนที่ 103 วันที่ 19 มิถุนายน 2529

3.2 ปัญหาจากการจัดระบบการศึกษากฎหมายและระบบการศึกษาเพื่อประกอบวิชาชีพทางกฎหมายในปัจจุบัน

จากการที่สถาบันทั้งสามแห่งต่างก็มีบทบาทในการผลิตนักกฎหมาย ทำให้เกิดปัญหาในกระบวนการผลิตนักกฎหมายภายหลังจบการศึกษาจากในมหาวิทยาลัยเกิดขึ้น ปัญหาดังกล่าวอาจจำแนกได้ดังต่อไปนี้⁵⁷

1. ความซ้ำซ้อนในการศึกษาอบรมนักกฎหมาย สภาพของปัญหานี้ คือ ผู้ศึกษากฎหมายจนจบการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย เมื่อมาเข้ารับการอบรมจากสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาหรือสภานายความ มักจะพบว่าตนเองต้องมาเรียนในเรื่องที่เคยศึกษามาแล้วในระดับมหาวิทยาลัย เป็นการศึกษที่ซ้ำซ้อนกันในบางส่วน สาเหตุมาจากสถาบันทั้ง 3 แห่ง คือ มหาวิทยาลัย สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา และสภานายความ ได้จัดการศึกษาอบรมในลักษณะต่างคนต่างทำ ไม่เคยได้มีโอกาสมาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเพื่อกำหนดบทบาทของตนให้ชัดเจน จริงอยู่ที่โดยนิตินัยได้มีการกำหนดบทบาทไว้ว่า มหาวิทยาลัยจะให้การศึกษาด้านวิชาการ ส่วนสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา และสภานายความซึ่งเป็นองค์กรวิชาชีพจะดูแลอบรมในส่วนของวิชาชีพ แต่ในทางปฏิบัติแล้วมหาวิทยาลัยก็ได้ให้การศึกษาในส่วนของวิชาชีพด้วย ขณะที่องค์กรวิชาชีพก็ได้ให้การศึกษาทางด้านวิชาการควบคู่กันไป นอกจากนี้ วิชาที่ศึกษาอบรมก็เป็นวิชาเดียวกัน บางครั้งผู้สอนเป็นอาจารย์ท่านเดียวกัน ลักษณะการเรียนการสอนก็เป็นไปในรูปแบบเนื้อหาคล้ายคลึงกัน แต่ในองค์กรวิชาชีพกลับขาดการประเมินผลหรือการประกันคุณภาพของการศึกษาอบรม ในขณะที่มหาวิทยาลัยกำลังเร่งรัดให้มีการประเมินผลหรือการประกันคุณภาพของการศึกษาอย่างเต็มระบบ

2. องค์กรวิชาชีพปฏิบัติหน้าที่เป็นองค์กรกึ่งรับรอง รับรองและตรวจสอบมาตรฐานของมหาวิทยาลัย ทั้งที่หน้าที่นี้น่าจะเป็นของสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (ทบวงมหาวิทยาลัยเดิม) เหตุที่เป็นเช่นนี้ เพราะมีความเชื่อที่มีมาแต่เดิมสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันว่า มหาวิทยาลัยที่ดี คือมหาวิทยาลัยที่ผลิตบัณฑิตและสามารถสอบผ่านเป็นเนติบัณฑิตไทยได้มากที่สุด หากสอบได้น้อยก็ถือว่ามาตรฐานต่ำลง ทั้งที่ภารกิจของมหาวิทยาลัยคือ ให้ความรู้ด้านวิชาการไม่ใช่ด้านวิชาชีพอย่างภารกิจขององค์กรวิชาชีพ

⁵⁷ ธงทอง จันทรางศุ, ร.ศ., สุรุฐ กิจกุล, ผศ., และวิโรจน์ วาทินพงศ์พันธ์, การพัฒนาองค์ความรู้และจริยธรรมของผู้ประกอบวิชาชีพทางกฎหมาย : บทบาทขององค์กรวิชาชีพ, เอกสารประกอบการสัมมนาโครงการสัมมนาเรื่องการสร้างนักกฎหมายยุคใหม่ : จะร่วมกันทำให้เป็นจริงได้อย่างไร ? โครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย จัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ร่วมกับสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา และสภานายความ, 10 สิงหาคม 2543

สาเหตุของปัญหานี้ ส่วนหนึ่งจากมหาวิทยาลัยที่เปิดสอนทางด้านนิติศาสตร์ในปัจจุบันมีเป็นจำนวนมาก และอาจจะมีมาตรฐานที่ไม่ทัดเทียมกัน ไม่ว่าในส่วนของจำนวนอาจารย์ประจำ คุณวุฒิของอาจารย์ประจำ สัดส่วนอาจารย์ต่อนักศึกษา คุณภาพของนิสิตนักศึกษา ตลอดจนห้องสมุดและอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ดังนั้น จึงมีความต้องการให้มีการควบคุมตรวจสอบโดยองค์กรใดองค์กรหนึ่ง จึงเกิดคำถามว่า ภาระหน้าที่ควรจะเป็นขององค์กรวิชาชีพหรือสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (ทบวงมหาวิทยาลัยเดิม) หรือองค์กรอื่นใด

3. ปัญหาอีกเรื่องหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวด และไม่อาจมองข้ามได้คือ ปัญหาเรื่องจริยธรรมของนักกฎหมายที่ตกต่ำลงและกำลังถูกสังคมเพ่งเล็งวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง มีผู้ตั้งคำถามอยู่เสมอว่าองค์กรใดควรมีบทบาทในการอบรมจริยธรรมให้แก่นักกฎหมาย และการอบรมควรทำในรูปแบบใด เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

บทที่ 4

แนวทางการจัดระบบการศึกษากฎหมาย และระบบการศึกษาเพื่อประกอบวิชาชีพทางกฎหมาย

4.1 บทบาทของคณะนิติศาสตร์ในภาควิชาการ

จากวิวัฒนาการการศึกษากฎหมายในประเทศไทยตั้งแต่ยังเป็นโรงเรียนกฎหมาย พร้อมกับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตามวาระต่าง ๆ จนกระทั่งท้ายสุดการศึกษากฎหมายต้องอยู่ภายใต้การจัดการโดยสถาบันอุดมศึกษาในนามคณะหรือสาขานิติศาสตร์ ซึ่งเป็นการศึกษากฎหมายในระดับปริญญาตรีอันเป็นขั้นพื้นฐานเริ่มต้นของการศึกษากฎหมายในประเทศไทย

บทบาทของคณะนิติศาสตร์ต่อการจัดระบบการศึกษากฎหมายเพื่อผลิตบุคลากรด้านกฎหมายเข้าสู่สังคม อันเป็นสถาบันลำดับแรกของผู้ประสงค์ศึกษากฎหมาย จึงมีความสำคัญอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ โดยเฉพาะในภาควิชาการ เนื่องจากหากเป็นการศึกษากฎหมายเพื่อวิทยฐานะสำหรับประกอบวิชาชีพ จะตกอยู่ภายใต้ภาระหน้าที่ขององค์กรวิชาชีพอื่น เช่น สำนักอบรมกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา หรือสำนักอบรมวิชาว่าความ สภานายความ ซึ่งบทบาทขององค์กรวิชาชีพทั้งสองแห่งควรมีกรอบการดำเนินการเช่นไร จะกล่าวต่อไปในเบื้องหน้า

และเนื่องจากวิชากฎหมายเป็นวิชาที่ศึกษากฎเกณฑ์ของมนุษย์ในสังคมที่มีลักษณะบังคับ ซึ่งรัฐยอมรับและนำไปใช้เพื่อความเป็นธรรมและเพื่อความสงบสุขของสังคม ดังนั้นกฎหมายจึงมิได้เป็นแต่เพียงบัญญัติขึ้นเพื่อใช้บังคับมนุษย์ในสังคมเท่านั้น แต่บัญญัติขึ้นเพื่อวางกฎเกณฑ์ของสังคมให้อยู่ในลักษณะพอดี มิให้มีการข่มเหงและกดขี่กันภายใต้กรอบความคิดในทางยุติธรรม (Idea of Justice) โดยที่นักกฎหมายต้องวางหลักเกณฑ์ให้เกิดความเป็นธรรมแก่สังคม⁵⁸

บทบาทที่สำคัญของคณะนิติศาสตร์ ซึ่งเป็นผู้ต้องจัดการระบบการศึกษากฎหมาย จะมีทิศทางไปในแนวใดภายใต้กรอบภาระหน้าที่ด้านความเป็นเลิศในทางวิชาการประสานกับความรับผิดชอบต่อสังคม จึงเป็นสิ่งที่ควรคำนึงถึงเป็นลำดับแรก

ในบทวิจยนี้เล็งเห็นว่าบทบาทของคณะนิติศาสตร์ที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายของการสร้างนักกฎหมายในทางวิชาการ ประกอบด้วยหลักการใหญ่ ๆ 3 ประการคือ คุณสมบัติของผู้ที่จะศึกษากฎหมาย หลักสูตรการเรียนการสอน และคุณลักษณะที่สำคัญของอาจารย์ผู้สอนกฎหมาย ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

⁵⁸ Lloyd's, Introduction to jurisprudence, seventh Edition; London Sweet & Maxell Ltd, 2001, P.200.

4.1.1 คุณสมบัติของผู้ศึกษากฎหมาย

เนื่องจากกฎหมายเป็นวิชาที่ว่าด้วยกฎเกณฑ์ของสังคมซึ่งเป็นเรื่องของมนุษย์ที่จะต้องอยู่ร่วมกันโดยใช้กฎเกณฑ์ดังกล่าว ดังนั้นคุณสมบัติที่สำคัญของผู้ศึกษากฎหมาย นอกจากจะมีความสามารถทางวิชาการแล้วยังต้องมีวุฒิภาวะทางอารมณ์หรือความเป็นผู้ใหญ่ ค่อนข้างสูงอันประกอบด้วยต้องมีคุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณในวิชาชีพ ความซื่อสัตย์ มีจิตใจเอื้ออารีต่อผู้ที่ไม่รู้กฎหมาย และควรมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม⁵⁹ โดยแยกได้ดังนี้

ก. คุณลักษณะด้านส่วนตัวของผู้ที่จะเข้าเรียนในสาขานิติศาสตร์

- 1) มีคุณธรรมจริยธรรม เนื่องจากผู้ที่ศึกษากฎหมายจำเป็นต้องใช้ความรู้ในการทำงานประกอบด้วยคุณธรรมในการประกอบอาชีพ
- 2) มีความซื่อสัตย์ ตรงไปตรงมาเนื่องจากนักกฎหมายเป็นผู้ที่มีความรู้ในการช่วยเหลือด้านกฎหมายแก่ผู้อื่น จำเป็นต้องให้คำแนะนำแก่ผู้อื่นอย่างตรงไปตรงมา
- 3) มีความละเอียดรอบคอบในการปฏิบัติงานเนื่องจากการศึกษากฎหมาย ผู้ที่ศึกษากฎหมายเป็นผู้ที่ทำงานอันจะส่งผลกระทบต่อผู้อื่นจึงจำเป็นต้องมีความละเอียดรอบคอบ
- 4) เป็นผู้มีเหตุมีผลทางความคิด สามารถมีระบบความคิดที่เป็นตรรก
- 5) มีความเชื่อมั่นในตนเอง กล่าวที่ขยันขันมีความคิดอยู่บนความถูกต้อง
- 6) มีความเฉลียวฉลาดทางอารมณ์ (Emotional Intelligence) คือมีความตระหนักถึงความรู้ ความคิดและอารมณ์ของตนเองและผู้อื่น สามารถควบคุมอารมณ์และแรงกระตุ้นภายใน ตลอดจนสามารถระออยการตอบสนองความต้องการของตนเองได้อย่างเหมาะสมถูกต้องกาลเทศะ

ข. คุณลักษณะทางวิชาการของผู้ที่จะเข้าเรียนในสาขานิติศาสตร์

มีความสนใจ มีความรู้ภาษาไทยเป็นอย่างดี มีความสามารถในการเรียงความย่อความ และในสภาพสังคมปัจจุบันควรมีความรู้ภาษาอังกฤษดีด้วย

จากคุณสมบัติที่กล่าวมาข้างต้นของผู้ศึกษากฎหมาย จะพบว่าประเด็นหลักใหญ่ของการเป็นนักกฎหมายที่ดีคือ ความมีคุณธรรมจริยธรรม และความรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ต้องเริ่มจากความเฉลียวฉลาดทางอารมณ์เป็นพื้นฐาน ดังนั้นการที่จะได้ นักกฎหมายที่พึงประสงค์ดังกล่าว จึงเกิดแนวคิดว่าควรหรือไม่ที่จะให้มีการวัดทัศนคติโดยการ

⁵⁹ ศรีราชา เจริญพานิช, รศ. และวัลภา สบายยิ่ง, ดร.คุณลักษณะของผู้ที่จะเข้าศึกษาสาขานิติศาสตร์ (Input) เอกสารประกอบการสัมมนาโครงการสัมมนาการสร้างนักกฎหมายยุคใหม่ : จะร่วมกันทำให้เป็นจริงได้อย่างไร? โครงการพัฒนาระบบกฎหมาย จัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ร่วมกับสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา และสภานายความ, วันที่ 10 สิงหาคม 2543

Attitude Test หรือโดยการสัมภาษณ์ก่อนเข้าศึกษาในสถาบันการสอนกฎหมาย หรือจะใช้ การศึกษาอบรมในระหว่างที่อยู่ในสถาบันการศึกษานิติศาสตร์นั้นๆ เพื่ออบรมบ่มนิสัยขัดเกลาให้ เป็นผู้ที่มึลักษณะอันพึงประสงค์ดังกล่าวข้างต้น หรืออาจจะต้องใช้วิธีการอยู่ร่วมกัน กินนอน ร่วมกันในสถาบันการศึกษาอย่างน้อยสักระยะหนึ่งเพื่อให้มีการอบรมในด้านคุณธรรม จริยธรรม และ จรรยาชีพ

นอกจากนั้นในมุมมองของนักกฎหมายบางกลุ่มยังมีแนวคิดที่ว่าผู้ที่ จะเข้าเรียนกฎหมายได้ดีควรจะมี ความรู้ และประสบการณ์ในระดับหนึ่งจึงจะศึกษากฎหมายได้ดี เช่น คนที่จบปริญญาตรีจากสาขาวิชาอื่นมาแล้ว จึงมาเรียนกฎหมายเป็นปริญญาที่สองก็น่าจะ เรียนกฎหมายได้ดีกว่าเนื่องจากมีฐานความรู้และประสบการณ์ที่สูงกว่าผู้จบมัธยมศึกษา⁶⁰

4.1.2 การจัดหลักสูตร : รูปแบบที่เหมาะสม

นับแต่ปี พ.ศ. 2477 ซึ่งได้จัดหลักสูตรการเรียนการสอนกฎหมายในลักษณะ เป็นปริญญาตรี พบว่าในการพิจารณาอนุมัติการเปิดสอนหลักสูตรนิติศาสตร์บัณฑิตนั้นได้ยึดแนว ทิศทางการจัดหลักสูตรการสอนของคณะนิติศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นหลัก โดยการสอน จะมุ่งเน้นให้บัณฑิตนิติศาสตร์ประกอบวิชาชีพกฎหมายเป็นผู้พิพากษา อัยการ และทนายความ เป็นหลัก

แต่เมื่อสภาพบ้านเมืองเปลี่ยนไป ความต้องการนักกฎหมายมิใช่เพียงเพื่อเป็น ผู้พิพากษา อัยการ หรือทนายความเท่านั้น และยิ่งเมื่อกฎหมายเป็นศาสตร์ที่ต้องศึกษาถึง กฎเกณฑ์ของสังคม เมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไปความต้องการนักกฎหมายจากเดิมาก็ย่อม เปลี่ยนไปด้วย การที่จะผลิตนักกฎหมายออกไปรับใช้สังคมอย่างทั่วถึงนั้นก็ต้องขยายหลักสูตร ออกให้ครอบคลุมถึงกฎหมายใหม่ๆ

อย่างไรก็ตามรูปแบบของหลักสูตรการเรียนการสอนกฎหมายจะเป็นใน ลักษณะใดนั้น มีการระดมสมองและให้ความเห็นจากนักวิชาการ นักกฎหมายโดยอาจสรุปทิศ ทิศทางการจัดหลักสูตรเป็นดังนี้⁶¹

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2-3

⁶¹ ศิริราชา เจริญพานิช, รศ., บทบาทของคณะนิติศาสตร์กับสังคมปัจจุบัน, เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง การปฏิรูปการศึกษาอบรมและการพัฒนามาตรฐานวิชาชีพทางกฎหมายในประเทศไทย ภายใต้โครงการวิจัย เพื่อการปฏิรูปการศึกษา และการพัฒนามาตรฐานวิชาชีพทางกฎหมายในประเทศไทย จัดโดยสภานิติศึกษา ร่วมกับมหาวิทยาลัยวิสคอนซิน ประเทศสหรัฐอเมริกาโดยการสนับสนุนของโครงการพัฒนาระบบกฎหมาย ไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และธนาคารโลก เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน 2543

1. ต้องจัดหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมในยุคปัจจุบันที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว เนื่องจากมีกฎหมายใหม่ๆ ที่สำคัญเกิดขึ้นมาก จึงต้องจัดการสอนกฎหมายใหม่ๆ เหล่านี้ไว้ในหลักสูตรเดิม หรือในหลักสูตรใหม่เพื่อให้นักศึกษาได้มีโอกาสศึกษากฎหมายใหม่ๆ

2. ต้องจัดหลักสูตรให้ตรงกับตลาดแรงงาน เพื่อให้ผู้สำเร็จหลักสูตรการศึกษาได้มีงานทำ หากการจัดหลักสูตรไม่ตรงกับความต้องการของตลาดแรงงานแล้วหลักสูตรนั้นจะเสื่อมความนิยม และจะหาผู้สมัครเข้าศึกษาได้ยากขึ้น

3. ต้องจัดหลักสูตรให้สอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาประเทศ ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

4. ต้องจัดหลักสูตรให้ผลิตนักนิติศาสตร์ที่มีความทันสมัย สามารถคิดศึกษาปัญหาต่างๆ ได้ดี สามารถวิเคราะห์และวิจัยปัญหาเกี่ยวกับกฎหมายต่างๆ ได้ ดังนั้นหลักสูตรที่จะทำให้ให้นักนิติศาสตร์มีความทันสมัยรอบรู้ จึงควรจะต้องเป็นหลักสูตรแบบบูรณาการหลายศาสตร์ที่เกี่ยวข้องใกล้ชิดกัน ทั้งในเชิงทฤษฎีและเชิงประยุกต์ และควรจะต้องสอนให้สามารถทำวิจัยเพื่อศึกษาวิเคราะห์ปัญหาต่างๆ รวมทั้งข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาได้ดีอีกด้วย

จากข้อสรุปในทิศทางการจัดหลักสูตรดังกล่าวในภาพรวม อาจออกแบบระบบการศึกษากฎหมายแก่คณะนิติศาสตร์ได้ดังนี้⁶²

4.1.2.1 หลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต 4 ปี

รูปแบบนี้เป็นรูปแบบเดิมที่ปัจจุบันมหาวิทยาลัยซึ่งเปิดสอนคณะนิติศาสตร์ได้จัดระบบการศึกษาอยู่แล้ว แต่ผู้ทรงคุณวุฒิส่วนหนึ่งเห็นว่าควรปรับปรุงหลักสูตรนี้ให้มีการเน้นเฉพาะทางมากขึ้น⁶³ เหตุผลสนับสนุนการใช้หลักสูตรนี้เนื่องจากการขยายเวลาในหลักสูตรเพิ่มขึ้นจะเป็นภาระแก่ผู้ปกครองและงบประมาณของประเทศที่ต้องใช้มากขึ้นในการผลิตบัณฑิต โดยรูปแบบหลักสูตรนี้คุณสมบัติของผู้เรียนยังคงเป็นผู้จบการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลายเช่นเดิม

4.1.2.2 หลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต 5 ปี

การจัดหลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิต 5 ปีนี้ นิยมทำกันในการเรียนการสอนวิชาชีพเพื่อให้มีความรู้พื้นฐานแข็งแกร่งมากยิ่งขึ้น โดยอาจจัดให้มีการเลือกเรียนเฉพาะทางมากขึ้น และจัดให้นักศึกษาผ่านหลักสูตรการฝึกอบรมและผ่านการทดลองปฏิบัติงานทางวิชาชีพ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และฝึกปฏิบัติในวิชาชีพต่อไป

⁶² ศรีราชา เจริญพานิช, รศ., และวัลภา สบายยิ่ง, ดร., อ้างแล้ว

⁶³ เช่น ปัจจุบันกฎหมายมหาชน เป็นสาขาที่มีความสำคัญมาก และการขาดแคลนนักกฎหมายมหาชนก็ดำรงอยู่ ดังนั้นจึงต้องเร่งสร้างนักกฎหมายมหาชนให้ทันกับสภาพความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง

4.1.2.3 หลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตควบคู่กับหลักสูตรปริญญาตรี สาขาวิชาอื่น

หลักสูตรแบบนี้มีชื่อในภาษาอังกฤษว่า Combined-Degrees Program การจัดหลักสูตรแบบนี้ผู้เรียนจะได้รับสองปริญญาพร้อม ๆ กัน ซึ่งจะช่วยให้มีนักกฎหมายเฉพาะทางมากขึ้น และอาจสนองความต้องการของผู้ใช้ทั้งในภาครัฐ และภาคเอกชนได้ดียิ่งขึ้น เช่น หลักสูตรนิติศาสตร์-ศิลปศาสตร์ (วิชาเอกภาษาอังกฤษ) ซึ่งอาจจะช่วยผลิตนักกฎหมายที่สามารถใช้ภาษาอังกฤษได้ดี ในขณะที่ปัจจุบันการขาดแคลนนักกฎหมายที่ใช้ภาษาอังกฤษได้ดีมีมาก แต่สภาพสังคมทางธุรกิจต้องใช้ภาษาอังกฤษเป็นหลักทั้งหมด การจัดหลักสูตรแบบควบสองปริญญาจะดีในแง่ที่วางแผนกำหนดให้การเรียนการสอนของสองสาขานี้บูรณาการและสอดคล้องประสานกัน

อีกตัวอย่างหนึ่งคือ หลักสูตรนิติศาสตรบริหารธุรกิจอาจจะช่วยให้ได้นักกฎหมายที่รู้ทั้งการประกอบธุรกิจและกฎหมายควบคู่กันไป การจัดหลักสูตรเช่นนี้ ผู้จัดทำหลักสูตรอาจจะจัดให้มีการบูรณาการระหว่างวิชาการทั้งสองศาสตร์เข้าด้วยกัน ทำให้ผู้เรียนสามารถใช้กฎหมายในเชิงธุรกิจได้ดียิ่งขึ้น เพราะนักธุรกิจจำเป็นต้องรู้ทั้งหลักกฎหมาย หลักการบริหาร และหลักเศรษฐศาสตร์ควบคู่กันไป มิใช่แยกกันคิดเป็นเรื่อง ๆ การตัดสินใจในเรื่องหนึ่ง ๆ คงมิใช่ว่าเรื่องนี้ถูกกฎหมายหรือผิดกฎหมาย แต่เป็นเรื่องที่ทำได้หรือไม่โดยไม่ผิดกฎหมาย และต้องได้ผลกำไรในเชิงธุรกิจ โจทก์และแนวคิดจึงไม่เหมือนกัน การเรียนการสอนก็จะใช้ประสบการณ์จากการศึกษาได้มาก นักกฎหมายธุรกิจจึงจำเป็นที่จะต้องรอบรู้เป็นอย่างมากในยุคการค้าแบบโลกาภิวัตน์

หลักสูตรแบบควบสองปริญญาจะสามารถจัดให้ได้ตามความต้องการของผู้ใช้ ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ หรือภาคเอกชน สถาบันผู้ผลิตนักกฎหมายควรจะสามารถผลิตให้ตรงกับความต้องการได้ (Made to Order) จึงทำให้เกิดความหลากหลายของหลักสูตรแบบนี้อย่างไม่จำกัดรูปแบบ โดยที่คุณสมบัติของผู้เข้าเรียนคงเป็นผู้จบมัธยมศึกษาตอนปลาย เช่นเดิม

4.1.2.4 หลักสูตรนิติศาสตรบัณฑิตเป็นหลักสูตรปริญญาที่ 2

หลักสูตรนี้ผู้ที่เข้าเรียนกฎหมายได้ต้องจบปริญญาตรีสาขาวิชาอื่นมาก่อน ทำให้คุณสมบัติของผู้เข้าเรียนสาขานิติศาสตร์สูงขึ้น เป็นระดับปริญญาตรี หลักสูตรแบบนี้ผู้เรียนจะมีความรู้และประสบการณ์สูง และจะมองเห็นภาพของบทบาทของกฎหมายในภาคสังคมต่าง ๆ ได้ดียิ่งขึ้น แต่ผู้เรียนจะต้องเข้าใจในการประยุกต์ศาสตร์ทั้งสองเข้าด้วยกันด้วยตนเอง ผิดกับหลักสูตรแบบที่สามซึ่งการบูรณาการศาสตร์สองศาสตร์จะถูกบูรณาการและประยุกต์เข้ากัน ตั้งแต่การเริ่มกำหนดวัตถุประสงค์ของหลักสูตร และวิชาต่าง ๆ ในหลักสูตร ซึ่งจะทำให้หล่อหลอม

นักกฎหมายที่มีคุณลักษณะเฉพาะทางได้ตามที่ผู้ใช้ต้องการ หลักสูตรต่อเนื่องในรูปปริญญาดูสอง จึงช่วยให้เกิดความหลากหลายในตัวนักกฎหมาย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อสังคมทั้งในภาคราชการ และภาคธุรกิจเพราะการเรียนกฎหมายเป็นปริญญาดูสอง จะช่วยให้นักกฎหมายมีความรอบรู้ ศาสตร์อื่น จึงมีโอกาสมากขึ้นที่จะมีความรู้กฎหมายเฉพาะทางมากขึ้น และจะเป็นฐานในการที่จะมี ผู้เชี่ยวชาญในกฎหมายด้านนั้น ๆ และผู้เชี่ยวชาญเหล่านี้จะเป็นฐานสำคัญของหน่วยงานในการ ทำการศึกษาวิจัยและพัฒนากฎหมายเฉพาะด้านนั้น ๆ เพราะล้าหลังผู้เรียนจบกฎหมายไปทำงานใน กระทรวง กรม กองต่าง ๆ ที่ดูแลกฎหมายเฉพาะทางนั้นไม่อาจเข้าใจศาสตร์ที่เกี่ยวกับกฎหมาย เฉพาะทางได้ดีเท่ากับคนที่มีความรู้พื้นฐานในศาสตร์นั้น ดังนั้นผู้ที่เรียนจบแล้วมาเรียนกฎหมาย ย่อมเข้าใจกฎหมายป่าไม้ได้ดีกว่าคนที่จบนิติศาสตร์แล้วไปทำงานกรมป่าไม้แล้วศึกษากฎหมายป่า ไม้เอาเอง รูปแบบที่สี่นี้เป็นรูปแบบที่ส่วนหนึ่งของกลุ่มสนทนาที่เป็นตัวแทนนักกฎหมายเห็นว่า ควรจะต้องมีมากขึ้น แต่ในขณะนี้มีมหาวิทยาลัยของรัฐและเอกชนก็ทำในรูปหลักสูตรต่อเนื่องอยู่ แล้ว เพียงแต่สมควรอย่างไรหรือไม่ที่จะเปลี่ยนคุณสมบัติของผู้เรียนกฎหมายมาเป็นผู้จบปริญญาดูสอง สาขาอื่น ทั้งนี้เพื่อยกระดับความรู้ของนักกฎหมายและยกระดับมาตรฐานของนักกฎหมาย เพื่อให้มีความรู้เพิ่มขึ้น ให้สมกับเกียรติและความเชื่อถือในสังคม และสมกับเงินเดือนของวิชาชีพ บางตำแหน่งที่ได้เงินค่าตอบแทนที่สูงขึ้นตั้งแต่เริ่มเข้าสู่วิชาชีพทั้ง ๆ ที่คุณวุฒิและประสบการณ์ อาจจะไม่สูงขึ้นเท่ากับระดับเงินค่าตอบแทน ซึ่งจะสร้างให้เกิดความรู้สึกเหลื่อมล้ำ ไม่เป็นธรรมใน วงการวิชาการและวิชาชีพ

4.1.3 อาจารย์ผู้สอนกฎหมาย

การพัฒนาระบบการศึกษาของคณะนิติศาสตร์ในมหาวิทยาลัยองค์ประกอบหนึ่ง ที่มีบทบาทสำคัญคือ อาจารย์ผู้สอนกฎหมาย ซึ่งเป็นผู้ที่มีหน้าที่ในการสร้างนักกฎหมายให้ถึงพร้อมด้วยคุณภาพ และจริยธรรม⁶⁴

แต่เนื่องจากกฎหมายเป็นสาขาวิชาชีพประเภทหนึ่ง ซึ่งไม่มีการอบรมวิชาครู หรือศิลปะการสอนให้แก่อาจารย์ผู้สอน โดยเฉพาะวิชาชีพกฎหมายนี้จะเป็นไปตามหลักสากลที่ว่า ผู้ที่ได้รับปริญญาสูงทางกฎหมาย หรือมีประสบการณ์มากในวิชาชีพมักจะได้รับเชิญให้เป็น อาจารย์สอนวิชาต่าง ๆ ที่ตนศึกษามาหรือปฏิบัติอยู่ในวิชาชีพนั้น ๆ ดังนั้นความรู้ในวิชาชีพ

⁶⁴ โปรตดู ไชยยศ เหมะรัชตะ, ศ.ดร., การศึกษานิติศาสตร์ไทยในอนาคต, วารสารกฎหมายจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย มิถุนายน 2547

กฎหมายจึงอาจเป็นเรื่องหนึ่ง ในขณะที่ศิลปะแห่งการสอนหรือการถ่ายทอดความรู้ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง⁶⁵

นอกจากนั้นระบบการศึกษากฎหมายของประเทศไทยก็ยังไม่มีการเปรียบเทียบเกณฑ์เป็นมาตรการบังคับอาจารย์ผู้สอนกฎหมายดังเช่นประเทศอื่น ตัวอย่างเช่น ประเทศเยอรมัน⁶⁶ ซึ่งผู้ที่จะเป็นครูกฎหมายได้ในขั้นต้นจะต้องจบด็อกเตอร์ทางกฎหมาย (Dr. Jur) และจะต้องดำรงตนเป็นคนดีมีค่าควรแก่การเป็นด็อกเตอร์ตลอดไป เพราะมิฉะนั้นแล้วก็อาจถูกเพิกถอนการเป็นด็อกเตอร์ทางกฎหมายได้ ทำนองเดียวกันกับการถอดถอนยศทหารในบ้านเรา ตัวอย่างเช่น ข้อบังคับว่าด้วยการศึกษาเรียกรับเป็นด็อกเตอร์กฎหมายของมหาวิทยาลัยแห่งกรุงบอนน์ กล่าวได้ว่า ด็อกเตอร์รวมตลอดถึงด็อกเตอร์กิตติมศักดิ์อาจถูกเพิกถอนเสียได้

(1) เมื่อปรากฏภายหลังว่าผู้ที่ได้มาโดยฉ้อฉล หรือเมื่อมีการสำคัญผิดในคุณสมบัติของผู้นั้น

(2) เมื่อปรากฏต่อมาภายหลังว่าผู้ใดเป็นด็อกเตอร์นั้นเป็นผู้ที่เสื่อมเสียเกียรติภูมิ

(3) เมื่อผู้ที่เป็นด็อกเตอร์นั้นโดยการประพฤติตนของเขาในเวลาต่อมาแสดงให้เห็นว่าไม่ควรค่าแก่การใช้ด็อกเตอร์

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าครูกฎหมายเยอรมันนั้นนอกจากจะถูกควบคุมโดยกฎหมายว่าด้วยวินัยในฐานะที่เป็นข้าราชการของรัฐประเภทหนึ่งแล้ว ยังถูกควบคุมโดยระบบการศึกษาอีกด้วย เพราะหากประพฤติตนเสื่อมเสียเกียรติภูมิแล้วก็ย่อมจะดำรงความเป็นครูกฎหมายอยู่ไม่ได้

เปรียบเทียบกับประเทศไทย บ้านเมืองเรายังไม่มีการเปรียบเทียบมาตรการในการควบคุมอาจารย์ผู้สอนกฎหมายโดยตรง นอกจากในการวิจัย หรือการประชุมสัมมนาได้มีนักคิดนักวิชาการทางด้านกฎหมายด้วยกันได้พยายามวางกรอบ เป็นแนวปฏิบัติให้กับอาจารย์ผู้สอน

⁶⁵ โปรตดู ธานินทร์ กรีวิเชียร, ศ.,อาจารย์สอนกฎหมายที่ดี, เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องการพัฒนาบุคลากรและเสริมสร้างองค์ความรู้ : ฤกษ์แจ้งการพัฒนากระบวนการยุติธรรมสู่ศตวรรษหน้า, ภายใต้โครงการเวทีความคิดเพื่อการพัฒนากระบวนการยุติธรรมไทย จัดโดยสถาบันกฎหมายอาญาร่วมกับเนติบัณฑิตยสภา โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และธนาคารโลก 8 เมษายน 2547

⁶⁶ คณิต ฒ นคร, ศ.ดร., ครูกฎหมาย, เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องการพัฒนาบุคลากรและเสริมสร้างองค์ความรู้ : ฤกษ์แจ้งการพัฒนากระบวนการยุติธรรมสู่ศตวรรษหน้า, ภายใต้โครงการเวทีความคิดเพื่อการพัฒนากระบวนการยุติธรรมไทย จัดโดยสถาบันกฎหมายอาญาร่วมกับเนติบัณฑิตยสภา โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และธนาคารโลก 8 เมษายน 2542

ในภาพกว้าง ๆ ดังนี้⁶⁷ อาจารย์ผู้สอนกฎหมายจะต้องมีใจที่เปิดกว้างรับฟังความคิดเห็นของลูกศิษย์ เพราะการศึกษาทางนิติศาสตร์เป็นการศึกษาที่เกี่ยวกับมนุษย์และสังคม ซึ่งจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นในเชิงความคิดเห็นทางด้านนิติศาสตร์ของบุคคลหนึ่งไม่จำเป็นที่คนอื่นจะต้องเห็นพ้องด้วย ข้อคิดเห็นที่แตกต่างหรือข้อโต้แย้งที่มีเหตุผลและหลักทางนิติศาสตร์สนับสนุน ครูสอนกฎหมายจำเป็นต้องรับฟัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสอนของครูสอนกฎหมายควรจะให้ลูกศิษย์ได้มีโอกาสใช้ความคิดไตร่ตรองเพื่อแสวงหาเหตุผลที่แท้จริง

และเหนือสิ่งอื่นใดครูสอนกฎหมายเป็นผู้ทำการสอนศาสตร์ที่เกี่ยวกับความเป็นธรรม และทฤษฎีความยุติธรรม ดังนั้นครูสอนกฎหมายจะต้องเป็นบุคคลที่มีจิตใจที่เป็นธรรม เป็นผู้ที่ยินยอมชอบเหตุผล ความถูกต้อง ความชอบธรรม ซึ่งล้วนแต่เป็นสิ่งที่สอดคล้องกับธรรมชาติ และเป็นสากล ครูสอนกฎหมายจึงต้องปฏิบัติต่อลูกศิษย์ของตนอย่างทัดเทียมเสมอภาคกันไม่เลือกปฏิบัติ อันเป็นการแสดงออกซึ่งคุณธรรมของผู้เป็นครูสอนกฎหมายเป็นผู้เคารพนิยมและปฏิบัติตามหลักความยุติธรรม อันเป็นจริยธรรมสูงสุดของนักกฎหมาย

อย่างไรก็ตามในมุมมองของอาจารย์ผู้สอนกฎหมาย มีปัญหาที่สำคัญประการหนึ่งคือ การให้คะแนนสอบไล่ว่าจะให้อย่างไรจึงจะวัดผลการเรียนได้อย่างแท้จริงและเที่ยงธรรม โดยเฉพาะในวิชากฎหมาย ซึ่งต้องอาศัยการตอบอันแสดงความคิดเห็นของผู้สอบเองเป็นสำคัญด้วย

อย่างไรก็ตามบทบาทประการหนึ่งของอาจารย์ผู้สอนกฎหมายที่ผู้วิจัยเห็นว่ามีความสำคัญคือ การเพาะความคิดเห็นในเชิงกฎหมาย หรือความมีห้วงกฎหมาย (the legal mind) ดังเช่นที่ท่านศาสตราจารย์ ธานินทร์ กรีวิเชียร แสดงความคิดเห็นไว้⁶⁸

นอกจากนั้นเนื่องจากกฎหมายคือวิชาชีพที่ว่าด้วยมนุษย์ อาจารย์ผู้สอนวิชาที่ว่าด้วยมนุษย์ภายใต้หลักความยุติธรรม จำต้องมีคือความอดทนอดกลั้นหรือมีขันติธรรม มีความเป็นอิสระและความเป็นกลาง

ประเด็นนี้ท่านอาจารย์ธานินทร์ กรีวิเชียร ได้ให้คำแนะนำว่าควรถือสายกลางในการให้คะแนนสอบไล่⁶⁹ และท้ายสุดท่านอาจารย์ธานินทร์ยังได้ให้แนวคิดว่า อาจารย์สอนวิชา

⁶⁷ โปรตดู, ประสิทธิ์ โฆวิไลกุล, รศ., ครูสอนกฎหมาย, เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่องการพัฒนาบุคลากรและเสริมสร้างความรู้ : กุญแจการพัฒนากระบวนการยุติธรรมสู่ศตวรรษหน้า, ภายใต้โครงการเวทีความคิดเพื่อการพัฒนากระบวนการยุติธรรมไทย จัดโดยสถาบันกฎหมายอาญา ร่วมกับเนติบัณฑิตยสภา โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และธนาคารโลก, 8 เมษายน 2542

⁶⁸ ดูประกอบ ธานินทร์ กรีวิเชียร, ศ., คำแนะนำนักศึกษากฎหมาย คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2518 หน้า 218-239 และอาจารย์ผู้สอนกฎหมายที่ดี, อ้างแล้ว

⁶⁹ ดู ธานินทร์ กรีวิเชียร, หน้า 12-14 อ้างแล้วประกอบ

กฎหมายที่ดีนั้นต้องรัก เห็นใจ และเข้าถึงดวงใจนักศึกษา รักและอุทิศตนให้แก่การสอน รักวิชาที่สอน เตรียมการสอนเป็นอย่างดี ให้ความสว่างในวิชาที่สอนแก่นักศึกษาด้วยความอดทนด้วยการเพาะให้นักศึกษามีความคิดเห็นในเชิงกฎหมายเป็นเอก เสริมจุดเด่นและแก้จุดด้อยในพื้นที่ความรู้ของนักศึกษา และตัวอาจารย์เองก็ต้องมีความเที่ยงธรรมในระหว่างนักศึกษาทั้งหลาย ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง มีเมตตาธรรม ปลูกฝังให้นักศึกษาตระหนักในความสำคัญของจริยธรรมแห่งวิชาชีพ กฎหมาย และถือปฏิบัติตามนั้นอย่างเคร่งครัด ในขณะที่อาจารย์เองก็ต้องบำเพ็ญตนเป็นตัวอย่างที่ดีในด้านปฏิบัติตามจริยธรรมแห่งวิชาชีพโดยเคร่งครัดด้วย

4.2 บทบาทขององค์กรวิชาชีพทางกฎหมายในภาคปฏิบัติ

ก่อนที่จะได้ศึกษาถึงบทบาทและทิศทางขององค์กรวิชาชีพทางกฎหมายพร้อมข้อเสนอแนะกรณีสำหรับประเทศไทย ผู้วิจัยคิดว่าจำเป็นจะต้องศึกษาแนวทางการจัดการศึกษา กฎหมายในต่างประเทศเปรียบเทียบ เพื่อจะได้ทราบเป็นแนวทาง และนำมาประยุกต์ใช้กับประเทศไทย กรณีการแบ่งความรับผิดชอบระหว่างมหาวิทยาลัยกับองค์กรวิชาชีพของต่างประเทศ โดยจะศึกษาจากรูปแบบของสี่ประเทศ คือ อังกฤษ สหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายคอมมอนลอว์ (Common Law) และเยอรมันกับญี่ปุ่น ซึ่งเป็นประเทศที่ใช้ระบบกฎหมายซีวิลลอว์ (Civil Law) ดังเช่นประเทศไทย

4.2.1 กรณีประเทศอังกฤษ⁷⁰

การศึกษากฎหมายในประเทศอังกฤษเริ่มขึ้นตั้งแต่ต้นนักเรียนผู้ที่จบชั้นมัธยมปลายสามารถจะเลือกศึกษากฎหมายในระดับมหาวิทยาลัยได้โดยประเทศอังกฤษใช้ผลสอบไล่ชั้นมัธยมปลาย ซึ่งจัดสอบในข้อสอบรวมโดยส่วนกลาง เป็นเกณฑ์สำหรับให้มหาวิทยาลัยต่างๆ คัดเลือกคนเข้าสู่มหาวิทยาลัย ยกเว้นแต่เฉพาะคณะนิติศาสตร์ของมหาวิทยาลัยออกซ์ฟอร์ด และเคมบริดจ์เท่านั้นที่มีการจัดสอบคัดเลือกนักเรียนมัธยมเข้าเรียนกฎหมายในชั้นปริญญาตรีเอง เนื่องจากมีผู้สมัครมากและการแข่งขันค่อนข้างสูงกว่าแห่งอื่น

หลักสูตรวิชากฎหมายในชั้นปริญญาตรีของแต่ละมหาวิทยาลัยในอังกฤษมีความแตกต่างกันในรายละเอียด แต่วิชาบังคับจะเหมือนกันหมดทุกมหาวิทยาลัย วิชาหลักได้แก่ The Law of Contract (กฎหมายว่าด้วยสัญญา), The Law of Tort (ละเมิด), Criminal Law (กฎหมายอาญา), Constitutional and Administrative Law (กฎหมายปกครองและรัฐธรรมนูญ)

⁷⁰ ดู พรชัย วิวัฒน์ภัทรกุล, การศึกษากฎหมายในชั้นมหาวิทยาลัยของอังกฤษ, 100 ปี โรงเรียนกฎหมาย, หน้า 190-199 ประกอบ

Land Law และ Equity and Trusts สาเหตุก็เนื่องมาจากเนติบัณฑิตสภาของอังกฤษ และ Law Society ซึ่งเป็นองค์กรวิชาชีพทางกฎหมายบังคับว่าผู้ที่เข้าเรียนและสอบเพื่อให้มีสิทธิเข้าสู่สายวิชาชีพกฎหมายนั้น จะต้องผ่านชั้นปริญญาตรีกฎหมายจากมหาวิทยาลัยที่สมาคมวิชาชีพทั้งสองรับรอง โดยต้องสอบผ่านวิชาหลักทั้งหมด โดยได้คะแนนในอัตราไม่ต่ำกว่าเกียรตินิยมชั้นสองทุกวิชา และต้องได้คะแนนรวมทั้งหมดตลอดหลักสูตรไม่ต่ำกว่าเกียรตินิยมชั้นสองเช่นกัน

ในส่วนของการศึกษาวิชาชีพของประเทศอังกฤษคือ การเป็นทนายความนั้นจะแยกเป็นทนายความสายว่าความ (Barristers) และสายให้บริการปรึกษา (Solicitors) โดยมีโรงเรียนสอนเรียกว่าโรงเรียนเนติบัณฑิต ซึ่งจะเน้นสอนในส่วนของกฎหมายวิธีพิจารณาความและพยานหลักฐาน ตลอดจนการว่าความ ซึ่งวิชาภาคปฏิบัติเหล่านี้ตามปกติไม่มีการสอนในชั้นปริญญาตรีเพราะไม่จำเป็นและเสียเวลาเปล่า ในชั้นเนติบัณฑิตไม่มีการสอนกฎหมายสารบัญญัติ นอกจากนี้ผู้ที่จบปริญญาตรีกฎหมายอังกฤษ ระดับเกียรตินิยมชั้นสองหรือสูงกว่านั้นจากมหาวิทยาลัยและตามหลักสูตรที่เนติบัณฑิตยสภารับรอง พวกนี้อาจเข้าเรียนและสอบในภาคฝึกฝนวิชาชีพเลยทีเดียว ภาควิชาชีพนี้จึงเป็นการเรียนฝึกฝน และสอบความรู้สายปฏิบัติวิชาชีพโดยแท้

ด้วยเหตุนี้เนติบัณฑิตยสภาของอังกฤษ จะเป็นองค์กรที่ผู้ต้องการจะเข้าสู่วิชาชีพทางกฎหมายคือ เป็นทนายความ จะต้องเข้ามาเรียนอบรมโดยแยกตั้งแต่นั้นว่า ผู้ใดประสงค์จะเป็นทนายสายว่าความ หรือทนายสายที่ปรึกษา

4.2.2 กรณีประเทศสหรัฐอเมริกา⁷¹

ในสหรัฐอเมริกา ผู้ที่จะเข้าเรียนวิชากฎหมายได้จะต้องจบปริญญาตรีในสาขาใดสาขาหนึ่งมาก่อน⁷² แล้วจึงสมัครเข้าเรียนใน “โรงเรียนกฎหมาย” (Law School) เพื่อใช้เวลาศึกษาอีก 3 ปี และเมื่อสำเร็จการศึกษาชั้นนี้จะได้รับวุฒิ J.D. (Juris Doctor)

สำหรับการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนกฎหมายส่วนใหญ่เน้นการเรียนชั้นปีที่ 1 จะเน้นวิชาพื้นฐานและวิชาบังคับเพียง 6 วิชา ได้แก่ วิชาละเมิด กฎหมายรัฐธรรมนูญ

⁷¹ ดูทวีลาภ ฤทธาภิรมย์, การศึกษาวิชานิติศาสตร์ในประเทศสหรัฐอเมริกา, 100 ปี โรงเรียนกฎหมาย, หน้า 219-225 ประกอบ

⁷² แนวคิดที่ผู้เรียนกฎหมายควรจะต้องจบการศึกษาขั้นต่ำชั้นปริญญาตรีมาก่อน ท่านผู้พิพากษาศาลฎีกา Joseph Story เป็นผู้วางแนวคิดไว้ในปี ค.ศ. 1829 และเริ่มใช้ที่ Harvard Law School เป็นแห่งแรก ปัจจุบันแนวคิดดังกล่าวได้รับการยอมรับจากทุกสถาบันในสหรัฐอเมริกา และกำหนดเป็นหลักเกณฑ์ในการรับผู้เข้าศึกษา กฎหมายว่าต้องจบปริญญาตรีมาก่อน

สัญญา กฎหมายอาญา กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง และหลักแห่งเหตุผลทางกฎหมายส่วนใน
ชั้นปีที่ 2 และ 3 จะเป็นวิชาเลือกและเน้นการเสนอความคิดเห็นและการโต้แย้งทางกฎหมาย

เมื่อสำเร็จการศึกษาและได้รับปริญญา J.D. แล้ว หากจะไปประกอบวิชาชีพ
ทางกฎหมายต่อไป ก็ต้องไปสอบใบอนุญาตที่เรียกว่าสอบ Bar สำหรับประกอบวิชาชีพในรัฐ
ต่างๆ โดยแต่ละรัฐจะเป็นผู้จัดสอบเอง เนติบัณฑิตยสภาของรัฐทำหน้าที่เพียงการจัดสอบไล่เป็น
เนติบัณฑิต (Bar Exam) เพื่อคัดกรองผู้ที่จบการศึกษาจากโรงเรียนกฎหมายต่างๆ เข้าประกอบ
วิชาชีพทางกฎหมายเท่านั้น สำหรับผู้ที่สอบเป็นเนติบัณฑิตได้จะมีสิทธิทำงานเป็นทนายความ
หรือก้าวเข้าสู่วิชาชีพผู้พิพากษา อัยการต่อไป

ดังนั้นองค์การวิชาชีพของสหรัฐอเมริกาที่เรียกว่าเนติบัณฑิตยสภาของแต่ละรัฐ
มิได้จัดให้มีการเรียนการสอนของตนเองขึ้นอย่างในประเทศไทย

4.2.3 กรณีประเทศเยอรมัน⁷³

ในเยอรมันเนื่องจากรัฐมีเป้าหมายในการสร้างนักกฎหมายในมาตรฐาน
เดียวกันให้มีคุณสมบัติในการประกอบวิชาชีพทางกฎหมายได้เหมือนกันหลังจากการสอบ
วัดผลโดยรัฐแล้ว ไม่ว่าจะเป็ทนายความ ที่ปรึกษากฎหมายบริษัทเอกชน หรือรับราชการเป็น
อัยการ ผู้พิพากษาหรือข้าราชการฝ่ายปกครอง รัฐจึงเป็นผู้จัดการศึกษาอบรมและสอบวัดผลเอง
โดยตรง⁷⁴

ผู้ที่ประสงค์จะเข้าศึกษาในคณะนิติศาสตร์ หลังจากจบมัธยมศึกษาตอนปลายแล้ว สามารถสมัคร
ไปยังมหาวิทยาลัยที่ตนต้องการศึกษาได้โดยตรง คะแนนในประกาศนียบัตรจะเป็นปัจจัยสำคัญใน
การตัดสินใจว่าผู้นั้นจะได้ศึกษาในคณะนิติศาสตร์หรือไม่ เนื่องจากในเยอรมัน คณะนิติศาสตร์เป็น
คณะที่มีผู้ต้องการศึกษาต่อมากที่สุดคณะหนึ่ง

การศึกษาในคณะนิติศาสตร์นั้น มหาวิทยาลัยแต่ละแห่งจะวางหลักสูตรให้
สอดคล้องกับเงื่อนไขที่มรัฐเรียกร้องสำหรับการสอบวัดผลทางกฎหมายชั้นที่ 1 ที่จัดโดยรัฐ
นอกจากนั้นนักศึกษากฎหมายจะต้องฝึกงาน ณ ศาล สำนักงานทนายความ และหน่วยงานราชการ
ในช่วงปิดภาคการศึกษาด้วย การผ่านการฝึกงานดังกล่าวเป็นเงื่อนไขประการหนึ่งในการยื่นคำ
ร้องขอสอบวัดผลทางกฎหมายชั้นที่ 1 ที่จัดโดยรัฐ

⁷³ ดู วรเจตน์ ภาคีรัตน์, ระบบและวิธีการศึกษากฎหมายในสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน, 100 ปี โรงเรียน
กฎหมาย, 2542, หน้า 207-218 ประกอบ

⁷⁴ ปกติการศึกษาในเยอรมัน จะถือเป็นหน้าที่ของแต่ละมลรัฐเป็นผู้กำหนดและจัดการเอง ยกเว้นคณะ
แพทยศาสตร์และนิติศาสตร์ที่รัฐเป็นผู้กำหนดการวัดผลเองโดยตรง

เมื่อนักศึกษากฎหมายที่ศึกษาในมหาวิทยาลัยครบตามหลักสูตรและได้ใบรับรอง (Schein) ว่าผ่านการวัดผลในกลุ่มวิชาต่างๆ ครบถ้วนตามที่รัฐกำหนดแล้ว สามารถยื่นคำร้องขอสอบวัดผลทางกฎหมายชั้นที่ 1 ที่จัดโดยรัฐได้ การสอบวัดผลชั้นที่ 1 นี้ ประกอบด้วย การสอบข้อเขียน และการสอบปากเปล่า เนื้อหาของข้อสอบประกอบด้วยวิชาบังคับที่นักศึกษาได้ศึกษามาในมหาวิทยาลัยทั้งหมด และวิชาเลือกที่นักศึกษาเลือกตามกลุ่มวิชาที่รัฐกำหนด เมื่อผ่านการสอบวัดผลทางกฎหมายชั้นที่ 1 แล้ว มีสิทธิฝึกปฏิบัติงานทางกฎหมายเป็นระยะเวลา 2 ปีครึ่ง โดย 2 ปีแรกผู้ที่ผ่านการสอบจะต้องฝึกงานตามหน่วยงานที่รัฐกำหนด (ศาล สำนักงานอัยการ สำนักงานทนายความ และหน่วยงานราชการ) ส่วนระยะเวลาครึ่งปีสุดท้ายผู้ที่ผ่านการสอบมีสิทธิเลือกหน่วยงานที่ตนจะฝึกปฏิบัติงานได้ด้วยตนเอง หลังจากผ่านการฝึกปฏิบัติงานแล้ว จึงมีสิทธิเข้าสอบวัดผลทางกฎหมายชั้นที่ 2 ผู้ที่ผ่านการสอบวัดผลทางกฎหมายชั้นที่ 2 ถือว่าเป็นนักกฎหมายเต็มตัวมีสิทธิประกอบวิชาชีพทางกฎหมายได้

4.2.4 กรณีประเทศญี่ปุ่น⁷⁵

ผู้ที่ประสงค์จะเข้าศึกษากฎหมายในคณะนิติศาสตร์ระดับปริญญาตรีประเทศญี่ปุ่นคือนักศึกษาที่จบมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยจะใช้เวลาศึกษา 4 ปีเต็ม หลักสูตรในมหาวิทยาลัยจะเน้นไปเชิงวิชาการมากกว่าหลักปฏิบัติ นิติศาสตร์บัณฑิตที่จบการศึกษาจากคณะนิติศาสตร์ส่วนใหญ่จะเข้าทำงานในบริษัทหรือหน่วยงานภาคเอกชนอื่นๆ ที่อาจเกี่ยวข้องโดยตรงหรือไม่เกี่ยวข้องเลยกับวิชากฎหมาย

ส่วนที่ประสงค์จะประกอบวิชาชีพเป็นผู้พิพากษา อัยการ หรือทนายความ จะต้องสอบเข้าเรียนเนติบัณฑิต ซึ่งเป็นสถาบันที่กระทรวงยุติธรรมของญี่ปุ่นจัดตั้งขึ้นเพื่อผลิตบุคลากรป้อนให้แก่วงการศาล อัยการ หรือทนายความโดยตรง แต่คุณสมบัติของบุคคลที่ประสงค์จะศึกษายังเนติบัณฑิตยสภาของญี่ปุ่นนี้มิได้กำหนดว่าต้องเป็นนิติศาสตร์บัณฑิต ผู้ที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีในสาขาใดก็ตามล้วนมีสิทธิสมัครสอบไล่เป็นเนติบัณฑิตได้ทั้งสิ้น

ผู้ที่ผ่านการสอบคัดเลือกเข้าเป็นนักศึกษาของเนติบัณฑิตยสภาของญี่ปุ่นแล้ว⁷⁶ ใน 4 เดือนแรกจะเป็นการอบรมในชั้นเรียนเสมือนการทบทวนและเน้นวิชากฎหมายต่างๆ จากนั้นก็จะเป็นการฝึกงาน ซึ่งแบ่งเป็น 3 ส่วนคือ 8 เดือน สำหรับฝึกงานในศาล (คดีอาญา 4 เดือน คดีแพ่ง 4 เดือน) 4 เดือนฝึกงานด้านอัยการและอีก 4 เดือนสำหรับฝึกงานทนายความ

⁷⁵ ดู วีรวัดน์ จันทโชติ, การศึกษากฎหมายในญี่ปุ่น, 100 ปี โรงเรียนกฎหมาย, หน้า 226-235 ประกอบ

⁷⁶ มีการสอบ 3 ภาคคือ ภาคแรกสอบความรู้ทั่วไป ภาค 2 แบ่งการสอบเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 สอบกฎหมายแพ่ง อาญา รัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นข้อสอบปรนัย ส่วนที่ 2 สอบข้อเขียนอัตนัย และสุดท้ายคือ สอบปากเปล่า

และในช่วงท้ายที่สุดอีก 4 เดือนสุดท้ายจึงเข้ามาสรุปก่อนออกไปปฏิบัติงานจริง ๆ ซึ่งนักศึกษาจะต้องเลือกเอาตามความถนัดและความสนใจของแต่ละคนว่าจะประกอบวิชาชีพใด

4.2.5 ทิศทางขององค์กรวิชาชีพทางกฎหมายในประเทศไทย

จากบทที่ 3 ในหัวข้อ 3.2 บทวิจยนี้ได้วิเคราะห์ปัญหาที่เกิดจากการจัดระบบการศึกษาเพื่อประกอบวิชาชีพทางกฎหมาย ซึ่งเป็นผลจากโครงสร้างการศึกษาเพื่อประกอบวิชาชีพทางกฎหมายในประเทศไทยปัจจุบัน ซึ่งสถาบันหลักที่มีความเกี่ยวข้องกันอย่างหลีกเลี่ยงมิได้คือ มหาวิทยาลัยในนามคณะนิติศาสตร์ สำนักอบรมกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา และสำนักอบรมวิชาว่าความสหภาพนายความ แต่ภาระหน้าที่ของคณะนิติศาสตร์ จะต้องเป็นผู้จัดการเรียนการสอนกฎหมายในภาควิชาการ ทั้งนี้องค์ประกอบที่จะสนับสนุนการจัดการเรียนการสอนกฎหมายให้มีความเป็นเลิศทางวิชาการ จะต้องประกอบด้วยคุณลักษณะของผู้ศึกษากฎหมาย อาจารย์ผู้สอนกฎหมาย และที่สำคัญคือ การจัดหลักสูตรของคณะนิติศาสตร์

สำหรับในส่วนขององค์กรวิชาชีพคือ สำนักอบรมกฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา หรือสำนักอบรมวิชาว่าความสหภาพนายความจะต้องมีบทบาทในภาคปฏิบัติเท่านั้น เมื่อเทียบกับแนวปฏิบัติของต่างประเทศที่ศึกษามาจากหัวข้อ 4.2.1 ถึง 4.2.4

อย่างไรก็ตามเมื่อแยกบทบาทและความแตกต่างที่ชัดเจนของมหาวิทยาลัยที่ผลิตนักนิติศาสตร์ และองค์กรวิชาชีพออกจากกันอย่างเด็ดขาดแล้ว เพื่อให้ทุกหน่วยงานมีความเข้าใจที่ถูกต้องตรงกันตามหลักการข้างต้นในกระบวนการทำงานเพื่อให้เกิดผลที่ถูกต้องตามหลักการ ผู้วิจัยจึงเห็นว่าทั้งมหาวิทยาลัยและองค์กรวิชาชีพจะต้องมีโอกาสปรึกษาหารือร่วมกันเพื่อประสาน และบริหารนโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในความรับผิดชอบของตน ตัวอย่างเช่นการจัดหลักสูตรเพื่อสอนวิชากฎหมายวิธีพิจารณาความหรือกฎหมายสัญญา หากมหาวิทยาลัยมีการเปิดวิชาดังกล่าว ในส่วนของมหาวิทยาลัยจะต้องศึกษาในแง่มุมของทฤษฎีเท่านั้น เช่นให้นักศึกษาเข้าใจถึงระบบการไต่สวนกับระบบกล่าวหาว่าเป็นเช่นไร แตกต่างกันอย่างใด ปัจจุบันมีข้อบกพร่องอย่างไร ควรปรับปรุงแก้ไขเป็นอย่างใดบ้าง

ในขณะที่การเรียนวิชาดังกล่าวในองค์กรวิชาชีพ จะต้องเน้นสาระในภาคปฏิบัติ เช่น ทักษะในการร่างฟ้อง บรรยายฟ้อง หรือเขียนคำให้การแก้คดี เป็นต้น

เมื่อสามารถกำหนดบทบาทของมหาวิทยาลัยและองค์กรวิชาชีพได้อย่างชัดเจนแล้ว ปัญหาของการสร้างนักกฎหมายในประเทศไทยก็จะไม่สับสนและหลงทางว่าหน่วยงานใดมีหน้าที่แค่ไหนเพียงไร ปัญหาการผลิตนักกฎหมายให้ตรงกับความต้องการของกระบวนการ

ยุติธรรมก็จะไม่เกิดการซ้ำซ้อนกัน เมื่อต่างฝ่ายต่างก็ทำหน้าที่ของตนในบทบาทตามกรอบที่ตนมีอย่างเต็มที่

อย่างไรก็ตามแม้จะกำหนดบทบาทของมหาวิทยาลัย และองค์กรวิชาชีพในการผลิตบุคลากรด้านกฎหมายเพื่อรับใช้สังคมออกจากกันแล้ว แต่เนื่องจากกฎหมายเป็นวิชาที่ขึ้นอยู่กับเหตุผล โดยมีมนุษย์ในสังคมเป็นผู้ให้เหตุผล และเหตุผลที่ตื้นเขินก็ต้องยอมรับได้โดยบุคคลส่วนใหญ่ ซึ่งแน่นอนว่าต้องเกิดจากความรู้สึกผิดชอบชั่วดีในใจของนักกฎหมาย การปลุกฝังเรื่องจริยธรรมแก่นักกฎหมาย จึงเป็นเรื่องที่สำคัญ หรือแม้กระทั่งเมื่อนักศึกษาก้าวเข้าสู่องค์กรวิชาชีพไม่ว่าจะประกอบอาชีพเป็นทนายความที่ต้องรับผิดชอบต่อลูกค้าพึงไม่ใช่อิทธิพลอันไม่เป็นธรรม (undue influence) ต่อลูกค้า⁷⁷ หรือเป็นผู้พิพากษา อัยการ ทูทวิชาชีพของนักกฎหมายจะต้องคำนึงถึงหลักจริยธรรมทั้งสิ้น ประเด็นจริยธรรมนี้แม้มหาวิทยาลัยจะถูกกำหนดบทบาทด้านความเป็นเลิศการวิชาการและองค์กรวิชาชีพต้องเน้นทางปฏิบัติ แต่การปลุกฝังจริยธรรมแก่นักกฎหมายทั้งสององค์กรต้องรับผิดชอบร่วมกันไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้

⁷⁷ Anson's Law of Contract, 27th Edition by J. Beatson, Oxford University, Press 1995, P. 271.

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การจัดการระบบการศึกษากฎหมายและระบบการศึกษาเพื่อประกอบวิชาชีพทางกฎหมายในประเทศไทยมีองค์กรที่เกี่ยวข้องอยู่สององค์กรคือ มหาวิทยาลัยและองค์กรวิชาชีพ โดยบทบาทของมหาวิทยาลัยจะเป็นไปในกรอบทางวิชาการเท่านั้น ในขณะที่องค์กรวิชาชีพมีบทบาทในทางปฏิบัติ เมื่อกำหนดบทบาทที่ชัดเจนแล้วในส่วนของมหาวิทยาลัยจะต้องวางแนวทางการจัดการเรียนการสอนกฎหมายเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของความเป็นเลิศทางวิชาการ โดยอาศัยองค์ประกอบหลักสามประการคือ

1. คุณสมบัติของผู้ศึกษากฎหมาย
2. การจัดหลักสูตร
3. อาจารย์ผู้สอนกฎหมาย

ประการที่หนึ่งคุณสมบัติของผู้ศึกษากฎหมายนั้น เนื่องจากวิชากฎหมายเป็นศาสตร์ที่อาศัยด้วยกฎเกณฑ์ของมนุษย์ที่สร้างขึ้นมาเพื่อควบคุมสังคม ดังนั้นผู้ที่ศึกษากฎหมายควรจะเป็นผู้ที่มีความเฉลียวฉลาดทางอารมณ์หรือมีประสบการณ์ในชีวิตพอสมควร ด้วยเหตุนี้การที่ได้มีโอกาสคัดเลือกนักศึกษากฎหมายน่าจะเป็นทางเลือกแก่มหาวิทยาลัย โดยอาจเป็นการคัดเลือกโดยตรง ซึ่งถือเป็นการกรองผู้ที่มีคุณสมบัติตามต้องการในระดับหนึ่ง หรืออีกวิธีคือการจัดหลักสูตรให้การเรียนกฎหมายเป็นหลักสูตรปริญญาที่ 2 อันเป็นแนวปฏิบัติที่ประเทศสหรัฐอเมริกาดำเนินการอยู่ เนื่องจากผู้ที่ประสงค์จะเรียนกฎหมายจะเป็นผู้ที่มีความมุ่งมั่นและผ่านประสบการณ์ในชีวิตมาระดับหนึ่ง ซึ่งจะศึกษากฎหมายได้ดีกว่าผู้ที่ไม่มีความรู้ประสบการณ์

ประการที่สองคือการจัดหลักสูตรการศึกษากฎหมายในมหาวิทยาลัย ดังที่กล่าวมาแต่ต้นว่ากฎหมายคือ การศึกษากฎเกณฑ์ที่ใช้ในสังคม ดังนั้นเมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงกฎหมายก็ต้องปรับเปลี่ยนไปด้วย การเรียนกฎหมายจึงเป็นสิ่งที่อยู่นิ่งไม่ได้ หลักสูตรการเรียนการสอนกฎหมายจึงต้องมีความเป็นพลวัตแต่ในขณะเดียวกันก็ต้องมีการเชื่อมโยงกับศาสตร์สาขาอื่น ๆ ด้วย โดยบทวิจัยนี้ได้เสนอแนวทางดังกล่าวไว้ อาทิเช่น การจัดหลักสูตรเป็น 4 ปี เช่นเดิม แต่ต้องเน้นการเรียนวิชาที่มีความสำคัญกับเหตุการณ์ปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น ทุกวันนี้กฎหมายมหาชนมีความสำคัญมากในขณะที่แนวคิดหรือปรัชญาของหลักกฎหมายมหาชนในบ้านเมืองเรายังไม่เข้มแข็งพอ หลักสูตรของมหาวิทยาลัยจำเป็นต้องปรับปรุงและสอดคล้องกับทิศทางของสังคมคือเน้นกฎหมายมหาชน

ประการที่สามคือ อาจารย์ผู้สอนกฎหมาย เนื่องจากกฎหมายเป็นวิชาชีพที่อาจารย์หรือครูผู้สอนมิได้จบการศึกษาวิชาว่าด้วยการเป็นครูมาก่อน ด้วยเหตุนี้อาจเป็นไปได้ที่ศิลปะในการถ่ายทอดกับความรู้ในทางวิชาการมิได้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ประกอบกับประเทศไทยเรามีข้อบังคับหรือมาตรการต่อผู้ที่ทำให้เสื่อมเสียเกียรติภูมิของความเป็นอาจารย์ผู้สอนกฎหมาย ด้วยเหตุดังกล่าวจึงเป็นหน้าที่ของผู้เป็นอาจารย์หรือครูผู้สอนกฎหมายเองที่จะต้องมีความรู้ลึกซึ้งดี ชอบชั่วดี เปรียบดังหัวใจหลักของนักกฎหมายคือความมีจริยธรรมในวิชาชีพของตนเอง

องค์ประกอบที่กล่าวมาทั้งหมดคือ แนวทางของมหาวิทยาลัยผู้มีบทบาทในการสร้างนักกฎหมายโดยตรงสามารถดำเนินการได้ภายใต้กรอบแนวคิดความเป็นเลิศทางวิชาการ

ส่วนบทบาทขององค์กรวิชาชีพจะต้องเน้นไปในทางปฏิบัติเท่านั้น เมื่อทั้งสององค์กรต่างตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ของตนอย่างชัดเจนแล้ว การช่วยกันสร้างนักกฎหมายไม่ว่าจะเป็นผู้พิพากษา อัยการ ทนายความ หรือประกอบอาชีพทางกฎหมายด้านอื่นก็จะเป็นไปในแนวเดียวกันคือ นักกฎหมายของประเทศไทย จะมีความรอบรู้ทั้งทางวิชาการและทางปฏิบัติ กระทั่งก้าวเข้าไปรับใช้สังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

1. คณิต ฦ นคร, ศ.ดร., ครูกฎหมาย, ใน 100 ปี โรงเรียนกฎหมาย, สำนักอบรมศึกษากฎหมาย แห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2542
2. น้า ทองคำวรรณ, ศิลาจารึกสุโขทัย หลักที่ 1
3. ไชยยศ เหมะรัชตะ, ศ., การศึกษานิติศาสตร์ไทยในอนาคต, วารสารกฎหมาย จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, มิถุนายน 2547
4. ทรงศรี อาจอรุณ, การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระนคร : สมาคมสังคมศาสตร์, 2506
5. ทวีลาภ ฤทธาภิรมย์, การศึกษาวิชานิติศาสตร์ในประเทศสหรัฐอเมริกา, ใน 100 ปี โรงเรียน กฎหมาย, สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2542
6. ธงทอง จันทรางศุ, รศ., สุรวุฑ กิจกุศล, ผศ., และวิโรจน์ วาทินพงศ์พันธุ์, อาจารย์, การพัฒนา องค์ความรู้และจริยธรรมของผู้ประกอบวิชาชีพทางกฎหมาย : บทบาทขององค์กรวิชาชีพ, เอกสารประกอบการสัมมนาโครงการสัมมนาเรื่องการสร้างนักกฎหมายยุคใหม่ : จะร่วมกันทำให้ เป็นจริงได้อย่างไร ? โครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย จัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการ วิจัย (สกว.) ร่วมกับสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา และสภาทนายความ 10 สิงหาคม 2543
7. ธานินทร์ กรัยวิเชียร, ศ., การปฏิรูปกฎหมายและการศาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระปิยะมหาราช พิมพ์เนื่องในโอกาสครบ 100 ปี นับแต่ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสวยราชย์ 1 ตุลาคม 2511, พระนคร : โรงพิมพ์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2511
8. ธานินทร์ กรัยวิเชียร, ศ., อาจารย์สอนวิชากฎหมายที่ดี, เอกสารประกอบการสัมมนาเรื่อง การพัฒนาบุคลากรและเสริมสร้างองค์ความรู้ : กุญแจการพัฒนากระบวนการยุติธรรมสู่ศตวรรษ หน้า ภายใต้โครงการเวทีความคิดเพื่อการพัฒนากระบวนการยุติธรรมไทย จัดโดยสถาบัน กฎหมายอาญาร่วมกับเนติบัณฑิตยสภา โดยการสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการ วิจัย (สกว.) และธนาคารโลก 8 เมษายน 2542
9. ประสิทธิ์ โสวิไลกุล, รศ., ครูสอนกฎหมาย, ใน 100 ปี โรงเรียนกฎหมาย, สำนักอบรมศึกษา กฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2542
10. พรชัย วิวัฒน์ภัทรกุล, การศึกษากฎหมายในชั้นมหาวิทยาลัยอังกฤษ, ใน 100 ปี โรงเรียน กฎหมาย, สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2542

11. พัชรินทร์ เปี่ยมสมบูรณ์, การปฏิรูปกฎหมายของประเทศไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2411 ถึง พ.ศ. 2478, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516
12. ร. แลงกัต, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2526
13. วรเจตน์ ภาศิริรัตน์, ระบบและวิธีการศึกษากฎหมายในสหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมัน, ใน 100 ปี โรงเรียนกฎหมาย สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2542
14. วีรวัฒน์ จันทโชติ, การศึกษากฎหมายในญี่ปุ่น, ใน 100 ปี โรงเรียนกฎหมาย สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา, 2542
15. ศรีราชา เจริญพานิช, รศ., บทบาทของคณะนิติศาสตร์กับสังคมปัจจุบัน, เอกสารประกอบการสัมมนาภายใต้โครงการวิจัยเพื่อการปฏิรูปการศึกษาระบบและการพัฒนา มาตรฐานวิชาชีพทางกฎหมายในประเทศไทย เรื่องการปฏิรูปการศึกษาระบบและการพัฒนา มาตรฐานวิชาชีพทางกฎหมายในประเทศไทย จัดโดยสภานิติศึกษาร่วมกับมหาวิทยาลัยวิสคอนซิน ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยการสนับสนุนของโครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และธนาคารโลก วันที่ 15 มิถุนายน 2543
16. ศรีราชา เจริญพานิช, รศ., และวัลลภา สบายยิ่ง, ดร., คุณลักษณะของผู้ที่จะเข้าศึกษาสาขานิติศาสตร์ (Input) โครงการสัมมนาเรื่องการสร้างนักกฎหมายยุคใหม่ : จะร่วมกันทำให้เป็นจริงได้อย่างไร ? โครงการพัฒนาระบบกฎหมายไทย จัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ร่วมกับสำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภาและสภาทนายความ 10 สิงหาคม 2543
17. หลวงสุทริวาทนฤพุมดี, คำบรรยายประวัติศาสตร์กฎหมายไทย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2517
18. 100 ปี กระทรวงยุติธรรม พิมพ์เนื่องในโอกาสครบรอบ 100 ปี ของกระทรวงยุติธรรม 25 มีนาคม 2535 (กรุงเทพมหานคร)

ภาษาอังกฤษ

1. Lloyd's, Introduction to Jurisprudence, Seventh Edition; London Sweet & Maxell Ltd, 2001
2. Anson's Law of Contract, 27th Edition by J. Beatson, Oxford University Press, 1998.

ประวัติผู้วิจัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์นิภา สืบกนิร

น.บ. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

น.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

น.บ.ท. สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา

ปัจจุบัน อาจารย์ประจำคณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์